

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

MAGISTRATURA BO'LIMI

Qo'lyozma huquqida

UDK: 330.341

USMANOV ABBOS ADXAM O'G'LI

**TADBIRKORLIKDA INNOVATSION FAOLLIKNI TASHKIL ETISH VA
BOSHQARISH**

Mutaxassislik: 5A230201-«Menejment (xizmatlar sohasi)»

Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan

D I S S E R T A T S I Y A

TOSHKENT-2017

Dissertatsiya Toshkent moliya instituti «Menejment va marketing» kafedrasida bajarilgan.

Ilmiy rahbar

i.f.n., dotsent X.Asatullaev

Kafedra mudiri v.v.b.

i.f.n., dotsent T.Ermatov

Magistratura bo'limi boshlig'i

i.f.n., dotsent U.Ortiqov

MUNDARIJA

		bet
	KIRISH.....	3
I BOB.	TADBIRKORLIKDA INNOVATSION FAOLLIKNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	9
1.1.	Tadbirkorlikda innovatsion faollikni tashkil etish va boshqarishning mazmuni va mohiyati.....	9
1.2.	O'zbekistonda tadbirkorlik tizimini boshqarishning huquqiy asoslari.....	18
1.3.	Tadbirkorlikda innovatsion faollikni samarali boshqarishda xorij tajribasidan unumli foydalanish.....	27
	I bob bo'yicha xulosa.....	36
II BOB.	O'ZBEKISTONDA INNOVATSION TADBIRKOLIKNI BOSHQARISHNING AMALDAGI HOLATI TAXLILI.....	37
2.1.	O'zbekistonda innovatsion tadbirkorlikni shakllanishi va rivojlanish bosqichlari.....	37
2.2.	Tadbirkorlikni iqtisodiy faolligini oshirishda ishbilarmonlik muhitini o'rni.....	45
2.3.	Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishda investitsion va tashqi iqtisodiy faolligini oshirish hamda boshqarish.....	62
	II bob bo'yicha xulosa.....	74
III BOB.	INNOVATSION TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISH VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI..	75
3.1.	Innovatsion tadbirkorlikni tashkil etish va boshqarishni takomillashtirish yo'llari.....	75
3.2.	Raqobatbardoshlik munosabatlarini shakllantirish-innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy omili sifatida.....	87
3.3.	Innovatsion tadbirkorlikning rivojlanishi va boshqarish samaradorligi istiqbollarini bashoratlash.....	99
	III bob bo'yicha xulosa.....	107
	XULOSA VA TAKLIFLAR.....	108
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	112
	ILOVALAR.....	

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining asoslanishi va uning dolzarbligi. Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlaridagi iqtisodiy ko'rsatkichlarning pasayishiga qaramasdan O'zbekiston Respublikasi taraqqiyot sari ildam qadam tashlab kelmoqda.

Iqtisodiy taraqqiyotga erishishning yangi sifat bosqichiga o'tish yuzasidan iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va modernizatsiyalash bo'yicha belgilangan ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirilib borishi natijasida mamlakatimiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov iborasi bilan aytganda «... islohotlar natijasida yalpi ichki mahsulotimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 2000 yildagi 31 foizdan bugungi kunda 56,7 foizga etgani yoki 1,8 barobar oshganini alohida ta'kidlashni istardim. Hozirgi paytda ushbu sohada jami sanoat mahsulotlarining uchdan bir qismi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 98 foizi ishlab chiqarilmoqda. Ish bilan band jami aholimizning 77 foizdan ortig'i – shunga e'tibor bering – mazkur tarmoqda mehnat qilayotgani, o'z peshona teri bilan nafaqat o'z oilasini boqayotgani, balki mamlakatimiz boyligiga boylik qo'shayotgani, avvalo, mustaqillik bizga ochib bergan imkoniyatlarning yaqqol isboti, desam, ayni haqiqatni aytgan bo'laman»¹.

Shunday ekan, bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlab o'tganlaridek, “Bu - xususiy mulk va tadbirkorlikni yanada rivojlantirish va ularning ta'sirchan himoyasini ta'minlashdir”².

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov mamlakatimiz taraqqiyotini kuchaytirish va xalqimiz farovonligini yanada oshirish borasida erishilayotgan yutuqlar haqida to'xtalib: “Ohirgi yillarda va o'tgan yili mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish borasida qo'lga kiritilgan natijalar Xalqaro valyuta jamg'armasi, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot va boshqa nufuzli

¹ Karimov I.A. Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir –T.:NMIU O'zbekiston nashriyoti, 2016.– 4 bet.

² Sh.Mirziyoev Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: NMIU 39-bet.

xalqaro moliya tashkilotlari tomonidan yuksak baholanmoqda”³ deb ta’kidlagan so’zlari respublikada bozorni o’rganish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yo’lga qo’yish, xodimlarni rag’batlantirish borasidagi harakatlar bilan bevosita bog’liqdir. Ayniqsa, aholining ish bilan bandligi sohasidagi o’zgarishlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik muhim ahamiyatga ega bo’lib bormoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik kapital taqchilligi sharoitida ko’p mablag’ talab etmaydigan xo’jalik faoliyati sifatida resurslar aylanmasining yuqori suratlarini ta’minlaydi, iqtisodiyotni qayta qurish, iqtisodiy nobarqarorlik va resurslar cheklanganligi sharoitida iste’mol bozorini shakllantirish va uni to’ldirish muammosini tez hamda tejamli tarzda hal etadi. Kichik korxonalar iste’mol talabining o’zgarishiga darhol moslashadi va shu yo’l bilan iste’mol bozoridagi zaruriy muvozanatni ta’minlaydi. Kichik biznes yangi ish o’rinlarini yaratishi bilan ishsizlik muammosini hal etishda muhim rol o’ynaydi.

Mustaqillik yillari mobaynida mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy va huquqiy asoslari yaratilganligini qayd etish joiz. Natijada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlarining ijtimoiy-iqtisodiy holati sezilarli darajada yaxshilandi. Biroq, amalga oshirilgan ishlar ko’lamiga qaramasdan bu sohada hali yechimini kutayotgan muammolar ham bor.

Respublikamizda, shu jumladan, hududlarda innovatsion tadbirkorlik-ni rivojlantirish jarayoni, xususiyatlari va yo’nalishlari majmuini ishlab chiqish, iqtisodiy faoliyati samaradorligini baholash, iqtisodiy rivojlanish strategiyalarining ilmiy-uslubiy va amaliy asoslarini ishlab chiqish lozim bo’lib, u mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot ob’ekti va predmetining belgilanishi. Tadqiqot ob’ekti bo’lib, O’zbekiston Respublikasi va Qashqadaryo viloyatida faoliyat ko’rsatayotgan innovatsion tadbirkorlik sub’ektlari hisoblanadi. **Tadqiqot predmeti** bo’lib, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bilan shug’ullanuvchi xo’jalik sub’ektlari faoliyatida sodir bo’ladigan innovatsion iqtisodiy munosabatlar hisoblanadi.

³ Karimov I.A. 2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko’taradigan yil bo’ladi. – T: “O’zbekiston”, 2012. 5-b.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida innovatsion tadbirkorlikni iqtisodiy faollikdagi o'rnini, rivojlanish xususiyatlari va yo'nalishlarining nazariy va uslubiy asoslarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Qo'yilgan maqsadga muvofiq tadqiqot ishining **vazifalari** etib quyidagilar belgilandi:

- bozor iqtisodiyoti sharoitida innovatsion tadbirkorlikning ijtimoiy-iqtisodiy mazmuniga bo'lgan xorijiy va vatanimiz olimlarining ilmiy qarashlarini o'rganish va tahlil qilish;
- iqtisodiyotning rivojida innovatsion tadbirkorlikning o'rnini asoslash hamda o'ziga xos xususiyatlari va yo'nalishlariga aniqlik kiritish;
- xo'jalik tizimlarini transformatsiya qilish jarayonida innovatsion tadbirkorlik faoliyatining shart-sharoitlarini o'rganish;
- innovatsion tadbirkorlikni shakllanishi va rivojlanishining umumiyliigi va uning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash;
- innovatsion tadbirkorlik muhitining innovatsion kichik biznes sub'ektlari faoliyati samaradorligiga ta'sirini o'rganish va uni baholash;
- bozor islohotlarini chuqurlashtirish davrida innovatsion tadbirkorlikning iqtisodiy faoliyati rolini oshirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish;
- iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida innovatsion tadbirkorlik faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan istiqboldagi rivojlanish xususiyatlarining nazariy jihatlarini va yo'nalishlarini ilmiy bashorat qilish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tutgan o'rnini, uning innovatsion shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini bozor iqtisodiyoti sharoitida o'rganish, iqtisodiyotning investitsiyaga bo'lgan talabini ta'min etish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish asosida uning afzalliklari, milliy iqtisodiyotdagi faoliyatni takomillashtirishga oid takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilganligida bo'lib, bular quyidagilarda o'z ifodasini topgan:

- innovatsion tadbirkorlikning nazariy va uslubiy asoslari o'rganilib, tadbirkorlik haqidagi kategoriyaga aniqlik kiritilgan, mustaqil mualliflik talqini berilgan;

- tadbirkorlik faoliyatini innovatsion yo'lga qo'yishning shart-sharoitlari, iqtisodiy rivojlanish omillari aholining mentaliteti va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rganib, uni rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan;

- innovatsion tadbirkorlikni iqtisodiy faollikni ta'minlashdagi o'rni nuqtai nazaridan rivojlanish bosqichlari va indikatorlari aniqlandi;

- iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida innovatsion tadbirkorlikni mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish omillari o'rganilib, aholining moddiy farovonligiga ijobiy ta'sir qilish yo'llari aniqlangan;

- kichik biznes va xususiy birkorlikni tadbirkorlik sub'ektlari bo'lgan kichik biznesni ijtimoiy-iqtisodiy innovatsion rivojlantirish muammolari aniqlanib, ularni hal etish yo'llari ko'rsatib berilgan;

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni innovatsion iqtisodiy faolligini oshirishda institutsional, moliyaviy, moddiy resurslar va infratuzilmadan foydalanish hamda soliq ishbilarmonlik muhitini tashkil etish va rivojlantirish yo'nalishlari asoslandi

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni innovatsion iqtisodiy faolligini oshirishda investitsion va tashqi iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi

Tadqiqotning asosiy masalalari va farazlari shu bilan belgilanadiki, iqtisodiy islohotlar sharoitida tadbirkorlikda innovatsion faollikni tashkil etish va boshqarish masalalariga mos kelishi talab qilinadi.

Mavzu bo'yicha qisqacha adabiyotlar tahlili. Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari, zamonaviy bozor iqtisodiyotidagi uning roli O'zbekiston va chet el olimlari tomonidan chuqur o'rganib chiqilgan. Butun dunyoga mashhur chet el iqtisodchilarining ko'plab ilmiy asarlarida zamonaviy

bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish muammolarining nazariy hamda amaliy jihatlarini ko'rib chiqilgan.

Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes va tadbirkorlik va unda innovatsion faoliyatning ahamiyati bilan bog'liq mavzularni A.Smit, M.Blaug, S.L.Bryu, K.Vesper, P.Druker, R.Kantilon, Ya.Kornai, A.Marshall, S. Erlix, Dj.M.Keyns, I. Kirtsner, K.R. Makkonell, F. Kotler, D.Pirson, T. Piters, K. Rendoll, J.-B. Sey, F.Uoker, I.Shumpeter, F.Fon Xayek, A. Shapiro, X.Shvalbe, R.Xizrich kabi³ olimlar o'rganishgan.

Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish muammolarining turli jihatlarini tahlil qilishga MDH mamlakatlari olimlaridan L.I. Abalkin, B.C.Avtonomov, A.O. Blinov, A.V.Busigin, E.V.Glushenko, Yu.I. Ivanov, B.N.Ichitovkin, A.N.Kaptsov, V.G.Kuznetsov, T.I.Kuzmin, I.I.Razumnova, F.M.Rusinov, Yu.V.Tixonravov, A.N.Tkachenko, V.A.Zyablyuk, V.A.Rube, V.A.Kirov, A.A.Krupanin, P.P.Chernikov kabilarning⁴ ilmiy ishlari bag'ishlangan.

Ushbu muammolar ilmiy tadqiqotlar olib boruvchi O'zbekistonning ko'plab olimlari, shu jumladan, X.P.Abulqosimov, A.V.Vaxobov, T.Jo'raev, A.T. Kenjaboev, Yo.Abdullaev, S.K.Salaev, M.R.Rasulev, H.O.Rahmonov, I.E.Tursunov, B.Yu.Xodiev, M.Xadjimuratov, Z.Ya.Xudoyberdiev, Sh.Sh.Shodmonov, A.A.Qayumov va boshqalar shug'ullanib kelishmoqda.

Ammo hozirgi vaqtda innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish jarayoni, xususiyatlari va yo'nalishlari, uni iqtisodiy faollikdagi o'rni, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, bu toifadagi sub'ektlar oldida turgan muammolarni yoritish

³Смит А. Исследование о природе и причине богатство народов.-М.: 1976; Маршалл А. Принципы экономической науки, т. 2. Пер. с англ. - М., "Про-гресс", 1993; Кантильон Р. Основы предпринимательской деятельности. Москва: 1994. - 44 с.; Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры), Пер. с нем.- М.: Изд-во «Прогресс», 1982; Сей Ж.Б. Трактат политической экономии. -М.: 1896; Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ. У-е изд - М.: Дело ЛТД, 1994; ВеберМ. Протестанская этика и дух капитализма. Пер. с немецкого. М. : Прогресс, 1990; Шапиро А.М.Опыт функционирования мелких и средних предприятий в экономике развитых капиталистических стран.-М.:Наука, 1985; Хизрич Р, Питерс М. Предпринимательство или как завести собственное дело и добиться успеха. - М: 1993.

⁴Абалкин Л.И. Вызовы нового века. - М.: Институт экономики РАН, 2001; Блинов А.О. Малое предпринимательство. - М., Экономика, 1998; Глушенко Е.В., Капцов А.Н., Тихонравов Ю.В. Основы предпринимательства. -М.: Алма-Матер, 2008; Бусыгин Д.В. Предпринимательство: Начальный курс. М.: 1992; Камаев В.Д. Экономика и бизнес. - М.: МГТУ, 1993; Герчикова И.Н. Менеджмент. М.: ЮНИТИ, 2004; Русинов Ф.М. Возрождение предпринимательства в России.- МайКоп: 1999; Шестаков А. Предпринимательская деятельность. - М.: 2000.

borasidagi ilmiy ishlanmalar yetarli va mukammal emas. Bozor munosabatlarining rivojlanib borishi sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikdagi mavjud salohiyat va o'ziga xos xususiyatlarni e'tiborga olgan holda, uni iqtisodiy faolligini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar yetarli darajada amalga oshirilmaganligi va ilmiy asoslanmaganligi ushbu mavzuni tadqiqot ishi sifatida tanlashni taqozo etdi.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodikaning tavsifi. Dissertatsiyani yozishda ilmiy bilishning zamonaviy usullari, shu jumladan mantiqiy, statistik, matematik, qiyosiy tahlil, sotsiologik so'rovlar, sintez usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyati. Asosiy xulosa va natijalar viloyat hokimligi tomonidan hududiy muvofiqlashtiruvchi Dasturlar ishlab chiqilishiga hamda "Mahalliyalashtirish Dastur"larini amalga oshirilishiga ko'maklashadi, viloyatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini diversifikatsiyalash asosida yangi turdagi mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish, qo'shimcha yangi ish o'rinlari yaratish, shu orqali aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuningdek, ilmiy ishdagi ayrim tavsiyalardan iqtisodiyot yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlarida talabalarga "Rivojlanmagan mamlakatlar bozor tajribasi", "Strategik boshqarish", "Tadbirkorlik asoslari", "Menejment" kabi fanlarni o'qitishda, o'quv dasturlari, o'quv qo'llanmalari va darsliklar tayyorlashda ilmiy manba sifatida foydalaniladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning asarlari, mamlakatimiz va xorijlik yetakchi iqtisodchi-olimlarning kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasidagi ilmiy asarlaridan va dissertatsiyaning nazariy asoslari sifatida xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyati ustida ish olib borayotgan olimlar va mutaxassislarning ilmiy izlanishlaridan foydalanildi.

Dissertatsiyaning tuzilishi va xajmi. Dissertatsiya kirish, uchta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan va ilovalardan iborat. Uning asosiy mazmuni _____ betda bayon etilgan.

I BOB. TADBIRKORLIKDA INNOVATSION FAOLLIKNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI.

1.1. Tadbirkorlikda innovatsion faollikni tashkil etish va boshqarishning mazmuni va mohiyati.

Mamlakatimizda islohatlarni chuqurlashtirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini rivojlantirish korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish, ishlab chiqarishni rivojlantirish va eksport qilish, mavjud zaxiralardan tejamkorlik bilan foydalanish asosida sifatli va arzon xalq iste'moli tovarlari ishlab chiqarish, xalq turmush farovonligini oshirish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biri hisolanadi.

O'zbekiston Respublikasida "Tadbirkorlik to'g'risida"gi qonunning 5-moddasiga binoan kichik biznesning quyidagi turlari mavjud:

- yakka tartibdagi tadbirkorlar;

- ishlab chiqarish tarmoqlaridagi, band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yigirma kishi, xizmat ko'rsatish sohasidagi va boshqa noishlab chiqarish tarmoqlaridagi, band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan o'n kishi, ulgurji va chakana savdo hamda umumiy ovqatlanish tarmoqlaridagi, band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan besh kishi bo'lgan mikrofirmalar; quyidagi tarmoqlardagi:

- yengil va oziq-ovqat sanoatidagi, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochsozlik, mebel sanoati hamda qurilish materiallari sanoatidagi, band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yuz kishi;

- mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash, qurilish hamda boshqa sanoat-ishlab chiqarish sohalaridagi, band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan ellik kishi;

- fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish sohalari (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish hamda boshqa noishlab chiqarish sohalaridagi, band bo'lgan xodimlarining o'rtacha yillik soni

ko'pi bilan yigirma besh kishi bo'lgan kichik korxonalar⁵.

XX asrning oxiri, yangi ming yillikka o'tish davri jamiyat davriy rivojlanishining bir bosqichidan boshqa, yanada ilg'or bosqichga o'tish bilan mos keladi. Asrlar yuz ko'rishgan davrda ro'y bergan industrial jamiyatdagi umumiy inqiroz sivilizatsiyaning barcha pog'onalarini; ehtiyojlar, qobiliyatlar, bilim va ko'nikmalar ma'lum bir darajasiga ega bo'lgan insonni; ishlab chiqarishning texnologik usulini, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarini; mulkchilik, taqsimot, ayirboshlash, olami; fan, ta'lim, madaniyat, mafkura, jumladan, dinni qamrab oldi. Jamiyatning rivojlanishi bilan fan o'sish tendensiyasi va o'ziga xos qonunlariga, ish usullari, texnika va texnologiyalariga, mehnatni tashkil qilish tizimi va tamoyillariga, maxsus tayyorlangan kadrlarga ega bo'lgan inson faoliyatining mustaqil bir sohasiga aylanadi. Bu boshqa ko'pchilik sohalardan farqli ravishda, o'sish chegarasini bilmaydigan. Doimiy ravishda rivojlanib boradigan sohadir. Ilmiy-texnik va Innovatsion faoliyatni kuchaytirish, yuqori texnologiyali va ko'p ilm talab qiladigan ishlab chiqarishlarini rivojlantirish hisobiga iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish, yuqori texnologiyali ukladga o'tish O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga teng huquqli hamkor sifatida kirib borishidan beradigan zarur shartlaridan biri hisoblanadi. Agarda intellektual faoliyat mahsuloti bozorda sotiladigan bo'lsa, bu holda u yangiliklar toifasidan innovatsiyalar toifasiga o'tadi.⁶

Yangilik kiritish (novshestvo) bu biror-bir faoliyat sohasida uning samaradorligini oshirish bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlarning rasmiylashtirilgan natijadir.

Yangilik kiritish- fan va texnika yutuqlaridan bozorda amaliy foydalanish bo'yicha faoliyatning oraliq yakunigina xolos. Yangilik kiritish intellektual mahsulotning quyidagi turlaridan biri sifatida qayd etilishi va rasmiylashtilishi mumkin; ixtiro tushuncha, ilmiy yondashuv, yangi tamoyil, standart, tavsiya, uslubiyat, yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot (texnologiya, boshqaruv yoki ishlab chiqarish jarayoni, tashkiliy, ishlab chiqarish yoki boshqa struktura)

⁵ "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, 25-may 2000-yil

⁶ Иванко А.Г. Инновационный менеджмент: Учебное пособие. - М.: КНОРУС, 2009.- 416 стр.

hujjatlari, patent, ratsionalizatorlik takliflari, kashfiyotlar, “nou-xau”, marketing tadqiqotlari natijalari va hokozo yangilik kiritish atamasining sinonimi hisoblangan innovatsiya tushunchasi ilgari mavjud bo‘lmagan bironta yangilikni ifodalaydi. Yangilik ishlab chiqarish va boshqaruv tizimiga joriy qilingandan so‘ng bozorda iste‘mol qilinadigan yangi mahsulotga aylanadi va uni sotishdan iqtisodiy ijtimoiy yoki boshqa turdagi samara olinadi, u yangi toifaga-innovatsiyalarga aylanadi. Adabiyotlarda “innovatsiya” atamasiga berilgan ko‘plab ta’riflarni topish mumkin. Biroq, tadqiqotchilarning ushbu iqtisodiy toifaga alohida e’tibor ko‘rsatishlariga qaramay, ilmiy g‘oya haligacha “innovatsiyalar” tushunchasining ham nazariya, ham amaliyot talablariga javob beradigan shuningdek, ularni amalga oshirishning muayyan subyekti-davlat mintaq, tarmoq va korxona nuqtai nazaridan to‘g‘ri bo‘ladigan universal tarifini ishlab chiqmagan. “innovatsiyalar” atamasini yangi iqtisodiy toifa sifatida fanga avstriyalik (keyinchalik amerikalik) olim Yozef Shumpeter tomonidan XX asrning birinchi o‘n yilligida kiritilgan. Y.Shumpeter rivojlanishdagi besh xil o‘zgarishni ajratib ko‘rsatdi:⁷

O‘zining “iqtisodiy rivojlanish nazariyasi” nomli asarida. Y. Shumpeter ilk bora rivojlanishda o‘zgarishlarning yangi kombinatsiyalari masalalarini (ya’ni innovatsiya masalalarini) ko‘rib chiqdi va Innovatsion jarayonga to‘liq tavsif berdi.

1. Yangi texnika, texnologik jarayonlar yoki ishlab chiqarishning yangicha bozor ta’minotidan foydalanish;
2. Yangi xususiyatlarga ega bo‘lgan mahsulot joriy qilish.
3. Yangi xomashyodan foydalanish.
4. Ishlab chiqarishni tshkil qilish va uning moddiy-texnik ta’minotida o‘zgarishlar.
5. Yangi sotuv bozorlarining paydo bo‘lishi.

U iqtisodiyotda novator-tadbirkor markaziy figuraga aylanishini isbotlab berdi. Y.Shumpeterga ko‘ra innovatsiya bu istemol tovarlarining yangi turlari, yangi ishlab chiqarish va transport vositalari yangi turlari, yangi ishlab chiqarish va transport vositalari, yangi bozorlar va sanoatda tashkilotlar shakllarini joriy qilish

⁷ Шумпетер И. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 2002, 75-стр.

va foydalanish maqsadidagi o'zgarishlardir.⁸

Xalqaro standartlarga muvofiq "innovatsiya" atamasi mustaqil iqtisodiy toifa hisoblanadi. U "Fraskati dasturi" va "Oslo dasturi" nomi bilan mashhur bo'lgan hujjatlarda o'z aksini topgan. Bu hujjatlarda qabul qilingan "innovatsiya" tushunchasiga boshqaruv sohasidagi ko'pchilik nazariyachi va amaliyotchilar amal qiladi. O'zbekistonda innovatsiyalar bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani yaratishda, innovatsion faoliyat bo'yicha konsepsiya, dastur va boshqa strategik hujjatlar ishlab chiqishda ham, aynan u asos qilib olinishi zarurdir.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlari xodimlarining o'rtacha yillik soni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda aniqlanadi. Bunda unitar (sho'ba) korxonalarda, filiallarda va vakolatxonalarda ishlovchilarning soni ham hisobga olinadi.

Faoliyatning bir necha turini amalga oshiruvchi (ko'p tarmoqli) yuridik va jismoniy shaxslar yillik oborot hajmida ulushi eng ko'p bo'lgan faoliyat turi mezonlari bo'yicha kichik tadbirkorlik subyektlariga kiradi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishning eng oddiy shakli bo'lib, yakka tartibdagi tadbirkorlar odatda mayda ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi.

Bozor iqtisodiyoti turli mulkchilik shakllariga, tadbirkorlik erkinligiga, shaxsiy manfaatning asosiy harakatlantiruvchi kuch ekanligiga, raqobatga, erkin baho tizimiga va iqtisodiyotga davlat aralashuvining cheklanganligiga asoslangan iqtisodiy tizimdir. Ushbu tamoyillardan biri bo'lgan tadbirkorlik iqtisodiy subyektlarning o'z faoliyatlarini tashkil etish va yuritish erkinligini ifodalaydi. Ular erkin bozorda iqtisodiy jihatdan samaradorlikga erishishni ta'minlaydigan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tadbirkorlik biznesning bir turi bo'lib, foyda olish maqsadidagi kapital va boshqa iqtisodiy resurslardan foydalanishga asoslangan tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish faoliyatida sodir bo'ladigan iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Bunda tadbirkor foyda olish maqsadida tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish

⁸ Шумпетер И. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 2002, 56-стр.

uchun cheklangan resurslar, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishga asoslanib faoliyat yuritadi.

Biznes quyidagilarni o'z ichiga oladi: iste'molchi biznesi, tadbirkorlik, boylikdan boylik undirish biznesi va yaratuvchilik bilan bog'liq bo'lmagan kasb-korlik biznesi.

Tadbirkorlik yaratuvchilik, ya'ni tovar va xizmat ishlab chiqarish faoliyati bilan bo'liq bo'lgani uchun o'zining yoki o'zgalarning moddiy va pul mablag'larini, ya'ni kapitalini amalda ishga soluvchi hisoblanadi.

Iste'mol biznesida hamma fuqorolar, shu jumladan, tadbirkorlar ham ishtirok etadilar. Bundan ko'zlangan maqsad iste'molchi ehtiyojini bozor orqali qodirish hisoblanadi. Har bir iste'molchi kam harajat qilib ko'proq naf keltiruvchi tovar va xizmatlarni xarid qilishga, shu orqali o'z talab-ehtiyojini qondirishga intiladi. Buning uchun iste'molchilar sotuvchilar bilan o'zaro raqobatga kirishadilar.

O'zbekiston Respublikasi "Xususiy tadbirkorlik to'g'risida"gi Nizomda: xususiy tadbirkorlik fuqarolar (alohida fuqaro) tomonidan o'z tavakkalchiliklari va mulkiy javobgarligi ostida, shaxsiy daromad (foyda) olish maqsadida amaldagi qonunchilik asosida amalga oshiriladigan tashabbuskor xo'jalik faoliyatidir.

Xususiy tadbirkorlik – xo'jalik yuritishning shunday huquqiy shakli, unda mulk egasi bitta shaxs yoki oila bo'ladi va faoliyatdan kelgan daromadni (turli soliq va to'lovlar to'langanidan keyin) hammasiga egalik qiladi, qolaversa biznesdagi xavf-xatar va tavakkalchilik uchun yakka o'zi javob beradi. Tadbirkorlikning ushbu shakli chakana savdoda, umumiy ovqatlanish va maslahat sohasidagi biznesda, maishiy xizmatda, fermerlikda, tibbiyot amaliyotida va hunarmandchilikda ko'proq uchraydi. Xususiy tadbirkorlik shakllari, yuridik shaxs tashkil qilmasdan; mustaqil ravishda, ishchilarni yo'llash huquqisiz; tadbirkorlikga tegishli mulk asosida yuritiladi. Xususiy tadbirkorlikning hozirgi kundagi ommoviy shaklidan biri xalq iste'mol tovarlari importi va savdo bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar yuridik shaxs tashkil qilmay eksport – import operatsiyalarini, ulgurji va chakana savdoni amalga oshiruvchilar sifatida

ro'yxatdan o'tadilar.

Xususiy tadbirkorlikning afzalliklari: birinchidan, xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanish uchun ruxsat olish xo'jalik shirkatlariga nisbatan soddalashtirilgan, ya'ni xususiy tadbirkor davlat ro'yxatidan o'tganidan keyin, yuridik shaxs tashkil etmasdan faoliyat yuritishi mumkin. Bunda xususiy tadbirkorlik bankda hisob raqami ochishi va o'z hamkorlari bilan naqt pulsiz hisob-kitobni amalga oshirishi mumkin. Ikkinchidan, soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimi qo'llaniladi. Bundan tashqari, to'la mustaqillik harakatdagi erkinlik va tezkorlik, barcha foyda farqi mulkning yolg'iz egasiga kelib tushadi va u ko'proq ishlashga raqobatlantiradi.

Xususiy tadbirkorlikning kamchiliklari: kreditlash imkoniyatlarining cheklanganligi, zaif moliyaviy poydevorga egaligi, barcha xo'jalik faoliyati uchun o'zining bor mulki bilan javobgarligi; faoliyatni kengaytirish imkoniyatlarining cheklanganligi. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish niyatida ishbilarmonlar mulki, kasb yoki kapitallarini qo'shib birlashadi.

Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes iqtisodiyotining asosini tashkil etib, yalpi ichki mahsulot va aholining ish bilan bandligi darajasini oshirishda asosiy rol o'ynaydi. Bu davlatlarda kichik biznes asosan mehnat sig'imi ko'p talab etiladigan tarmoqlarda jadal rivojlanib, u ijtimoiy mehnatni tashkil qilishning ulkan sohasi, davlat va mahalliy byudjetlarga moliyaviy tushumlarning muhim manbasi hisoblanadi.

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, kichik tadbirkorlik (biznes) subyektlari maqomini belgilovchi mezonlarning umumiy soni 50 dan ham ko'proqdir. Lekin amaliyotda korxonaning kichik biznesga taalluqliligi quyidagi umumiy mezonlar asosida aniqlanadi:

- personal soni;
- ustav kapitalining miqdori;
- aylanma kapital hajmi (foйда, daromad);
- aktivlar miqdori

O'zbekistonda amaldagi qonunchilikka ko'ra, quyidagilar kichik tadbirkorlik

subyektlari hisoblanadi:

- xususiy tadbirkorlik;
- mikrofirmalar odam soniga qarab belgilanadi:
- ishlab chiqarish sohalarida ish bilan bandlar - ko'pi bilan 20 kishi;
- xizmat ko'rsatish sohasi va boshqa noishlab chiqarish tarmoqlarida - ko'pi bilan 10 kishi;
- chakana savdo va umumiy ovqatlanishda - ko'pi bilan 6 kishi.

Xodimlarning yillik o'rtacha soni tarmoqlar bo'yicha quyidagicha bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlar kichik korxonalar toifasiga kiritiladi:

- yengil va oziq-ovqat sanoati, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochga ishlov berish, mebel, qurilish materiallari sanoatida - ko'pi bilan 100 kishi;

- mashinasozlik, metallurgiya, yonilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish va qayta ishlash hamda boshqa sanoat ishlab chiqarish sohalarida - ko'pi bilan 50 kishi;

- fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish sohalarida (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va boshqa noishlab chiqarish sohalarida - ko'pi bilan 25 kishi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi haqida bir nechta olimlar so'z yugurtib o'tishgan. Ularning har bittasi o'zgacha tariflar berib izoh berishgan. Ularning bir nechtasini aytib o'tamiz.

Ingliz professori A.Xoskin "Ishni o'z hisobidan olib boruvchi, biznesni boshqarish bilan shaxsan shug'ullanuvchi va kerakli vositalar bilan taminlanish uchun shaxsiy javobgarlikka ega, qaromi mustaqil qabul qiluvchi shaxs yakka tartibdagi tadbirkor bo'ladi, - deb izohlaydi⁹.

Mashhur amerikalik iqtisodchi Y.Shumpeter (1883-1950) o'zining "Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi" 8 kitobida, tadbirkorni novator (yangilik bunyod qiluvchi odam) deb ta'riflagan. Olim tadbirkorlik faoliyatini kapitalistik iqtisodiyotning

⁹ Boltabayev M., Qosimova M., va boshqalar "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik" "Iqtisodiyot" nashriyoti, TDIU, darslik, Toshkent, 2011-yil, 11-62 b.

rivojlanishida, iqtisodiy o'sishni ta'minlashda katta rol o'ynaydigan yangiliklarni joriy etishdan iborat, deb biladi: "Vazifasi yangi kombinaiyalarni joriy etishdan iborat bo'lgan xo'jalik subyektlarini biz tadbirkor deb ataymiz" Ushbu muammoga iqtisodiyot sohasida Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan (1974) ingliz iqtisodchisi Fridrix Fon Xayn (1899-1984) boshqacha yondashgan. Uning fikricha, tadbirkorlik faoliyat bo'lmasdan, balki yangi iqtisodiy imkoniyatlarni izlab topish, xatti-harakatlarni ta'minlashdir. Olim tadbirkorlikni faoliyat emas, deb talqin etadi¹⁰.

A.Smit bizlarni bozor tizimining markaziy mexanizmi raqobat mexanizmi bilan tanishtiradi. O'z manfaatini ko'zlab yurgan har bir kishi bozorda shu maqsad bilan yurgan kishilarga duch keladi. Natijada, bozordagi har bir harakat qiluvchi sub'ekt raqobatchi taklif etgan narxlarga rozi bo'ladi. Bunday raqobatda o'xshash tovarlarga me'yordan ortiqcha narx qo'ygan ishlab chiqaruvchi xaridorni yo'qotishi hech gap emas. A.Smitning qayd qilishicha, bozor jamiyat sotib olishni xohlagan va kerakli miqdordagi tovarlarni ishlab chiqaradi. Shu bilan birga, A.Smit bozorning qudratli kuch ekanligini, u jamiyatni zarur tovarlar bilan doimo ta'minlashi va bu tizim o'z-o'zini muvofiqlashtirishini ko'rsatib berdi. Uning fikricha, o'z-o'ziga qo'yib berilgan bozor tizimi rivojlanadi va bunday tizimi bor xalqning boyligi ortaveradi.

"Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bo'yicha respublikamiz va MDH mamlakatlarining yetakchi olimlari tomonidan ko'plab darslik va o'quv qo'llanmalar chop etilgan. Jumladan, A.Abdullaev, A.Sotvoldiev va boshqa mualliflar tomonidan 2004-yilda "Kichik va o'rta biznes: tashkil etish, rejalashtirish, boshqarish" nomli o'quv qo'llanmasi nashr etilgan. Unda kichik va o'rta biznesni tashkil etish, rejalashtirish va boshqarish masalalari atroflicha yoritilgan. Bundan tashqari, qo'llanmada bugungi kunda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishni maqsad qilib qo'ygan shaxslar uchun biznesga kirib borish bilan bog'liq atamalar izohi berilgan.

Taniqli olimlarning olib borgan tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, tadbirkorning o'z faoliyati sohasida olib boradigan ishlari ko'p qirralidir. Bu bozor siyosatining

¹⁰X.Sultanova "Kichik biznes va tadbirkorlik nazariyasini rivojlantirish" "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 3/2014, 82 b.

o'zgarishi bilan yoki korxonaning ichki va tashqi omillari ta'sirida aniqlanadi. Lekin tadbirkorning asosiy maqsadi manfaat (foyda) ko'rish bilan bir qatorda, bozorda samarali faoliyat yuritishni ta'minlaydigan ishlarni amalga oshirishdir. Buning uchun tadbirkorlikni boshqarish va unga ko'mak beruvchi zamonaviy menejment usullariga asoslangan mexanizmni yaratish va undan unumli foydalanishni ta'minlash zarurdir. Bozor sharoitida tadbirkorlikni boshqarishda uning quyidagi xususiyatlarini e'tiborga olish kerak:

- tadbirkor har doim bozordagi talab va taklifni e'tiborga olib ish ko'radi;
- tadbirkor samaradorlikni ta'minlovchi sa'y-harakatlar qilib, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish yo'llarini qidiradi;
- biznesning pirovard natijalariga javob beradigan shaxslar, o'z bizneslarini erkin shart-sharoitlarda olib borishiga yetarli imkoniyatlar yaratadilar;
- kichik korxonaning pirovard natijalari, ya'ni uning oladigan foyda yoki zarari faqat bozordagi oldi-sotdi jarayonida ma'lum bo'ladi;
- kichik biznes bilan shug'ullanuvchi tadbirkor o'z mablag'larini harakatga solib, bozorda qanday xavf-xatarga duch kelishi yoki yakuniy natija qanday bo'lishini aniq bilmaydi.

Shunday qilib, tadbirkorlik iqtisodiy faoliyatning alohida turi bo'lib, uning zahirida mustaqil tashabbus, javobgarlik, tadbirkorlik g'oyasiga asoslangan, foyda olishga yo'naltirilgan, maqsadga muvofiq faoliyat yotadi.

Tadbirkorlik iqtisodiy faollikning alohida turi bo'lib, uning boshlang'ich bosqichi, odatda, fikrlash faoliyati yoki uning natijasi bilan bog'langan bo'ladi, faqat u keyin moddiy shaklni oladi. Tadbirkorlik yangilik kiritish, tovar ishlab chiqarish faoliyatini o'zgartirish yoki korxonani (shu jumladan, kichik korxonani) tashkil qilish sohasida ijodkorlikning mavjudligi bilan ta'riflanadi. Tadbirkorlik faoliyatining ijodkorlik jihatlari boshqaruvning yangi tizimida ishlab chiqarishni tashkil etishning yangi usullari yoki yangi texnologiyalarini tatbiq etishda o'z ifodasini topadi.

1.2. O'zbekistonda tadbirkorlik tizimini boshqarishning huquqiy asoslari.

Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun zarur huquqiy muhitni yaratish yagona kontsepsiya asosidagi qonunchilik va me'yoriy bazani yaratish va doimo takomillashtirib borish tizimining mavjudligini taqozo etadi. Bunday tizim quyidagilarni nazarda tutadi:

- qonunchilikda xususiy biznesning erkinligi, himoyasi va qo'llab-quvvatlanishini ta'minlaydigan aniq huquqiy kafolatlarni belgilash;
- mavjud me'yoriy-huquqiy bazani yangi qonunlarga muvofiqlashtirish;
- xususiy mulkni hech kim olib qo'ya olmaydigan huquqini konstitutsiya orqali mustahkamlash;
- xususiy korxonalarning mustaqil ravishda xo'jalik faoliyati yuritishini, xususiy mulk himoyasi va daxlsizligini kafolatlash;
- qonun hujjatlarini qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud organlari, shuningdek, tadbirkorlarning manfaatlarini ifodalaydigan nodavlat tashkilotlari orqali amalga oshirish mexanizmini shakllantirish;
- hududiy, tarmoq, boshqarish va hukumat organlarining, jamoat tashkilotlarining o'zaro kelishib faoliyat ko'rsatishi va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksining 1-moddasida: "Fuqarolik qonun hujjatlari ular tomonidan tartibga solinadigan munosabatlar ishtirokchilarining tengligini e'tirof etishga, mulkning daxlsizligiga, shartnomaning erkinligiga, xususiy ishlarga biron-bir kishining o'zboshimchalik bilan aralashishiga yo'l qo'yilmasligiga, fuqarolik huquqlari to'sqinliksiz amalga oshirilishini, buzilgan huquqlar tiklanishini, ularning sud orqali himoya qilinishini ta'minlash zarurligiga asoslanadi¹¹. Fuqarolar (jismoniy shaxslar) va yuridik shaxslar o'z fuqarolik huquqlariga o'z erklariga muvofiq ega bo'ladilar va bu huquqlarini o'z manfaatlarini ko'zlab amalga oshiradilar. Ular shartnoma asosida o'z huquq va burchlarini belgilashda va qonun hujjatlariga zid bo'lmagan har qanday shartnoma shartlarini aniqlashda erkindirlar. Tovarlar, xizmatlar va

¹¹ O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, Toshkent, "O'zbekiston" nashriyoti, 2016-yil.

moliyaviy mablag'lar O'zbekiston Respublikasining butun hududida erkin harakatda bo'ladi", deya qayd etilgan.

Tahlil maqsadlari va tasniflash belgilariga qarab, barcha omillar yig'indisini quyidagilarga taqsimlash mumkin: tashqi va ichki omillar, asosiy va to'ldiruvchi omillar, obyektiv va subyektiv omillar, bozor omillari va bozordan tashqari omillar va h.k.

1. 1-jadval

Innovatsion jarayonlar rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar¹²

Omillar guruhi	Faoliyatga to'sqinlik qiluvchi omillar	Faoliyatga xizmat qiluvchi omillar
Iqtisodiy texnologik	Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun mablag'lar yetishmasligi; moddiy va ilmiy-texnik bazaning kuchsizligi va eskirib qolgan texnologiyalar; xazira quvvatlari yo'qligi; joriy ishlab chiqarish manfaatlari ustunlik qilishi	Moliyaviy, moddiy-texnik vositalar zaxiralari, ilg'or texnologiyalar, zarur xo'jalik va ilmiy-texnik infratuzilma mavjudligi; Innovatsion faoliyat uchun moddiy rag'batlantirish
Siyosiy huquqiy	Monopoliyaga qarshi soliq, amartizatsiya, patent-litsenziya qonunchiligi tomonidan cheklovlar	Innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlaydigan qonunchilik choralari
Tashkiliy- boshqaruv	Barqaror tashkiliy strukturalar; ortiqcha markazlashtirish; avtoritar boshqaruv uslubi; vertikal axborot oqimlari ustunligi; mahkamalar yopiqligi; tarmoqlararo va tashkilotlararo aloqalar qiyinligi; rejalashtirishda qat'iylik; mavjud bozorlarga yo'nalganlik; qisqa muddatli o'zini oqlashga yo'nalganlik; Innovatsion jarayon qatnashchilari manfaatlarini muvofiqlashtirish qiyinligi	Tashkiliy strukturalar moslashlashuvchanligi; demokratik boshqaruv uslubi; gorizatal axborot oqimi ustunligi; o'zini-o'zi rejalashtirish; tuzatish kiritishga yo'l qo'yish; nomarkazlashtirish; mustaqillik
Ijtimoiy-psixologik madaniy	Maqomning o'zgarishi, yangi ish izlash zarurati kabi oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarga qarashilik; mavjud faoliyat usullarini qayta qurish; xulq-atvor stereotiplarning buzilishi; an'analar shakllanishi; noaniqlikdan qo'rqish; muvaffaqiyatsizlik uchun jazolanishdan qo'rqish; tashqaridan keladigan yangiliklarga qarshilik ko'rsatish.	Ma'naviy rag'batlantirish; jamiyatda tan olish; shaxsiy kamol toppish imkoniyatlarini ta'minlash; ijodiy mehnatni ozod etish; mehnat jamoasida normal psixologik muhit.

Innovatsion faoliyat omillari to'plami tarkibida Innovatsion jarayonlarni sekinlatadigan omillar ham amal qiladi. Ular "Innovatsion to'siqlar" deb ataladi. Ularni tahlil qilish beshta salbiy omilni ta'sir ko'rsatishga imkon beradi.

1. Texnik omillar;

¹² Круглов М.Г.. Инновационный проект управления качеством и эффективностью: Учебное пособие. -М.: "Дело" АНХ, 2010. -336 стр.

2. Tasniflash omillari;
3. Ijtimoiy asoslangan omillar;
4. Tartibga solish omillari;
5. Iqtisodiy omillar.

Tabiiyki, har qanday Innovatsion jarayonfa ijobiy va salbiy omillar butun tizimi ta'sir ko'rsatadi. Ularning ta'siri baholash hamda eng katta muvaffaqiyatga erishish va uchrashi mumkin bo'lgan riskni pasaytirish uchun sharoitlar tanlash-har qanday pog'onadagi boshqaruv organlarinig vazifasi, davlat, mintaqa, firmaning Innovatsion siyosatini ishlab chiqarish va amalga oshirishning ajralmas bir tarkibiy qismidir.

Hozirgi paytda "innovatsion strategiya" tushunchasining ko'plab ta'riflari mavjud bo'lib, bunda texnologiyalarda ham, kompaniyani rivojlantirish umumiy strategiyasiga muvofiq texnologiyalarni boshqarishda ham kiritiladigan yangiliklarni tanlash va amalga oshirish tizimini shakllantiruvchi va belgilab beruvchi qoidalar va me'yorlar to'plami tushuniladi. Innovatsion strategiyaning eng muhim vazifasi- Innovatsion jarayon qatnashchilarining manfaatlarini turli yo'nalishdagi jarayonlar bilan maksimal darajada uyg'unlashtirish hisoblanadi.

Shuningdek, innovatsion strategiya deganda tashkilot maqsadlariga erishishning uzoq muddatli usulini, jumladan, turli muqobil variantlar o'rtasida resurslar taqsimlash hamda ushbu tashkilotga ta'sir ko'rsatadigan ichki va tashqi omillar o'zgarishida bu resurslarni qayta taqsimlash xarakterini ham tushunish mumkin.

Innovatsion boshqarishning muqobil yo'nalishlarida resurslar taqsimlash va qayta taqsimlash xarakterini qamrab oladagan, iqtisodiy tizim rivojlanishining maqsadli innovatsion darajasini amalga oshirish va erishish usuli sifatida tavsiflanishi mumkin.

Innovatsion boshqarish - boshqaruvning mazmun va sifat jihatidan ma'lum bir darajasini hamda boshqaruv faoliyatining o'ziga xos tavsifini anglatadi. Ya'ni, bu o'rinda an'anaviy hisoblanib kelgan boshqaruv usul va vositalari, tamoyillari, ichki xususiyat va belgilari, mezonlari, shart - sharoitlari yoki muhiti tarkibiga

endilikda yangicha tavsif kasb etuvchi bilimlar, texnologiyalar, usul va vositalar, yondashuvlar kiritiladi. Ta'kidlash muhimki, doimo ham innovatsion boshqaruv an'anaviy boshqaruvni umuman inkor etadi yoki to'liq almashtiradi, deb bo'lmaydi. Bu o'rinda innovatsion boshqaruv uning tizimidagi muayyan bir elementni sifat jihatidan o'zgartirishdan tortib to butunlay yangi boshqaruv tizimini qo'llashgacha bo'lgan keng diapazonni namoyon etadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik milliy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi sifatida aholining ish bilan bandligini va farovonligini oshirish hamda iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishning muhim vositasiga aylanib bormoqda. Shu boisdan ham Prezidentimiz I.A.Karimov "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashning ishonchli tayanchi bo'lgan mulkdorlar sinfini, ya'ni o'rta sinfni shakllantirishdagi ulkan ahamiyatini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi", deb ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov Oliy Majlisning sakkizinchi "...kichik va o'rta biznesga, ishbilarmonlik va tadbirkorlik sohalariga yanada erkinlik va imtiyozlar berish, ular uchun barcha zarur imkoniyatlarini yaratish va rag'batlantirish, bir so'z bilan aytganda, bu tarmoqlarni ularning qo'l-oyog'ini bog'lab turgan zanjir va arqonlardan xalos etish – bu masalalar ustida qonunchilik sohasi va amaliyotimizda boshlagan ishlarimizni davom ettirish va chuqurlashtirish lozimligi hammamizga ayon bo'lishi kerak"¹³ deya bejiz ta'kidlamagan. Chunki, bozor iqtisodiyoti sharoitida, erkin tadbirkorlik faoliyati uchun etarli shart-sharoitni ta'minlab bergan yurtgina iqtisodiy jihatdan taraqqiy topadi va rivojlanadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularga etarli shart-sharoitlar yaratib berish, tadbirkorlik faoliyatini shakllantirishga qaratilgan mustahkam huquqiy bazani yaratish jiddiy e'tibor berilmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti tomonidan ishlab chiqilgan mamlakatimizda

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir"ga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan ma'ruzasi, "Xalq so'zi" 17-yanvar 2015-yil.

demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Kontsepsiyasidagi ustuvorliklarni hamda “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili” Davlat dasturini amalga oshirish sifat jihatidan yangi iqtisodiy huquqiy sharoitlarni hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati uchun qulay imkoniyatlarni vujudga keltirdi. Shuni ishonch bilan ta'kidlash lozimki, mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirish, bu soha faoliyatini rag'batlantirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarning huquq va manfaatlarini ishonchli himoya qilishning mustahkam huquqiy asoslari yaratilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 36-moddasida “Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli ... meros huquqi qonun bilan kafolatlanadi” deb yozib qo'yilgan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati xususiy mulk bilan bog'liq bo'lib, mulkka egalik qilish (mulkdor huquqining mulk egasi qo'lida saqlanib turishi), undan foydalanish (mulk bo'lgan boylikni iqtisodiy faoliyatda qo'llab, xo'jalik jarayoniga kiritib, undan natija olish), uni tasarruf etish (mulk bo'lgan boylik taqdirini mustaqil hal etish) qonun bilan kafolatlangan. Respublikamiz Konstitutsiyasida O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil mulk shakllari tashkil etishi belgilab qo'yilgan. Tadbirkorlik ham iqtisodiy faoliyat turi sifatida tahlil qilinib, 53-moddada quyidagicha bayon etilgan: “Davlat iste'molchining huquqi ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining teng huquqligini va huquqiy jihatdan bab-baravar muhofaza etilishini kafolatlaydi” deb belgilangan¹⁴.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining normalarida ham kichik biznes va tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lgan munosabatlarni tartibga solish va kafolatlanishi mustahkamlangan. Jumladan, kodeksning 164-moddasida, mulk huquqi shaxsning o'ziga qarashli mol-mulkiga o'z xohishi bilan va o'z manfaatlarini ko'zlab egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish, shuningdek, o'zining mulk huquqini, kim tomonidan bo'lmasin har qanday buzishni bartaraf etishni talab qilish huquqidan iboratligi qayd etilgan. Umuman olganda,

¹⁴ “O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” Toshkent, “O'zbekiston” nashriyoti, 2014 yil

Fuqarolik kodeksining normalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladi.

Har bir tadbirkorlik faoliyati tegishli huquqiy muhitda kechadi. Shuning uchun kerakli huquqiy sharoit yaratish katta ahamiyatga ega. Bu birinchi navbatda tadbirkorlik faoliyatini tartibga keltiruvchi farmonlar va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratib beruvchi qonunlarning mavjudligi, ya'ni korxonalarni ro'yxatdan o'tish jarayonining qisqa va oddiy bo'lishi; tadbirkorlikni davlat byurokratizmidan himoya qilish; soliq qonunchiligi ni takomillashtirish; O'zbekiston va chet el ishbilarmonlarining hamkorlik faoliyatini rivojlantirishdan iboratdir. Shu bilan birga bunga kichik tadbirkorlik ishlariga ko'maklashish hududiy markazlarini tashkillashtirish, statistika shakli va hisob-kitobini soddalashtirish kiradi. Tadbirkorlik faoliyatining huquqiy kafolati masalasi bilan bog'liq masalalarni hal etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining faoliyati quyidagi qonunlar bilan ham kafolatlangan: “Mulkdchilik to'g'risida”, “Tadbirkorlik faoliyati erkinligi kafolatlari to'g'risida”, “Xo'jalik yurituvchi subyektlarini davlat tomonidan nazorat qilish to'g'risida”, “Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida”, “Korxonalar to'g'risida”, “Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida”, “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”, “Chet el investitsiyalari to'g'risida”, “Tashqi iqtisodiy faoliyati to'g'risida” va shu kabi boshqa qonunlarda. Prezidentimizning “Tadbirkorlik subyektlarini huquqiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”, “Tadbirkorlik subyektlarini tekshirishni yanada qisqartirish va uning tizimini takomillashtirish chora-tabirlari to'g'risida”, “Tadbirkorlik subyektlarining xo'jalik sohasidagi huquqbuzarliklari uchun moliyaviy javobgarlikni erkinlashtirish to'g'risida”gi Farmonlari hamda bu borada qabul qilingan “Tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish uchun ro'yxatdan o'tkazish tartiblari tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi, “Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatiga olish va hisobga qo'yishning xabardor qilish tartibini joriy etish to'g'risida”gi va shu kabi boshqa qarorlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlariga

imtiyozlar berilgan.

O'zbekiston Respublikasi "Tadbirkorlik to'g'risida"gi qonunning 8-moddasiga binoan tadbirkorlik faoliyati subyektlari quyidagilarga haqli:

- qonun hujjatlariga muvofiq o'ziga tegishli mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish;

- mustaqil ravishda ishlab chiqarish dasturini shakllantirish, mahsulot yetkazib beruvchilarni va o'z mahsulotlarini (ishlari, xizmatlarining) iste'molchilarini tanlash;

- tadbirkorlikdan cheklanmagan miqdorda daromad (foyda) olish va uni o'z ixtiyoriga ko'ra tasarruf etish, tovarlar (ishlar, xizmatlar) bozorida ustun mavqeni egallab turgan tadbirkorlik faoliyati subyektlari bundan mustasno;

- o'z mahsulotni (ishlari, xizmatlarini), ishlab chiqarish chiqindilarini bozor konyukturasidan kelib chiqib, mustaqil ravishda belgilanadigan narxlar va tariflar bo'yicha yoki shartnoma asosida realizatsiya qilish, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno;

- binolar, inshootlar, uskunalar va boshqa mol-mulkni olish va (yoki) ijaraga olishga, shu jumladan lizing yo'li bilan¹⁵.

Tadbirkorlik faoliyati subyektlari qonun hujjatlariga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin. Aynan shu qonunning 9-moddasiga binoan tadbirkorlik faoliyati subyektlarining majburiyatlari:

- o'zlari tuzgan shartnomalardan kelib chiqadigan majburiyatlarni bajarishlari;
- yollash asosida jalb etilgan xodimlar bilan o'z vaqtida hisob-kitob qilishlari;
- xavfsizlik, ekologiya, sanitariya, gigiyena va mehnatni muhofaza qilish talablariga rioya etishlari;

- realizatsiya qilinadigan tovarlar uchun qonun hujjatlariga muvofiq sertifikatlariga ega bo'lishlari;

- pochta manzili va boshqa rekvizitlari o'zgarganligi to'g'risida tegishli davlat organlarini o'z vaqtida xabardor qilishlari;

- buxgalteriya, tezkor va statistika hisobini qonun hujjatlari talablariga

¹⁵ "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, 25-may 2000-yil

muvofoq yuritishlari;

- o'z faoliyatlari to'g'risidagi hisobotlarni tegishli organlarga belgilangan tartibda va muddatlarda taqdim etishlari shart.

Tadbirkorlik faoliyati subyektlarining zimmasida qonun hujjatlariga muvofiq boshqa majburiyatlar ham bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 15-may 2015-yildagi PF-4725-sonli "Xususiy mulk, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ishonchli himoya qilishni ta'minlash, ularni jadal rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoniga muvofiq 2015-yilning 1-iyulidan:

- mikrofirmalar, kichik korxonalar va fermer xo'jaliklari faoliyatiga oid barcha tekshiruvlar rejali tartibda nazorat organlari tomonidan to'rt yilda bir martadan, boshqa xo'jalik sub'ektlarida esa faqat O'zbekiston Respublikasi Nazorat qiluvchi organlar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi respublika kengashi qaroriga asosan uch yilda bir martadan ko'p bo'lmagan tartibda amalga oshiriladi;

- moliya-xo'jalik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan rejali tekshiruvlar o'tkazish muddati 10 kalendar kunidan oshmaydi;

- tadbirkorlik sub'yektlarining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini rejali tekshirishlar faqat so'ngi rejali tekshirishdan keyingi davrni qamrab oladi;

- qo'zg'atilgan jinoiy ishlar munosabati bilan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyati huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'ekt jalb etgan advokatlar albatta ishtirok etgan holda (xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan ushbu huquqning rad etilish holatlari bundan mustasno) amalga oshiriladi;

- O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 184-moddasida nazarda tutilgan jinoyatni (soliqlar yoki boshqa majburiy to'lovlarni to'lashdan bo'yin tovlash) birinchi marta sodir etgan, jinoyat aniqlangandan keyin 30 kun ichida davlatga yetkazilgan zararni to'liq qoplagan, penya va boshqa turdagi moliyaviy sanksiyalarni to'lagan shaxsga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atilmaydi va u javobgarlikdan ozod qilinadi.

Respublika iqtisodiyotida xususiy mulkning o'rni va rolini tubdan oshirish,

xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish yoʻlidagi toʻsiq va cheklolarni bartaraf etish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, yalpi ichki mahsulotda xususiy mulk, jumladan, chet el kapitali ishtirokidagi ulushini izchil oshirish maqsadida “Xususiy mulk, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ishonchli himoya qilishni taʼminlash, ularni jadal rivojlantirish yoʻlidagi toʻsiqlarni bartaraf etish boʻyicha chora-tadbirlar dasturi” Oʻzbekiston Respublikasi prezidenti farmoniga muvofiq quyidagilar tasdiqlangan:

- tadbirkorlik faoliyatiga noqonuniy aralashish va toʻsqinlik qilish, xususiy mulkdorlar huquqlarini buzganlik uchun davlat, huquqni muhofaza qilish va nazorat qiluvchi organlarning mansabdor shaxslari javobgarligini jinoiy javobgarlikka tortish darajasigacha oshirish;

- xususiy mulkni himoya qilish kafolatini kuchaytirish, tadbirkorlik faoliyatini tartibga soladigan maʼmuriy va jinoyat qonunchiligini liberallashtirish jarayonini davom ettirish;

- barcha turdagi roʻyxatdan oʻtkazish, ruxsat berish va litsenziyalash, shuningdek, tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish bilan bogʻliq tartib-taomillarni yanada soddalashtirish;

- xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish uchun zarur shart-sharoit va imkoniyatlar yaratish, ularning moddiy va kredit resurslaridan foydalanishini kengaytirish, biznes muhitni yaxshilash.

Dasturga kiritilgan chora-tadbirlarni oʻz vaqtida va sifatli amalga oshirish uchun shaxsiy javobgarlik masʼul ijrochilar – tegishli vazirliklar, idoralar, sud, huquqni muhofaza qilish va nazorat qiluvchi organlar rahbarlariga, joylardagi davlat hokimiyati organlariga yuklatilgan. Demak, dunyoning barcha mamlakatlarning aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati tajribalarini, har bir olimlar fikrlarini inobatga olgan holatda qonunlar, islohotlar va albatta butun bir tizim faoliyatini yoʻlga qoʻyish zarurdir. Bularning barchasi mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarining rivoj topishi va mamlakatimiz taraqqiyotiga oʻz hissalarini qoʻshishi uchun yaratilgan huquqiy bazadir.

1.3. Tadbirkorlikda innovatsion faollikni samarali boshqarishda xorij tajribasidan unumli foydalanish.

Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida jahon mamlakatlari milliy xo'jaligi negizini xususiy mulkchilikka asoslangan kichik va o'rta tadbirkorlik tashkil etmoqda va bu jarayonni o'rganish, tahlil etish hamda ulardagi ijobiy tajribalardan oqilona foydalanish g'oyat muhim masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida bu sohada amalga oshirilgan ishlar, erishilgan yutuqlarning ko'lamini bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida xo'jalik yuritishga o'tayotgan mamlakatlar uchun ibratlidir va ular tajribasidan u yoki bu darajada foydalanishni shu kunning o'zi taqozo etadi. Bu jarayon O'zbekiston iqtisodiyoti uchun obyektiv zaruriyatidir.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati O'zbekiston iqtisodiyotida ham eng ustuvor va istiqbolli sohaga aylangan. Respublikamiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Tadbirkorlik biznesi aholi bandligi va daromadining o'sishini ta'minlashda, ayniqsa, bizning sharoitda qanday muhim ahamiyat kasb etishini baholashning o'zi qiyin"¹⁶.

2005-yildan boshlab mamlakatda tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yhatidan o'tkazishning ruxsat berish tizimidan xabardor qilish tizimiga o'tildi. O'z biznesini ochish uchun tadbirkorga ikki kundan ortiq bo'lmagan muddat talab etiladi va bu qoida rivojlangan davlatlarda amal qilayotgan mezonlarga javob beradi. Hozirgi kunda mamlakatimizga kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati xorij tajribasi juda muhim maktab hisoblanadi.

Rivojlangan davlatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlari soni XX asrning 70-yillari o'rtalaridan boshlab jadal ko'paya boshladi. Bugunga kelib, ulardagi mikrofirmalar va kichik korxonalar salmog'i xo'jalik yurituvchi subyektlarning 70,0-90,0% iga yetadi. Ular ko'pgina davlatlarning milliy iqtisodiyotida ish bilan bandlar soni, ishlab chiqarilgan mahsulotlar,

¹⁶ O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir"ga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan ma'ruzasi, "Xalq so'zi" 17-yanvar 2015-yil.

ko'rsatilayotgan xizmatlar hajmi bo'yicha yetakchi rol o'ynaydi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati mehnat sig'imi ko'p talab etiladigan, ijtimoiy mehnatni tashkil qilishning ulkan sohasi bo'lganligi bilan ham juda ahamiyatlidir.

Jahon amaliyoti kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati bozor iqtisodiyotining raqobat muhitida o'z afzalliklarini to'la namoyon etishga qodirligini isbotlagan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining rivojlanganlik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning jamiyat hayotidagi o'rni, milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati ham shunchalik salmoqli bo'ladi. Shu bilan birga kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati salohiyatidan yirik biznes bilan mushtaraklikdagina samaraliroq foydalanish mumkin.

Hozirgi vaqtda Yevropa Ittifoqida 20,0 mln.dan ko'proq kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyat olib borib, 90,0 mln.ga yaqin odamni ish bilan ta'minlamoqda. Bu korxonalarining 99,8% ida (ulardan 91,8% i yollanma xodimlar soni 10 kishidan kam bo'lgan mikrofirmalardir) 250 tagacha odam ishlaydi. Bu toifadagi subyektlar hisobiga jami ish joylarining 67,4%i to'g'ri keladi.

Yevropa Ittifoqida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlari uchun turli soliq imtiyozari belgilangan. Bunda ularning ko'lami, ishlab chiqarishning yo'nalishi va boshqa omillar hisobga olinadi. Masalam, Yevropa Ittifoqidamablag'i aylanmasi 2,0 mln. yevrodan kam bo'lgan barcha korxonalar qo'shimcha qiymat solig'ini mahsulotni realizatsiya qilgandan so'ng to'laydi.

2013-yilda Yevropa Ittifoqi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarini kreditlash yo'li bilan yoshlarni ish bilan ta'minlashga yo'naltirilgan yangi choralarni amalga oshirishga kirishdi. Yevropa Kengashining raisi Xerman van Rompeyning ta'kidlashicha, "Yoshlarning ish bilan bandligi tashabbusi" loyihasi uchun 8,0 mlrd. yevro ajratiladi. Ayni paytda iqtisodiyotda ish bilan bandlarning aksariyat ko'pchiligi mehnat qilayotgan kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlash yanada kuchaytiriladi. Bu dasturni moliyalash uchun ham Yevropa Ittifoqi byudjeti mablag'laridan, ham Yevropa investitsiya banki kreditlaridan foydalaniladi.

Yevropada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati eng taraqqiy etgan mamlakat Italiya hisoblanadi. Ushbu davlat tajribasi milliy iqtisodiyot barqaror o'sishini va o'tkir muammo – ortib borayorgan ishsizlik muammosini hal etishning asosiy vositasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati rivojlantirish ekanligini yaqqol dalolatdir. Mamlakatdagi 4,0 mln.dan ortiq korxonaning 98,0%i kichik va o'rta biznes subyektlaridir. Mikrofirmalarning o'zi jami korxonalarning 60,0%ini tashkil etadi.

Italiya 3,5 mln. ta kichik va o'rta korxona faoliyat ko'rsatadi. Ularda 13,0 mln. aholi yoki ish bilan bandlarning deyarli 79,0%i mehnat qiladi. Ular hissasiga mamlakat yalpi milliy mahsuloti hajmining 52,0%i to'g'ri keladi. 2-3 kishi ishlaydigan kichik hunarmandchilik firmalari esa Italiya eksportning 18,0%ini ta'minlamoqda.

Buyuk Britaniyada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlari mezonlari sifatida yillik aylanma va iqtisodiyot turli tarmoqlarida ish bilan bandlar soni belgilangan. Bu mamlakatda kichik firmalarga korporatsiyalarga nisbatan pasaytirilgan soliq stavkalarini belgilash, qo'shimcha qiymat solig'i va mahalliy soliqlarni to'lashda imtiyozlar berish, kreditlarni to'lashni kechiktirish kabi imtiyozlar belgilangan.

Mamlakat hukumati kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini rag'batlantirish va raqobatbardoshligini oshirish maqsadida umumdavlat "Tadbirkorlik tashabbusi" dasturlarini ham ishlab chiqqan. Ulardan birida, jumladan, yuqori texnologiyali mahsulotlar sohasidagi eng yaxshi tijorat strategiyasi ishlanmasini aniqlash bo'yicha 50 tagacha ish o'rinlariga ega kichik firmalar o'rtasida har yili ko'rik-tanlovlar o'tkaziladi. Ushbu dasturni amalga oshirish uchun Savdo va sanoat vazirligi 70,0 mln. funt sterling mablag' ajratadi. Ko'rik-tanlov ishtirokchilariga xarajatlarning 75,0%i hajmidagi subsidiyalar taqdim etiladi.

Singapurda 130 mingga yaqin kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlar faoliyat olib boradi. Bu mamlakatdagi xo'jalik yurituvchi subyektning 92,0%ini tashkil etadi. Ushbu sektor

ulushiga ishlab chiqarilayotgan mahsulot qo'shimcha qiymatining 35,0%i va Singapur yalpi milliy mahsulotning 25,0%i to'g'ri keladi¹⁷.

Mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun "Spring" agentligi tashkil etilgan. Singapurda yagona hisoblangan mazkur agentlik tadbirkorlarga yordam ko'rsatishga qaratilgan 100 taga yaqin dasturni amalga oshiradi. Birinchi bor o'z biznesini ochayotgan tadbirkorlarga alohida imtiyozlar ko'zda tutilgan. Bu – imtiyozli kreditlar ajratish, ularni sug'urta qilish, subsidiyalar taqdim etish va hokazolardir. Xodimlar soni 10 tadan oshmaydigan mikrofirmalar qo'shimcha imtiyozlarga egadir.

Davlat kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarida mehnat qilayotgan xodimlarni o'qitish va malakasini oshirish uchun xarajatlarning 90,0 %ini qoplaydi. Buning uchun mamlakatda davlat, shuningdek, xususiy ta'lim muassasalari tashkil etilgan. Kichik korxonalar xatto o'zlari uchun kerakli chet ellik mutaxassisni davlat hisobidan firmalarga taklif etish huquqiga ega.

Davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini rivojlantirish orqali ish bilan bandlik sohasida faol siyosat olib borishning bu va boshqa tadbirlarini ish bilan ta'minlash bo'yicha davlat funksiyalari (yangi ish o'rinlari yaratish yoki yangi ish o'rinlarini yaratishni qo'llab quvvatlash), deb hisoblash kerak. Iqtisodiyotning bu sektoridagi raqobat tovar va xizmatlar narx-navosini barqaror ushlab turishga, tadbirkorlarni mahsulot sifatini muttasil yaxshilab boorish va yangi texnologiyalarni joriy qilishga undaydi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining ulkan salohiyati uni moddiy, moliyaviy va inson resurslari va kapitali qatori ishlab chiqarishning asosiy omillaridan biri sifatida hisoblash imkonini beradi.

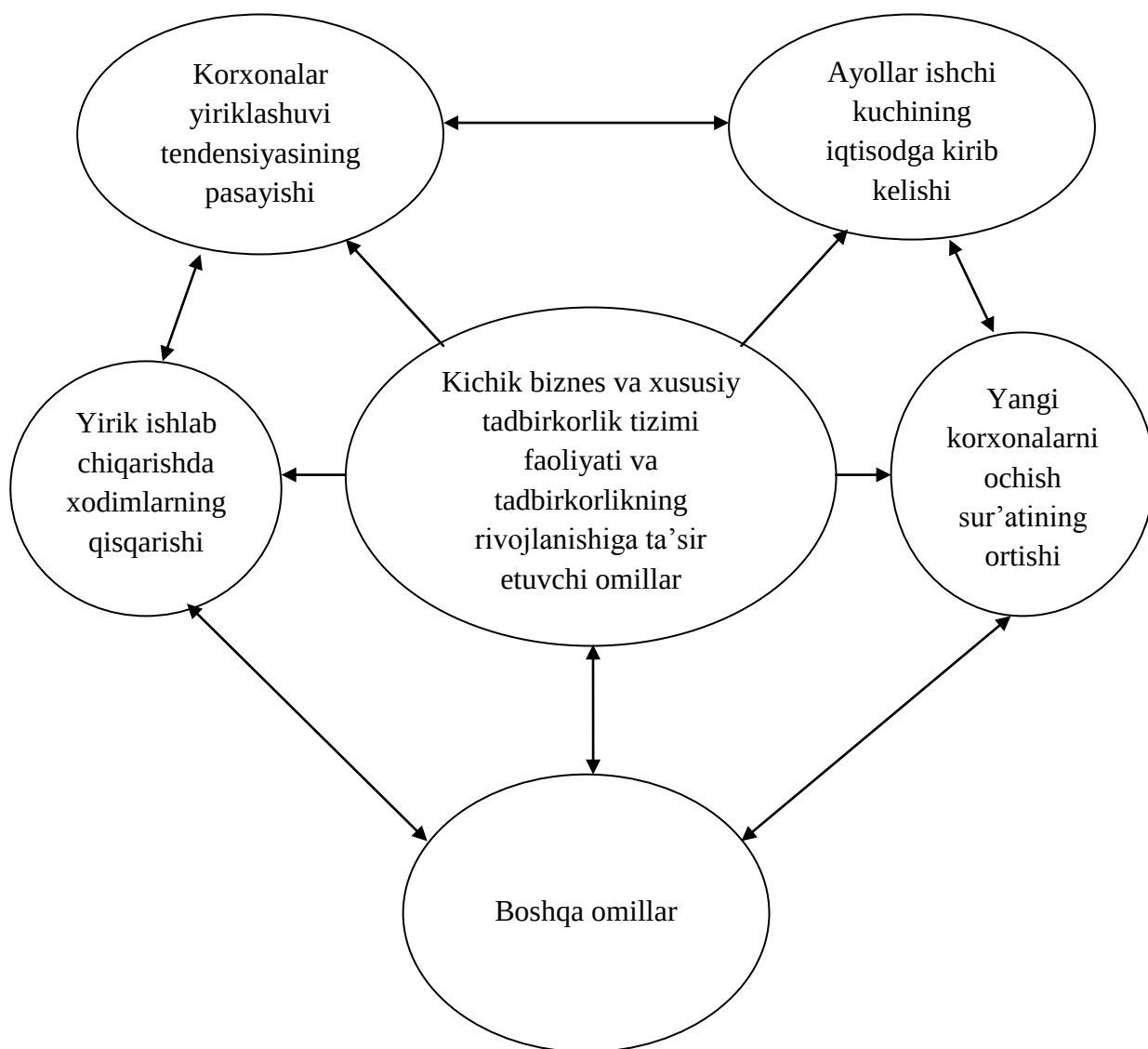
Mamlakatimizda iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, bandlik muammosini hal etish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishda tobora muhim o'rin tutayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini jadal rivojlantirish, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga

¹⁷ D.Almatova "Jahon amaliyotida kichik va o'rta tadbirkorlikning ijtimoiy tajribalari va ulardan foydalanish" "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 2/2014, 110-112 b.

alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu toifadagi subyektlar yildan-yilga o'z mavqeini mustahkamlab borishi natijasida, mahalliy xomashyo negizida eksportbop yoki import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish, iste'mol bozorini sifatli tovarlar bilan to'ldirish, aholini ish bilan band qilish, jamiyatga esa soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash vazifalari samarali amalga oshirilmoqda. Bu boradagi muhim vazifa, Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek: "...kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining jadal rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shu asosida aholining bandligini va farovonligini oshirish muammolarini hal etishdan iboratdir".

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, kooperatsiya aloqalarini kengaytirish, mustahkam hamkorlikni yo'lga qo'yish, mamlakatimizga ishlab chiqarilgan mahsulotlarga ichki talabni rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. 2009-yilda Inqirozga qarshi choralar dasturi doirasida iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, bandlik muammosini hal etish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishda tobora muhim o'rin tutayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini jadal rivojlantirish, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratildi. Hozirgi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlari yalpi ichki mahsulotning qariyb 50%ini ishlab chiqarmoqda. Holbuki, 2000-yilda bu ko'rsatkich 30%ni tashkil etgan edi.

Davlat tomonidan olib borilayotgan tadbirkorlikni rivojlantirish siyosatini takomillashtirish uchun kichik kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining tadbirkorlik faolligini oshirish jarayonidagi muammolarni aniqlash, bu borada to'plangan xorijiy tajribani o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan biz Osiyo mamlakatlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati va tadbirkorlikni rivojlantirish amaliyotini tahlil qilib chiqdik (1-rasm).

1.1-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar¹⁸

Osiyo mamlakatlarida kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda katta tajriba to'plangan. Xususan, moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha (1-rasm). Yaponiyada davlat bilan birgalikda korporativ va jamoa tashkilotlari ham kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash siyosatida o'z ixtiyorlari bilan faol ishtirok etishadi.

Yaponiyaning kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha huquqiy-me'yoriy bazasi, uning manfaatlari hamda huquqlarini himoya qilish bo'yicha antimonopoliya siyosati, shuningdek, faoliyati kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan o'z-o'zini boshqarish

¹⁸ D.Azlarova "O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar ijobiy tajribalardan foydalanish", "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 6/2013, 118-122 b.

organlari to'plagan tajriba O'zbekiston uchun qimmatli hisoblanadi.

Mamlakatimizda qabul qilingan va amalga oshirilayotgan inqirozga qarshi choralar dasturida ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati bilan bog'liq qator muhim tadbirlar belgilangan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari boshqa mamlakatlar darajasiga yaqinlashib borayotganligi respublikamizda ushbu sohaga jiddiy e'tibor va u faoliyat ko'rsatish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilganidan dalolat beradi.

Tadbirkorlar mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati sohasida ulkan yutuqlar qo'lga kiritilayotganiga qaramasdan, yaratilgan imkoniyatlardan hali to'liq foydalanilmayotgan holatlar ham mavjudligidan dalolat beradi. "O'zbekiston aholisining har 1000 nafariga 16,2 birlik kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati korxonasi to'g'ri kelsa, Yevropa Ittifoqi davlatlaridan aholining har 1000 nafariga 37-46 birlik kichik korxona to'g'ri keladi. Demak, respublikamizda korxonalar sonining o'sishiga qaramay, hali ularning taraqqiy etgan mamlakatlar darajasiga yetmaganligini ko'rish mumkin".

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining texnik jihozlanish darajasi, tarkibiy tuzilmasi va xususiy tadbirkorlikning rivojlangan sanoat sohasidagi o'rni past – 12,9% darajasida saqlanib turibdi. Yaponiya sanoatining o'zagini yirik korxonalar va ularning pudratchilari, ularga xizmat ko'rsatuvchi kichik va o'rta korxonalar tashkil etadi. Ya'ni, ishlab chiqarish hajmi va miqdorining o'sishi bir tomondan, yirik korxonalar operatsiyalari hajmini kengaytirib, yangi-yangi kichik korxonalar vujudga kelishiga olib kelmoqda. Kichik va xususiy biznesni rivojlantirish va uning yirik biznes bilan hamkorligini kuchaytirish imkoniyati, salohiyati respublikamiz miqyosida mavjud bo'lib, lekin undan to'liq foydalanilmayapti. Respublikamizdagi o'z ishlab chiqarish quvvatidan to'liq foydalana olmayotgan yirik korxonalarning ishlab chiqarish vositalari hamda maydonlarini kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatiga ijaraga bergan holda hamkorlikda ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish jarayoni rivojlantirilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Yaponiyada "venchur biznes"ni rivojlantirishga ilmiy izlanish bilan

shug'ullanadigan oily o'quv yurtlari olimlari ham keng jalb qilingan. Yaponiya hukumati ilm va amaliyotni muvofiqlashtirish jarayonini tezlashtirish maqsadida professor va ilmiy xodimlarga "venchur biznes" firmalar tuzishga yoki shunday firmalarda ishlashga ruxsat berib quygan. Masalan, Tokio universiteti bir yil davomida hamkorlik shaklida o'rtacha 100 dan ortiq loyiha tayyorlaydi, "Keyou" universiteti esa, 20 ta.

Yaponiyada kichik va o'rta biznes tarmoqlarida ish bilan band bo'lgan aholining 80 foizi, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida esa 50-60 foizi ishlaydi (1.2-jadval).

1.2-jadval

Osiyo mamlakatlarida kichik va o'rta biznes korxonalarida mehnat qilayotgan ishchilar ulushi¹⁹

Davlatlar	KO'B korxonalarida band ishchilar ulushi, %
Yaponiya	79,9
Koreya Respublikasi	80,5
Tayvan	77,2
AQSH	50,7
Buyuk Britaniya	58,5

Yaponiyada asosiy e'tibor yirik biznes bilan kichik va o'rta biznes o'rtasida kooperativ aloqalar tizimini shakllantirishga qaratildi. Iqtisodiyotning mazkur bo'g'ini mamlakatda ishlab chiqarilayotgan yalpi ichki mahsulotning yarmidan ko'prog'ini bermoqda.

Aynan shunday iqtisodiy siyosat natijasida Yaponiyada islohotlarning boshlang'ich davrida aholi jon boshiga 500 AQSH dollari miqdorida daromad to'g'ri kelgan bo'lsa hozirga kelib bu ko'rsatkich 38 ming dollarga yetmoqda. Bu – dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan biridir.

Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati

¹⁹ D.Azlarova "O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar ijobiy tajribalardan foydalanish", "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 6/2013, 118-122 b.

subyektlarining YaIM dagi ulushi taraqqiy etgan davlatlardagidan 45,7% past. Nazarimizda, bunday tendensiyaning vujudga kelishiga sabab shuki, ro'yhatga olingan korxonalarining 90% kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlari bo'lsa, ularning asosiy qismini - 94%ini mikrofirmalar tashkil etadi. Iqtisodiyotdagi jami bandlarning 72,3%i kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati sektoriga to'g'ri kelsa-da, ularning asosiy qismi 53,1%i xususiy sektorda faoliyat yuritadi.

Tahlillar ko'rsatishicha, qishloq xo'jaligida tashkil etilayotgan korxonalar salmog'i 68,6%, sanoatda tashkil etilayotgan kichik korxonalar salmog'i 6,0% atrofida saqlanib qolmoqda. Tarmoqlar tarkibining ushbu holati kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining YaIM dagi ulushida sanoat mahsulotlarining pastligi bilan belgilanadi. Ikkinchidan, davlat mulki tarkibida yirik sanoat korxonalari salmog'ining yuqoriligi bilan belgilanadi.

Shu bois, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini rivojlantirishning maqsadli hududiy dasturini mintaqa xususiyatiga mos ravishda ishlab chiqish va unda yirik korxonalar bilan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarining tashkil etishni rejalashtirish maqsadga muvofiqdir.

Respublikamizdagi korxonalarning YaIMdagi ulushini oshirish uchun xorijiy mamlakatlarning tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish va sotish borasidagi ilg'or tajribasidan milliy xususiyatlarimizdan kelib chiqqan holda foydalanish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

I bob bo'yicha xulosa

Fikrimizcha, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarining tadbirkorlik faolligini oshirish yo'nalishlarini ikki guruhga bo'lish mumkin:

- tadbirkorlik imkoniyatlarini ishga soladigan yo'nalishlar;
- biznes faoliyati natijalarini yaxshilashga qaratiladigan yo'nalishlar.

Birinchi guruh yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining huquqiy-me'yoriy va tashkiliy asoslarini iqtisodiyotda turli omillar ta'sirida ro'y berayotgan o'zgarishlarga mos ravishda uzliksiz takomillashtirib borish, davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari samaradorligini oshirish;

- bu borada xorijiy mamlakatlar tajribasidagi yangi mexanizmlarni amaliyotda qo'llash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatini moliyaviy jihatdan ta'minlashdagi mexanizmlar samaradorligini oshirish va moliyalashtirishning yangi manbalarini jalb etish negizida qulay investitsiya muhitini yaratish;

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatining tashqi iqtisodiy faoliyat mexanizmlarini takomillashtirish va bu soha uchun malakali kadrlar tayyorlash, unda kooperatsiyani chuqurlashtirish.

Ikkinchi guruh yo'nalishlariga quyidagilarni kiritish maqsadga muvofiq:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatida menejment sifatini yaxshilash, korporativ boshqaruv tizimini qo'llash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyati subyektlarini innovatsiyalarini yaratish va o'zlashtirishga moyilligini oshirish; marketing usulida xo'jalik yuritishni yo'lga qo'yish, insonning tadbirkorlik qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirish, foyda hisobidan biznes qiymatini ko'paytirish evaziga yangi ishchi o'rinlarini yaratish;

- mahsulot (ish, xizmat) sifatini yaxshilash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tizimi faoliyatida ishlab chiqarishni tashkil etishning moddiy ta'minotini takomillashtirish, tavakkalning oldini olish va sug'urtalashni yo'lga qo'yish orqali bu toifadagi subyektlarni ijtimoiy naflilik darjasini oshirish.

II BOB. O'ZBEKISTONDA INNOVATSION TADBIRKOLIKNI BOSHQARISHNING AMALDAGI HOLATI TAXLILI

2.1. O'zbekistonda innovatsion tadbirkorlikni shakllanishi va rivojlanish bosqichlari

Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlaridagi iqtisodiy ko'rsatkichlarning pasayishiga qaramasdan O'zbekiston Respublikasi taraqqiyot sari ildam qadam tashlab kelmoqda²⁰.

Iqtisodiy taraqqiyotga erishishning yangi sifat bosqichiga o'tish yuzasidan iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va modernizatsiyalash bo'yicha belgilangan ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirilib borishi natijasida mamlakatimiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov iborasi bilan aytganda «... islohotlar natijasida yalpi ichki mahsulotimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 2000 yildagi 31 foizdan bugungi kunda 56,7 foizga etgani yoki 1,8 barobar oshganini alohida ta'kidlashni istardim. Hozirgi paytda ushbu sohada jami sanoat mahsulotlarining uchdan bir qismi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 98 foizi ishlab chiqarilmoqda. Ish bilan band jami aholimizning 77 foizdan ortig'i – shunga e'tibor bering – mazkur tarmoqda mehnat qilayotgani, o'z peshona teri bilan nafaqat o'z oilasini boqayotgani, balki mamlakatimiz boyligiga boylik qo'shayotgani, avvalo, mustaqillik bizga ochib bergan imkoniyatlarning yaqqol isboti, desam, ayni haqiqatni aytgan bo'laman»²¹.

Ta'kidlash joizki, bugungi kunda iqtisodiyotimizning etakchi lokoma-tivi deb e'tirof etilayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli va o'rni tobora mustahkamlanib borayotganining o'zi iqtisodiyotimiz-ning tarkibida bo'layotgan ijobiy o'zgarishlardan dalolat beradi. Shuning-dek, 2015 yil 27 oktyabrda Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasi tomonidan e'lon qilingan «Biznesni yuritish 2016: tartibga solish sifati va samaradorligini baholash» hisobotida qulay

²⁰ Партнерства Группы Всемирного банка и Узбекистана: Краткий обзор программы в Узбекистане. WORLD BANK GROUP. Сентябрь 2015 г., 2 с.

²¹ Karimov I.A. Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir –T.:NMIU O'zbekiston nashriyoti, 2016.– 4 bet.

ishbilarmonlik muhiti parametrlari bo'yicha O'zbekiston dunyoning 189 mamlakati orasida 87-o'rinni egalladi²².

Albatta mazkur sohada qo'lga kiritilgan yutuqlar bilan bir qatorda, bugun unga to'siq bo'layotgan va uning rivojlanishiga xalaqit berayotgan muammolarni yana bir bor batafsil, chuqur tahlil qilish hamdaqilingan tahlillar asosida aniq, strategik qarorlar qabul qilish zaruriyatini tug'dirmoqda. Shunday ekan, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida iqtisodiyotimizning lokal tarmoqlaridan sanalgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlari faoliyatini rivojlantirish tendentsiyalarini chuqur taxlil qilish hamda mazkur sohani yanada davlat tomonidan qo'llab quvvatlash borasidagi chora-tadbirlar majmuasini tubdan takomillashti-rish fikrimizcha, bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biridir.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishdagi ahamiyati, afzalliklari va ustuvorliklarida quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- nisbatan kam mablag' sarflagan holda, yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qilib, aholi bandlik muammosini barham topishiga, turmush tarzini yaxshilanishiga hamda aholi daromadlarini oshishiga olib keladi;

- moddiy, moliyaviy va mehnat resurslarini samarali taqsimlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi bu o'z navbatida real va moliya sektorlari mutanosibligi ta'minlaydi hamda iqtisodiy o'sish uchun zamin yaratadi;

- jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni kafolatlovchi – tadbirkorlar qatlamini shakllantirib, iqtisodiy jihatdan faol bo'lgan aholi ulushini ko'paytiradi;

- ishlab chiqarishga yangi texnika va texnologiyalarni qisqa muddatlarda jalb etib, moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga zamin yaratadi. Innovatsiyalarni jalb etilishi iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirilishiga olib keladi;

- turli bozorlarda raqobatbardosh innovatsion mahsulot ishlab chiqarilishiga va iste'molchi didiga mos innovatsion xizmat turlarini yaratilishiga zamin yaratadi;

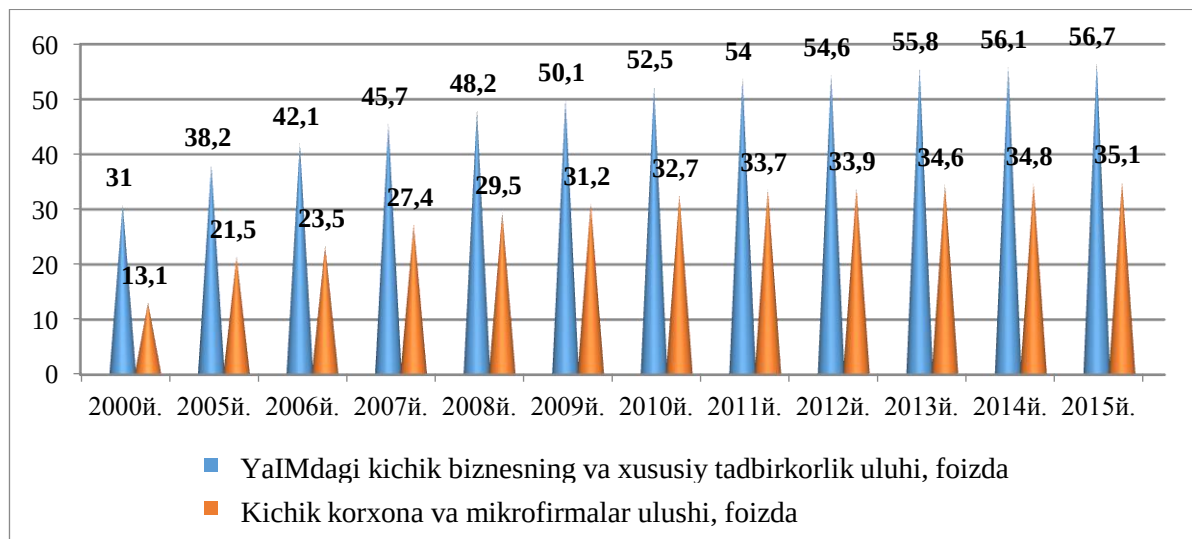
- iste'mol bozorini tovarlar va yangicha xizmat turlari bilan to'ldirish orqali

²² Kichik biznes – taraqqiyot va farovonlik omili. <http://www.chamber.uz/uzk/news>. 2-bet.

byudjetga soliq tushumlari hajmini keskin oshirishga ta'sir ko'rsatadi.

Ta'kidlash joizki, bugungi kunda kichik korxonalar faoliyatini rag'batlantirish maqsadida yildan-yilga takomillashib borayotgan me'yoriy - huquqiy asos yaratilmoqda. Misol uchun, Prezidentimizning 2015 yil 28 sentyabrdagi «Tadbirkorlik sub'ektlariga «yagona darcha» tamoyili bo'yicha davlat xizmatlari ko'rsatish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga muvofiq 2016 yilning 1 yanvaridan boshlab 16 turdagi davlat xizmatlari tuman va shahar hokimliklari huzuridagi tadbirkorlik sub'ektlarini ro'yxatdan o'tkazish inspektsiyalari negizida tashkil qilinadigan tadbirkorlik sub'ektlariga «yagona darcha» tamoyili bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatish markazlari orqali amalga oshiriladi²³.

Davlat tomonidan mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning amalda qo'llab quvvatlanishi oqibatida bugungi kunga kelib mazkur sohaning jadal sur'atlarda rivojlanishiga olib keldi. 1-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2000 yilda YaIMga nisbatan 31 foizni tashkil etgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi, 2015 yilga kelib bu sohaning ulushi 56,7 foizga etganligi fikrimiz isbotidir.

2.1-Rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o'sish tendentsiyalari²⁴.

²³ Kichik biznes – taraqqiyot va farovonlik omili. <http://www.chamber.uz/uzk/news>. 1-bet.

²⁴ Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический бюллетень за январь-июнь 2015 года. Т.: Center for Economic Research, 2015 год. 24-с.; Тенденции социально-экономического развития Узбекистана (2005-2014 гг.) / под общей редакцией д.э.н. А.М.Садыкова / Ташкент: IFMR, 2015.-97 с.

Shuningdek, oxirgi 15 yil davomida respublika bo'yicha jami korxona-lar sonidagi kichik korxona va mikrofirmalar salmog'i ham 2000 yilda 13,1 foizdan 2015 yilda 35,1 foizni tashkil etib, qariyb 2,7 foiz o'sish tendentsiyasiga ega bo'lgan.

E'tiborlisi, mamlakat aholi turmush tarzi va ularning daromadla-rining ortishiga ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o'rni tobora ortib bormoqda. Jumladan, kichik biznesda band bo'lganlar soni 2000 yilda 4,3 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa, 2015 yilga kelib, bu ko'rsatkich 10,2 mln. kishini tashkil etgan. 2015 yilga kelib o'sish qariyb 2,4 martaga ko'paygan. Albatta bunday tendentsiya aholi turmush tarzi va farovonligini yaxshilanishida munosib xizmat qilgan.

2.1-jadval

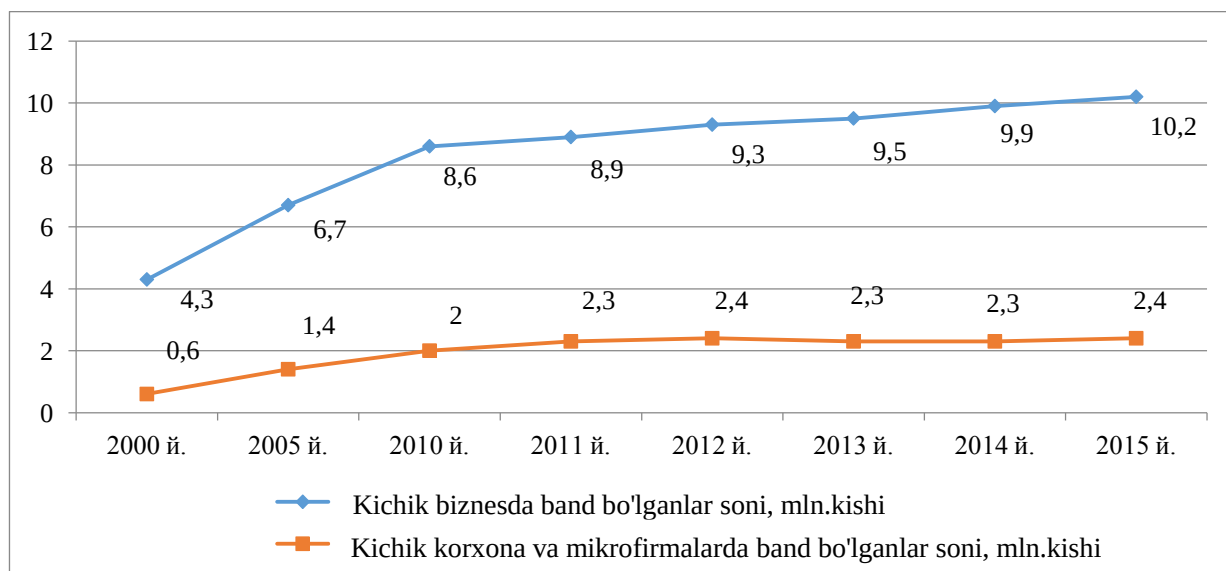
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlarida bandlik darajasi²⁵.

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	y i l l a r							
		2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kichik biznesda bandlar soni	mln. kishi	4,3	6,7	8,6	8,9	9,3	9,5	9,9	10,2
Iqtisodiyotda band bo'lganlar umumiy bandlarga nisbatan	%	42,6	65,5	74,3	74,8	75,7	76,0	77,2	78,1
kichik korxona va mikrofirmalarda bandlar soni	mln. kishi	0,6	1,4	2,0	2,3	2,4	2,3	2,3	2,4

2.1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2000-2015 yillar oralig'ida iqtisodiyotda band bo'lganlar umumiy nisbatida ham o'sish tendentsiyasi kuzatilgan. Shunga mos ravishda kichik korxona va mikrofirma-larda bandlar sonida ham o'sish kuzatilgan, ya'ni 2000 yilda 0,6 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa, 2015 yilga kelib 2,4 mln kishiga etgan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlar soni bilan kichik korxonalar va mikrofirmalarda bandlar

²⁵ Тенденции социально-экономического развития Узбекистана (2005-2014 гг.) / под общей редакцией д.э.н. А.М.Садыкова / Ташкент: IFMR, 2015.-97 с.; Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический бюллетень за январь-июнь 2015 года. Т.: Center for Economic Research, 2015 год. 27-стр.

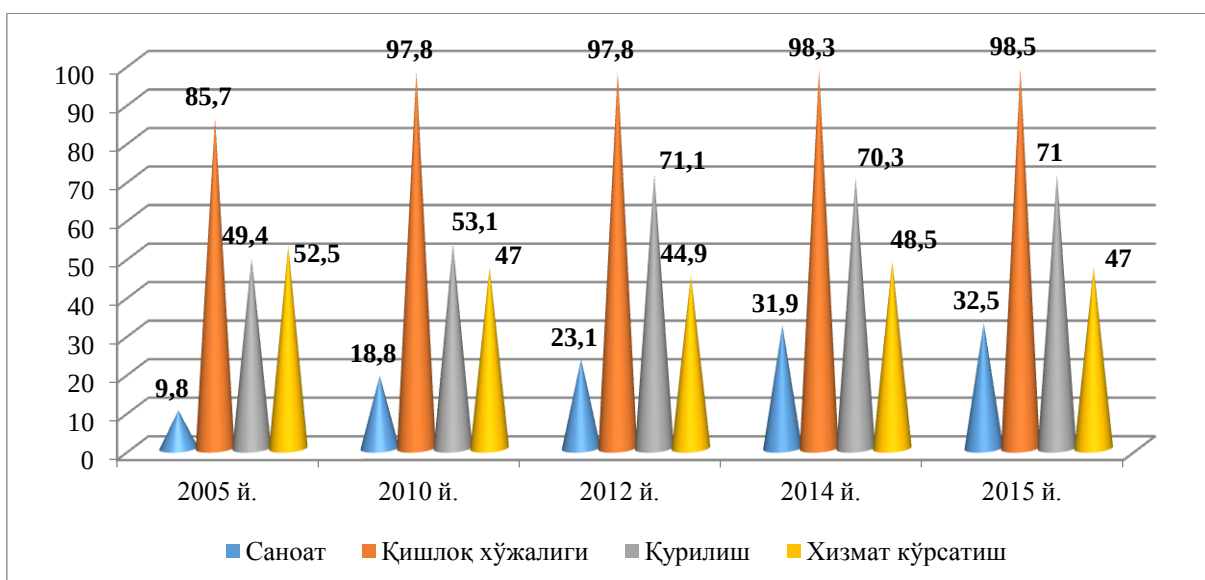
sonini taqqoslaydigan bo'lsak, bular o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rishimiz mumkin, ya'ni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlar soni, kichik korxona va mikrofirmalarda bandlar soni mutanosib ravishda o'sish tendentsiyasiga ega bo'lgan. Mazkur mutanosiblik 2.2-rasmda yaqqol namoyon bo'lgan.

2.2-rasm. Kichik biznes va kichik korxona va mikrofirmalarda bandlar sonining mutanosib tarzda o'sish tendentsiyasi²⁶.

Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi ulushi yillar sari o'sish tamoyiliga ega bo'lib, bu o'sish asosan qishloq xo'jaligida kuzatilgan. 2005 yil iqtisodiyot tarmoqlarida qurilish sohasi 49,4 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2015 yilga kelib esa bu ulush 71 foizni tashkil etgan. Iqtisodiyot tarmoqlarida xizmat ko'rsatish sohasiga kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi kamayish tendentsiyasi kuzatilgan. 2005 yilda 52,5 foizni tashkil etgan ulush salmog'i 2015 yilda 47 foizga tushib ketgan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi ulushining faqat xizmat ko'rsatish sohasi-dagi kamayish tendentsiyasini hisobga olmasak, qolgan barcha tarmoqlaridagi ulushida o'sish tendentsiyasi kuzatilgan.

²⁶ Тенденции социально-экономического развития Узбекистана (2005-2014 гг.) / под общей редакцией д.э.н. А.М.Садыкова / Ташкент: IFMR, 2015.-97 с.; Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический бюллетень за январь-июнь 2015 года. Т.: Center for Economic Research, 2015 год. 27-стр.

2.3-rasm. 2005-2015 yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulush²⁷.

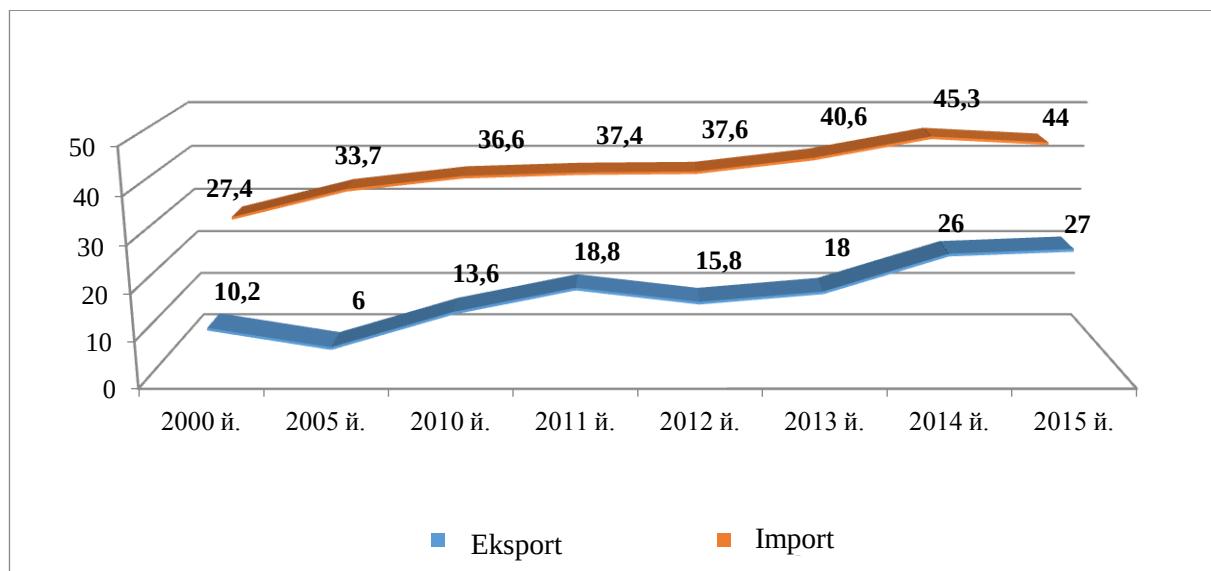
Zamonaviy texnologiyalar asosida paxta tolasini va meva-sabzavot mahsulotlarini chuqur qayta ishlash tashqi va ichki bozorda talab yuqori bo'lgan tayyor, ekologik toza to'qimachilik va yengil sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 2030 yilda 5,6 marta, meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlash hajmini esa 5,7 karra oshirish imkonini beradi.

Bu ro'yxatni yana davom ettirish mumkin. Tashqi bozorlarda xaridorgir, yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan zamonaviy tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish va yangi bosqichga ko'tarish tayyor mahsulotlar eksportining barqaror yuqori o'sish sur'atlariga erishishda, hech shubhasiz, katta zamin tug'diradi²⁸.

2000 – 2014 yillar oralig'ida mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat mahsulot eksportidagi ulushidagi bunday o'sish tendentsiyasi, jami tovar va tashqi savdo aylanishlaridagi ulushlarida ham kuzatildi (2.4-rasm).

²⁷ Тесленко М.А. Проблемы развития малого предпринимательства в России. <http://www.scienceforum.ru>.

²⁸ Аналитический банковский журнал. М.: №2 (215) февраль 2014. (микрофинансы для развития малого бизнеса)

2.4-rasm. Kichik biznes sub'ektlarining eksport va import umumiy ulushidagi hisssasi (%)²⁹.

Davlat tomonidan eksportga yo'naltirilgan mahsulotlarni ishlab chiqarayotgan kichik biznes sub'ektlarini qo'llab quvvatlanishi oqibatida mamlakat eksport hajmida ular ulushining o'sishi kuzatilmoqda. Tadbir-korlikning ulushi notekis o'sish tendentsiyasiga ega bo'lgan. Xususan 2.3-rasmida keltirilgan ma'lumotlariga ko'ra, 2000 yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 10,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2005 yilda bu ulush 6 foizga kamaygan, 2010-2011 yillarda 13,6 va 18,8 foizlarga o'sgan bo'lsa, 2012 yilga kelib esa 15,8 foizga kamaygan. 2013 yildan – 2015 yillargacha o'sish tamoyili kuzatilgan. Bunday o'sish 18 foizdan 27 foizgacha o'sgan. Alabatta bunday o'sish tendentsiyasi kichik biznes va xususiy tadbir-korlikni qo'llab quvvatlash bo'yicha tashqi iqtisodiy faoliyat milliy ban-kida tashkil etilgan eksportni qo'llab quvvatlash jamg'armasining xissasidir.

Mazkur jamg'arma milliy iqtisodiyotimizda faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari uchun tashqi bozorga o'z mahsulotlari bilan chiqish imkoniyatini beruvchi moliyaviy, xuquqiy, marketing xizmatlari va qo'shimcha axborotlar bilan ta'minlab kelmoqda.

²⁹ Тенденции социально-экономического развития Узбекистана (2005-2014 гг.) / под общей редакцией д.э.н. А.М.Садыкова / Ташкент: IFMR, 2015.-97 с.; Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический бюллетень за январь-июнь 2015 года. Т.: Center for Economic Research, 2015 год. 27-стр.

Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakatimiz import tovarlaridagi umumiy ulushida xissasi 2000 yildan boshlab o'sish tendentsiyasiga ega bo'lib, bu o'sish 2015 yilga kelib 44 foizni tashkil etib, qariyb 1,6 foizga o'sgan. Mamlakatimiz umumiy eksport salohiyatida kichik biznes va xususiy zamonaviy global iqtisodiyot tadbirkorlar va ayniqsa kichik biznes uchun cheksiz imkoniyatlar taqdim etmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlarida kichik biznes yalpi ichki mahsulotning katta qismini beradi, yangi ish o'rinlarining yarmidan ko'pini yaratadi, asosiysi, yiliga 350–400 mlrd. dollarlik mahsulotini eksport qiladi. Jahon sanoatining boshqa bir markazi – Germaniyada bu sohada mehnatga yaroqli aholining 70%dan ortig'i band. Shu bilan birga u erda turli faoliyatning 90 dan ortiq xilini qamrab olgan hunarmandchilik kichik korxonalarining katta miqdori (500-600 ming) ish olib boradi. Ularning qariyb chorak qismi – mamlakat tashqi savdosi barcha hajmining 17%ini ta'minlovchi eksportchilardir³⁰.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bu – tuzilmalarning moddiy-texnika asosini barpo etish, ularga ko'maklashish, tashqi iqtisodiy faoliyatini yuksaltirish, ijtimoiy-ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, sug'urta tizimi, zaruriy axborotlar bilan ta'minlash, tashqi iqtisodiy faoliyatini yuksaltirish kabi omillar orqali amalga oshirilib kelinmoqda. E'tiborga olish kerakki, xorij mamlakatlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni asosan mikromoliyaviy muassasalar faol qo'llab quvvatlaydilar. Bugungi kunda mazkur muassasalarda qariyb 16 mln. kishi faoliyat ko'rsatadi³¹.

Albatta yuqorida keltirilgan ya'ni mamlakatimiz kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatida erishilgan ijobiy natijalar bilan bir qatorda, xususiylashtirilgan korxonalarda ishlab chiqarish vositalarining ma'naviy va

³⁰ Каримов И.А. Бош мақсадимиз – мавжуд кийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодийтимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тadbirkorlikка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришди –Т.:НМИУ Ўзбекистон нашриёти, 2016.– 13 бет.

³¹ Тенденции социально-экономического развития Узбекистана (2005-2014 гг.) / под общей редакцией д.э.н. А.М.Садыкова / Ташкент: IFMR, 2015.-97 с.; Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический бюллетень за январь-июнь 2015 года. Т.: Center for Economic Research, 2015 год. 27-стр.

jismoniy eskirganligi, jalb qilinayotgan investitsiyalar asosan savdo, umumiy ovqatlanish, xizmat ko'rsatish sohalariga yo'naltirish darajasining yuqoriligi, ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanayotgan tadbirkorlik sub'ektlarida marketing tadqiqotlarining samarali yo'lga qo'yilmaganligi kabi kamchiliklar ham mavjud.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, tadbirkorlarni ishlab chiqarish bino va boshqa vositalar bilan ta'minlashda bo'sh turgan binolar, insho-otlar, ombor va savdo joylarini vaqtincha foydalanishga topshirishning samarali mexanizmining ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, Savdo-sanoat palatasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining investitsiya loyihalarini amalga oshirishini barcha bos-qichlarida (loyihaviy g'oyadan boshlab, uning ishlab chiqilishi, banklarda ekspertizadan o'tkazilishi, olingan kreditlarning sarflanishi va ularning qaytarilishi) yordam berishi, kuzatib borishi va himoya qilishi hamda hududlar darajasida investitsiya loyihalarini ishlab chiqish jarayonida ularga amaliy yordam ko'rsatishi maqsadida hududlarda axborot-tahliliy bazani ishlab chiqishi maqsadga muvofiqdir.

2.2. Tadbirkorlikni iqtisodiy faolligini oshirishda ishbilarmonlik muhitini o'rni

Iqtisodiy faollikni ta'minlashda va unga erishishda bozor iqtisodiyotining barcha sub'ektlarining samarali faoliyat yuritishlari talab etiladi. Bunda uning eng muhim sub'ektlaridan hisoblangan tadbirkorlar uchun ularni faoliyatini ichki omillari bilan bir qatorda tashqi omillar ham faoliyatini barqarorligini ta'minlashning asosiy jihatlari hisoblanadi.

Tashqi omillardan samarali foydalanish aksariyat jihatdan, iqtisodiy faollikning muhim tomoni hisoblangan ishchanlik muhitini shakllantirish va muntazam ravishda rivojlantirib borishga bog'liqdir.

Vaholanki, xalqaro iqtisodiy amaliyotda ishchanlik muhiti indikatorlarini hisoblash va uning natijalaridan foydalanish, mamlakatlar doirasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning qay darajada samaradorligidan dalolat berib,

kelajakda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish hamda foydalanilmayotgan salohiyatlardan unumli foydalanish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqishda muhim dastak bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda 2002 yildan bo'yon Xalqaro moliyaviy korporatsiya tomonidan har yili bir marta, 500ga yaqin KBXT sub'ektlari o'rtasida biznes muhitni baholash amalga oshirilib, " O'zbekistonda ishchanlik muhiti xususiy biznes vakillari nigohida" sharhlarida muntazam ravishda chop etib borildi.

Iqtisodiy faollikni ta'minlashdagi jarayonlar tendentsiyasini asoslashni KBXT sub'ektlarining rivojlanish indikatorlarini tizimlashtirish va ularning mavjud holatini darajasini aniqlash orqali amalga oshirish mumkin.

Ilmiy tadqiqotimizda asosiy e'tiborni ushbu jarayonlarni nazariy jihatlariga qaratishga ustuvorlik berilganligidan kelib chiqqan holda , KBXTni rivojlanishini umumiy indikatorlarini ishlab chiqishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bizning fikrimizcha, ular o'z ichiga ushbu sektorning YaIM ,band bo'lgan aholi, sub'ektlar sonidagi,jalb etilgan investetsiya va eksportdagi ulushi va iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridagi o'sish sur'atlari ko'rsatkichlarini olishi maqsadga muvofiqdir.

Mana shunday yondashuv orqali, KBXT sub'ektlarining rivojlanish indikatorlari hisob-kitob qilinib, ushbu jarayonda sodir bo'lgan o'zgarishlar, erishilgan natijalar va erishilishi lozim bo'lgan ko'rsatkichlar aniqlandi.

Tahlillar natijasiga ko'ra, KBXT sub'ektlarining YaIM ulushi (54%), faoliyat yuritayotgan sub'ektlar sonini o'sishi (8,5%),asosiy tarmoqlarda ishlab chiqarish sur'atlarini o'sishi (26,5%), va eksport hajmidagi ulushining (18,8%) yuqori darajasiga erishganligi bilan bir qatorda, band bo'lganlarning umumiy sonidagi ulushining ortishiga qaramay, yillik o'sish sur'atlarinig pastligi (1%) va jami jalb etilayotgan investetsiyalardagi ulushining (20%) pastligini kuzatish mumkin (2.2-jadval).

Demak aksariyat indikatorlar bo'yicha KBXT sub'ektlarini yuqori darajaga erishishlarida mamlakatda yaratilgan qulay ishchanlik muhiti asosiy omil bo'lib xizmat qilgan. Shuning uchun ham iqtisodiy faollikni ta'minlashdagi ishtiroki

nuqtai nazaridan ishchanlik faoliyatini tashkil etilish jarayonlari va amalga oshirish mexanizmlariga oid tahlillarni amalga oshirish orqali ushbu seutordagi imkoniyatlar, ulardan foydalanish darajasi, kamchiliklar va nomutanosibliklarni aniqlash lozim deb hisoblaymiz.

Avvalambor, ishchanlik muhiti, xususan KBXT sub'ektlari faoliyatidagi ushbu jarayonni nimalarni o'z ichiga olishi, qanday va kim tomonidan tashkil etilishi, amalga oshirish mezonlari tizimi va ularni baholash kabi jihatlarini aniqlash zarur. Ishchanlik muhitini baholashda xo'jalik yuritish sub'ektlarini mavjud biznes holatdan qoniqishlari va uning zarurligini tan olishlarini aniqlash bilan bir qatorda tadbirkorlar o'rtasida so'rovlar o'tkazish orqali ishchanlik muhitini o'zgarish indekslarini hisoblash ishlarini muntazam ravishda amalga oshirib borish talab etiladi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida KBXT sub'ektlari iqtisodiy faoliyatini amalga oshirishda qulay shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratildi. Yuqorida ta'kidlangan ishchanlik muhiti o'z ichiga to'rtta jarayondagi, yoki tadbirkorlarning iqtisodiy faolligini oshirishga bevosita aloqasi bo'lgan-institutsional, molliyaviy, moddiy resurslar va infratuzilmadan foydalanish hamda soliq muhitlarini oladi.

Ushbu muhitlarning har birini alohida muntazam ravishda o'rganib borish orqali iqtisodiy faollikni barqarorligini ta'minlashga erishish mumkin.

Dastlab, ishchanlik muhitini tashkil etish uchun institutsional muhit asosiy o'rin egallaydi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini rivojlanish indikatorlari

Tartib raqami	Indikatorlar nomi	Indikatorlarni sifat va miqdor Baholash (%da)	O'zbekistonda shakllangan va mavjud holat
1	Mamlakat YaIM dagi ulushi	Maqsadli taqqoslash sifatida iqtisodiy rivojlangan davlatlarda shakllangan 50-70% darajasi asosida: O'rtacha daraja-20%dan 50% gacha va yuqori daraja-50%dan yuqorisi	O'zbekistonda KBXTning ulushini 54%ni tashkil etishi yuqori daraja ko'rsatkichi doirasida ekanligidan dalolat beradi
2	Sotilgan mahsulotdan olingan sof tushumning umumiy miqdori	Mavjud bo'lish darajasi: O'rtacha darajasi- 30-60% gacha; Yuqori darajasi-60%dan yuqori	Olingan sof tushumning o'tgan yildagiga nisbatan o'sish sur'atlari asosida hisoblanadi
3	Band bo'lganlarning sonini o'zgarishi	Mavjud bo'lish darajasi: -past darajasi-1% atrofida o'sishi; -o'rtacha darajasi-2%dan-3 %gacha o'sishi; -yuqori darajasi-3% dan yuqori o'sish sur'atlari	Respublikada 2011 yilda 2010 yilga nisbatan 1 % atrofida, ya'ni past darajasida o'sishga erishilgan
4	faoliyat yuritayotgan sub'ektlar sonini o'sishi	Mavjud bo'lish darajasi: past darajasi-2% atrofida o'sishi; -o'rtacha darajasi-2%dan-3 %gacha o'sishi; -yuqori darajasi-3% dan yuqori o'sish sur'atlari	2010yildaKBXT sub'ektlari fermer xo'jaliklasiz 231717 ta ro'yxatga olinganlarning 201730 tasi ,yoki 87 % faoliyat yuritgan bo'lsa,2011 yilda mos ravishda 246441taning218921 tasi ,yoki,88% faoliyat yuritib, faoliyat yuritganlar sonini o'sish sur'atlari 8,5%ni tashkil etib, yuqori darajani tashkil etadi.
5	Asosiy tarmoqlarda KBXT rivojlanishi	Sanoatda: -past darajasi-5% gacha o'sishi; -o'rtacha darajasi-5%dan-15 %gacha o'sishi; -yuqori darajasi-15% dan yuqori o'sish sur'atlari	2006-2011 yillarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sish sur'atlari 26,5% ni tashkil etib,2011 yilda 2010 yilga nisbatan 23,3%ga o'sgan, ya'ni, yuqori darajasidagi

Tartib raqami	Indikatorlar nomi	Indikatorlarni sifat va miqdor Baholash (%da)	O'zbekistonda shakllangan va mavjud holat
			o'sishga erishilgan
6	Asosiy kapitalga jalb qilingan investitsiyalar ulushi va texnologik tuzilishi	Mavjud bo'lish darajasi: past darajasi-22%gacha; -o'rtacha darajasi-20%dan-40 %gacha ; -yuqori darajasi-40% dan yuqori	2011 yilda asosiy kapitalga jalb qilingan investitsiyalarning 20% kichik biznes sub'ektlari ulushiga to'g'ri kelgan bo'lib, o'rtacha darajasiga erishilgan.
7	KBXT sub'ektlarini eksport faoliyatini rivojlanishi(ulushi)	Mavjud bo'lish darajasi: past darajasi-10 %gacha; -o'rtacha darajasi-10%dan-20 %gacha ; -yuqori darajasi-20% dan yuqori	2011 yilda 2010 yilga nisbatan eksport qilish sur'atlari 158,6 %ga o'sgani holda, jami eksportdagi ulushi 18,8%ni tashkil etgan bo'lib, o'rtacha darajadagi ko'rsatkichga ega.Tashqi iqtisodiy faoliyatda jami KBXT sub'ektlarining 6,0% ishtirok etmoqda.

Bunda mavjud qonunlar bilan bir qatorda muntazam ravishda KBXT sub'ektlarining faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlar tizimi amalga oshirilib kelmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2011 yil 7 fevralda qabul qilingan 1475-sonli "Davlat xaridlari tizimini optimallashtirish va ularga kichik biznes sub'ektlarini jalb etishni kengaytirish to'g'risida"gi Qaroriga muvofiq kichik biznes sub'ektlari ishlab chiqaradigan mahsulotlarga keng miqiyosda davlat buyurtmalari berilishi joriy qilindi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni moliyalashtirishning, aholi bandligi va farovonligini oshirishning muhim vositasi sifatida mikromoliyalash sohasini rivojlantirishni rag'batlantirish maqsadida 2011 yil 11 martda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlariga kredit berishni ko'paytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1501-sonli Qarori qabul qilindi.

Qarorga muvofiq banklarining imtiyozli kredit berish maxsus Jamg'armasi resurslari hisobidan kredit berishdan olinadigan tijorat banklarining daromadlari bo'shaydigan mablag'larni mazkur jamg'armaning resurs bazasini oshirishga maqsadli yo'naltirish sharti bilan yuridik shaxslar foydasidan to'lanadigan soliqlardan 2011 yil 1 apreldan boshlab 2016 yilning 1 yanvarigacha ozod etildi. Tijorat banklarining imtiyozli kredit berish maxsus Jamg'armasi mablag'lari asosan olis va etib borish qiyin bo'lgan tumanlarda, shuningdek mehnat resurslari keragidan ortiq bo'lgan tumanlar hamda shaharlardagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohalarida, ishlab chiqarish mikrofirmalari, kichik korxonalar, dehqon hamda fermer xo'jaliklarida yuqori texnologik va innovatsion loyihalarni moliyalash uchun ajratilishi belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 28 martda qabul qilingan "Tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatiga olish va hisobga qo'yishning xabardor qilish tartibi to'g'risidagi Nizomga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi 1513-sonli Qaroriga asosan tadbirkorlik sub'ektlari - yuridik shaxslarning ta'sis hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan taqdirda

tadbirkorlik sub'ektining vakolatli boshqaruv organi tomonidan tegishli qaror qabul qilingan paytdan boshlab bir oy mobaynida (oldin 7 ish kuni qilib belgilangan edi) ularni ro'yxatdan o'tkazgan organga o'zlari kelib yoki pochta aloqasi orqali murojaat qilishlari mumkinligi belgilab qo'yildi.

Shuningdek, davlat va nazorat organlarining korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga aralashuvini tubdan qisqartirish, tekshirishlarni tashkil qilish tizimini yanada takomillashtirish va mansabdor shaxslarning ular faoliyatiga asossiz aralashuvi uchun javobgarligini kuchaytirish, shu asosda tadbirkorlik sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini kuchaytirishni ta'minlash maqsadida 2011 yil 4 aprelda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining "Tadbirkorlik sub'ektlarini tekshirishlarni yanada qisqartirish va ular faoliyatini nazorat qilishni tashkil etish tizimini takomillashtirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4296-sonli Farmoni qabul qilindi.

Farmonga muvofiq quyidagilar belgilandi:

- yangi tashkil qilingan kichik tadbirkorlik sub'ektlarining moliya-xo'jalik faoliyati ular davlat ro'yxatiga olingan paytdan boshlab dastlabki uch yil mobaynida rejali soliq tekshirishlaridan o'tkazilmaydi (aktsiz solig'iga tortiladigan tovarlar ishlab chiqaruvchi kichik tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini tekshirish, shuningdek byudjet hamda markazlashtirilgan mablag'lar va resurslardan maqsadli foydalanish bilan bog'liq tekshirishlar bundan mustasno);

- 2011 yilning 1 apreldan 2014 yilning 1 aprelegacha bo'lgan davrda soliqlarni va boshqa majburiy to'lovlarni o'z vaqtida to'lab kelayotgan, shuningdek ishlab chiqarish sur'atlarining barqaror o'sishi va rentabelligini ta'minlayotgan kichik tadbirkorlik sub'ektlarining moliya-xo'jalik faoliyatini soliq sohasida tekshirish taqiqlanadi (yuridik shaxslarni tugatish chog'ida qo'zg'atilgan jinoiy ishlar doirasida, shuningdek byudjet hamda markazlashtirilgan mablag'lar hamda resurslardan foydalanish bilan bog'liq rejadan tashqari tekshirishlar bundan mustasno);

- kichik tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini soliq sohasida tekshirish muddatlarining qonun hujjatlarida ularni o'tkazish ko'zda tutilgan maksimal

muddatdan, ya'ni 30 kalendar kunidan ortiq muddatga uzaytirilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini yanada takomillashtirish va xarajatlarini kamaytirish hamda tadbirkorlik faoliyatini keng rivojlantirish uchun qo'shimcha qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida 2011 yil 12 mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik sub'ektlarini tashkil etish va davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1529-sonli Qarori qabul qilindi.

Qarorga asosan 2011 yil 1 iyundan mashinasozlik, metallurgiya va kimyo sanoatining alohida tarmoqlarida faoliyat yurituvchi kichik korxonalar xodimlarining yillik o'rtacha soni 50 kishidan 100 kishigacha ko'paytirildi.

Shuningdek, 2011 yil 1 iyundan quyidagi tartiblar belgilandi:

- yangi tashkil qilinayotgan mas'uliyati cheklangan va qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar ustav fondi (ustav kapitali)ning eng kam hajmi davlat ro'yxatidan o'tish uchun hujjatlar taqdim etilgan sanada qonunchilikda belgilangan eng kam ish haqi miqdorining qirq baravaridan kam bo'lmasligi kerak;

- tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish ularning arizasiga ko'ra namunaviy ta'sis hujjatlari asosida amalga oshirilishi mumkin;

- tuman (shahar) hokimliklari huzuridagi tadbirkorlik sub'ektlarini ro'yxatga olish bo'yicha tegishli inspeksiyalarda tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun to'lanadigan davlat boji stavkasi eng kam ish haqi miqdorining bir baravariga tengdir;

- tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazishda notarial tarzda tasdiqlangan ta'sis hujjatlarini taqdim etish haqidagi talab bekor qilindi, xorijiy investitsiyali korxonalar va chet el sarmoyasi ishtirokidagi boshqa korxonalar bundan mustasno.

2011 yil 24 avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4354-sonli Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq tadbirkorlik faoliyati sub'ektlarining

barcha darajadagi davlat boshqaruvi idoralari, huquqni muhofaza qilish va nazorat organlari, tijorat banklari bilan o'zaro munosabatlarida tadbirkorlar huquqlari ustuvorligi printsiptiga amal qilinadi, ya'ni, unga muvofiq, me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi bartaraf etib bo'lmaydigan barcha ziddiyatlar va noaniqliklar tadbirkorlar foydasiga talqin etilishi belgilab qo'yildi.

Shuningdek, farmonga muvofiq 2012 yilning 1 yanvaridan sanoat sohasidagi mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi stavkasi 6 foizdan 5 foizga kamaytirilishi belgilab qo'yildi.

Respublikada xususiy mulkchilikni rivojlantirish yo'lida ortiqcha byurokratik to'siqlarni bartaraf etish hamda tadbirkorlik faoliyati ko'lamlarini kengaytirish, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish va mahsulotlarni eksportga yetkazib berishni ko'paytirishda kichik biznes sub'ektlarining faol ishtirok etishlari uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadida 2011 yil 25 avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Byurokratik to'siqlarni bartaraf etish va tadbirkorlik faoliyati erkinligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1604-sonli Qarori qabul qilindi.

Qarorga muvofiq hukumat qarorlari bilan belgilangan tadbirkorlik faoliyati sohasida ruxsat berishga doir tegishli hujjatlarning amal qilishi 2011 yilning 1 sentyabridan boshlab bekor qilindi. Shuningdek, davlat boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qonun hujjatlarida nazarda tutilmagan ruxsatnomalar va ruxsat berish tartibotlarining yangi turlarini joriy etish qat'iyon taqiqlandi.

Shu bilan birga 2011 yil 1 oktyabridan boshlab quyidagi tartib o'rnatildi:

- kichik sanoat ishlab chiqarishlarni joylashtirish uchun er uchastkalarini ajratishga doir murojaatlarni vakolatli organlar tomonidan ko'rib chiqish va kelishish muddati bir oydan oshmasligi shart;

- mahalliy davlat hokimiyati organlari O'zbekiston Respublikasi Davlat mulki qo'mitasi bilan birgalikda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining davlat mulki bo'lgan, vaqtincha bo'shab yotgan va ishlatilmaydigan xonalarni ularda ishlab chiqarish ob'ektlarini joylashtirish uchun

ijaraga berish bo'yicha murojaatlari 7 kun mobaynida ko'rib chiqilishini ta'minlashga majburlar;

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlariga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan, shu jumladan, ishlab chiqarish ob'ektlarini qurish va rekonstruktsiya qilish uchun zarur bo'lgan ruxsat etuvchi hujjatlarni berish "bir darcha" tamoyili bo'yicha amalga oshiriladi, bunda vakolatli davlat organlariga ularni zarur hollarda kelishishni ta'minlash vazifasi yuklatiladi;

- ruxsat etuvchi hujjatlarni berish muddati tadbirkorlik sub'ektlari ariza bergan vaqtdan boshlab, 30 ish kunidan oshmagan holda chegaralanadi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan alohida xususiyatli faoliyat turlari bundan mustasno.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 30 dekabrda qabul qilingan "Ommaviy axborot vositalarini yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha soliq imtiyozlari va afzalliklar berish to'g'risida"gi 1672-sonli Qaroriga asosan 2012 yilning 1 yanvaridan boshlab:

- mikrofirmalar va kichik korxonalarga mansub bo'lgan ommaviy axborot vositalari tahririyatlari, nashriyotlar, poligrafiya tashkilotlari, teleradioeshittirish kompaniyalari uchun yagona soliq to'lovi stavkalari 6 foizdan 5 foizga;

- chop etilgan mahsulotlarni sotishdan, muharrirlik xizmatlari, poligrafiya va nashriyot xizmatlarini ko'rsatishdan O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi huzuridagi "Ijod" Jamg'armasiga nashriyot va matbaa tashkilotlari to'laydigan majburiy ajratmalar miqdori ikki foizdan bir foizga;

- gazeta, jurnallar va kitob mahsulotlarini chakana sotishga ixtisoslashgan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun qat'iy belgilangan soliq stavkasi o'rta hisobda 2 barobarga pasaytirildi.

Keyingi yillarda, ya'ni 2005 yilga nisbatan taqqoslaganda, kichik korxona va mikrofirmalar uchun yagona soliq stavkasi 13 foizdan 5 foizga pasaytirildi. Buning natijasida bo'shab qolgan qariyb 80 milliard 300 million so'm mablag'ni birinchi navbatda ishlab chiqarishni texnologik yangilash va zamonaviy texnikani joriy etishga yo'naltirish imkoni paydo bo'ldi.

Shu bilan birga, kichik biznes sub'ektlariga ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnologik yangilash uchun o'rta va uzoq muddatga mo'ljallangan kreditlar ajratib kelinmoqda va kredit berish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Ushbu tadbirlarni amalga oshirilishi pirovardida KBXT sub'ektlarini iqtisodiy faollikdagi rolini oshirish bilan bir qatorda, quyidagi institutsional muhit ko'rsatkichlarini sifat va miqdor jihatdan takomillashtirishni talab etadi, ya'ni:

- korxonani o'z xoxishiga ko'ra tugatish qiymati;
- korxonani o'z xoxishiga ko'ra tugatish muddatlari;
- ro'yxatga olish jarayonidagi norasmiy to'lovlar;
- kadastr tashkilotlarida xujjatlarni rasmiylashtirish uchun ketgan xarajatlar va muddati;
- mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash qilish jarayonlarini murakkabligi;
- nazorat qiluvchi tashkilotlarga tashriflar soni va xarajatlari;
- mahalliy hokimyat tashkilotlarida xujjatlarni rasmiylashtirish va ro'yxatdan o'tkazishning murakkabligi va xizmatlari haqining qimmatligi;
- tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy asoslari.

Ishbilarmonlik muhitida moliyaviy resurslarning etarli darajada, kerakli vaqtda va tadbirkorni foydalanish muddati hamda foiz stavkalarining darajasini bevosita bozor iqtisodiyoti sub'ektlarining har birining manfaatlariga mos kelishi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan ham moliyaviy muhitda quyidagi ko'rsatkichlarning qulayligi ushbu jarayonning tub mohiyatini belgilab beradi. Jumladan:

- valyuta konvertatsiyasi murakkabligi;
- kredit olishda norasmiy va noqonuniy to'lovlar;
- kafolat ta'minoti sharoiti;
- kredit olish jarayonida xujjatlarni rasmiylashtirishning murakkabligi;
- naqd puldan foydalanish;
- barcha manbalardan moliyalashtirish imkoniyatlari;
- majburiy sug'urta xarajatlari;

- bank xizmatlari tarifi.

Moddiy resurslar va infratuzilmadan foydalanish

- temir yo'llar bilan ta'minlanganlik darajasi va xizmatlari sifati;
- avtomobil yo'llari sifati;
- yoqilg'i moylash materiallari ta'minoti va sifati;
- konsalting,marketing, lizing va boshqa xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari;
- jihozlovchi, materiallar va mahalliy xomashyoning sifati;
- jihozlovchi, materiallar va mahalliy xomashyodan foydalanish imkoniyati;
- tabiiy gazni yetkazib berish va undan foydalanish sifati;
- elektr energiyasi etkazib berish va undan foydalanish sifati;
- suv yetkazib berish va undan foydalanish sifati;
- internet, telefon aloqalari va boshqa xizmatlar bilan ta'minlanganlik darajasi.

Soliq muhitini yaratishda mamlakatda shakllangan tadbirkorlik sub'ektlarini ixtisoslashuvi, ularning mahsulotlari va xizmatlariga ichki va tashqi talab hamda taklif, raqobat kabi bozor dastaklari muhim rol o'ynaydi.

Soliq muhiti quyidagi ko'rsatkichlar orqali ifodalash mumkin:

- soliq infeksiyasidagi poraxo'rlik;
- elektron soliq hisobotini internet orqali topshirish imkoniyati;
- ijtimoiy to'lovlar va soliq stavkalari darajasi;
- soliq inspeksiyasi huzuridagi maslahat xizmatlari markazi sifati va foydalanish imkoniyati;
- soliq yuki;
- soliqlarning o'zgarishini o'z vaqtida xabardor etish;
- soliqlarni hisoblash va soliqqa oid xujjatlarni to'ldirish murakkabligi;
- moliya va soliq hisobotlarini topshirish muddati;
- kelajakda qulay ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilash uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilmog'i kerak:
- mavjud me'yoriy-huquqiy xujjatlarni yanada takomillashtirish va ulardan

foydalanish darajasini oshirish;

- surovlar natijasida aniqlangan past- salbiy ko'rsatkichga ega bo'lgan muhitlar bo'yicha aniq amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- tadbirkorlarning ishlab chiqarish, mahsulotni saqlash, tashish, qayta ishlash va sotish bilan bog'liq jarayonlarida to'sqinlik qiluvchi omillarni muntazam ravishda bartaraf etish va ularni vujudga kelishiga sharoit yaratuvchi holatlarni oldini olishning keng qamrovli mexanizmlarini joriy etish;

- qulay ishbilarmonlik muhiti holati haqidagi ma'lumotlar bilan tadbirkorlarni muntazam ravishda tanishtirib, xabardor etib borishni keng yo'lga qo'yish.

Umumiy xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, KBXTni rivojlantirish uchun yanada qulay ishbilarmonlik muhiti yaratish, keng erkinlik berish, byurokratik, tashkiliy va iqtisodiy to'siq va g'ovlarni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarni davom ettirish lozim. Bu borada tadbirkorlik faoliyati muhitining holati, shart-sharoitlari va amaldagi rivojlanish sur'atlarini mahalliy hokimiyatning faoliyatini baholashning asosiy mezoniga aylanishi masalasini qo'yilishi ham ushbu sektorning iqtisodiy qatollikdagi rolini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatimiz Birinchi Prezidentining "O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida" nomli kitobida ta'kidlanganidek, O'zbekistonda isloh qilishning birinchi bosqichida mulkchilikning hamma shakllari teng huquqli ekanligi konstitusion tarzda e'tirof etildi. Bu shakllar qaror topishi uchun teng huquqiy normalar va amal qilish mexanizmlari yaratildi. Bundan tashqari, yangi tashkil etilaётgan ёki xususiylashtirilaётgan, xususiyl mulkchilikka ёki chet el kapitalining ishtirok etishiga asoslangan korxonalar uchun soliq sohasida ularning faol rivojlanishini rag'batlantiradigan imtiёzlar va preferensiyalarning butun boshli tizimi mavjud.

Shunday qilib, ilgari davlatga qarashli bo'lmagan, xususiyl sektorni, tadbirkorlikning rivojlanishini sun'iy ravishda cheklab kelgan yuridik va tashkiliyl to'siqlarning hammasi hozirgi vaqtda amalda olib tashlandi. O'zbekiston

Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012 yil 13 noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining Xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmonida belgilab berilgan asosiy vazifalar va faoliyat yo‘nalishlarini ayni shu boradagi yangi bosqich qadamlari deyish mumkin.

Farmonga ko‘ra, qo‘mita tomonidan birinchidan, xususiylashtirish jara‘enlarini chuqurlashtirish, xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlarning ustav jamg‘armalaridagi davlatga tegishli aktivlarni hamda aksiyalar paketlari (ulushlari)ni xususiy mulkka sotish, davlat mulkining xususiy mulk egalariga sotilishida ochiqlik va oshkoralikni ta‘minlovchi davlat tasarrufidan chiqarishning yangi shakl va usullarini joriy etish, investorlar tomonidan qabul qilingan investisiya majburiyatlari bajarilishi ustidan monitoring olib borish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, qo‘mita zimmasiga aksiyadorlik jamiyatlarining kapitallashuvi va rentabelligi o‘rishini rag‘batlantirish hisobiga fond bozori, ayniqsa ikkilamchi fond bozorini rivojlantirish, tadbirkorlar va aholining xabardorligini kengaytirish, ularning birja operasiyalarida faol qatnashuvini ta‘minlash, bozor infratuzilmasini yanada takomillashtirish, savdolari elektron shaklda o‘tkazishga to‘liq o‘tish chora-tadbirlarini izchil tarzda olib borish vazifasi yuklatilgan.

Bundan tashqari aksiyadorlik jamiyatlarini boshqarishda aksiyadorlarning va Kuzatuv kengashlarning rolini tubdan oshirishga, minoritar aksiyadorlarning huquqlari himoya qilinishini ta‘minlashga, korxonalarning moliya-xo‘jalik faoliyati natijalari uchun ijro etuvchi organlarning aksiyadorlar oldidagi mas‘uliyatini kuchaytirishga yo‘naltirilgan korporativ boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish muhim vazifalar sifatida qayd etilgan.

Davlat Raqobat Qo‘mitasi Toshkent shahar hududiy Boshqarmasi zimmasidagi vazifalar qatoriga kirgan monopoliyaga qarshi samarali tartibotlar o‘rnatish hamda tovar va moliya bozorlarida raqobatning cheklanishiga yo‘l qo‘ymaslik, monopolistik faoliyatni cheklash va tabiiy monopoliyalar to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilib borish bilan bog‘liq chora-tadbirlar

ham alohida ahamiyatga molikdir. Bundan tashqari bozor munosabatlarning asosiy tamoyillaridan biri hisoblangan raqobat muhitini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirish, tovarlar, ishlar, xizmatlar, ayniqsa ichki iste'mol bozorida va reklama sohasida nohalol raqobatga chek qo'yish chora-tadbirlarini amalga oshirish, iste'molchilarning qonuniy huquq-manfaatlari himoya qilinishini ta'minlash vazifasining o'ziga xos o'rnini alohida ta'kidlash joiz.

Shuningdek, yana bir o'ziga xos yo'nalish — past rentabelli va zarar ko'rib ishlaётgan korxonalarning moliyaviy-iqtisodiy holatini chuqur tahlil qilish, ularni keng ko'lamli chora-tadbirlar orqali moliyaviy sog'lomlashtirish, iqtisodiy nochor korxonalarni tarkibiy qayta qurish va bankrot qilish borasidagi ishlarni bajarish qo'mita funksiyalari qatoridan o'rin olgan.

Ko'rinib turibdiki, qo'mita zimmasiga iqtisodiyotning muhim va ajralmas tarkibiy qismlarining bir-biriga muvofiq hamda bevosita bog'liq faoliyatiga doir keng yo'nalishli vazifalar yuklatilgan. Buning uchun tabiiy ravishda avvalo qo'mita tarkibiy tuzilmasini shakllantirish, oqilona mehnat munosabatlarni tashkil etish, eng asosiysi, qo'yilgan vazifalarni professional darajada bajarishga qodir kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish muhim masala hisoblanadi.

Prezident Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida 2012 yil 14 noyabrda Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarorida qator chora-tadbirlar amaliёti bilan birga ayni shu jihatga alohida e'tibor qaratish zarurligi qayd etilgan. Ya'ni, qo'mita tarkibini yuqori malakali, tashabbuskor va sof vijdonli mutaxassislar bilan to'ldirilishini ta'minlash vazifasi yuklatilgan. Zero, har qanday faoliyat samarasini ёki muvaffaqiyatini kasbiy bilim va malaka, tajriba, tom ma'noda professionallik darajasi ta'minlaydi.

Bundan tashqari mazkur qaror bilan faoliyatni samarali yo'lga qo'yish maqsadida qo'mitaning tashkiliy tuzilmasi — markaziy apparati, shuningdek, uning joylardagi organlari, ya'ni Qoraqalpog'iston Respublikasining Xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish

qo'mitasining hamda viloyatlar va Toshkent shahar hududiy boshqarmalarining namunaviy tuzilmalari tasdiqlangan.

Qarorda shuningdek, Xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi huzurida Davlat aktivlarini boshqarish markazi tashkil etilishi belgilangan bo'lib, uning zimmasiga investisiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchilari hamda davlat mulkini samarali boshqarish bo'yicha davlat ishonchli vakillari faoliyatining natijadorligi yuzasidan monitoring yuritish, aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo'jalik jamiyatlari aksiyalarining davlat paketlari (ulushlari) bo'yicha, shu jumladan, ularni davlat ishonchli vakillariga, boshqaruvchi kompaniyalar va xo'jalik birlashmalariga ishonchli boshqaruvga berish yo'li bilan aksiyador (qatnashchi)ning huquqlarini ro'ebga chiqarish vazifasi yuklatilgan. Bundan tashqari markaz tomonidan ustav fondida davlat ulushi bo'lgan aksiyadorlik va boshqa xo'jalik jamiyatlari faoliyati samaradorligini, birinchi navbatda, ishlab chiqarishni modernizasiyalash va texnik jihatdan qayta jihozlash, mahsulot tannarxini pasaytirish, mehnat unumdorligini oshirish, sifatni boshqarishning zamonaviy tizimlarini joriy etish evaziga oshirishni ta'minlovchi chora-tadbirlar ishlab chiqilib, amalga oshirilishi belgilangan.

Qarorga ko'ra, qo'mita va uning huzuridagi Davlat aktivlarini boshqarish markazining nizomlari ishlab chiqilishi va tasdiqlanishi ko'zda tutilgan.

Hozirda Xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi tomonidan Adliya vazirligi, boshqa manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda mazkur qaror talablaridan kelib chiqqan holda amaldagi qonun hujjatlariga tegishli o'zgartish va qo'shimchalarni kiritish haqidagi takliflar ishlab chiqilmoqda.

Xullas, mavjud ikkita qo'mita negizida tashkil etilgan Xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasining faoliyat miqësi keng yo'nalishli bo'lib, bu esa o'z navbatida yuksak mas'uliyat bilan ëndashuvni taqozo etadi. Asosiy maqsad esa xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish hamda raqobat muhitini rivojlantirish yo'lidagi birlashgan sa'y-

harakatlarni faollashtirish, pirovard natijada mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiётini ta'minlashga qaratilgan.

2017 yil I choragi davomida Qo'mita faoliyatida Investitsiya majburiyatlari bajarilishi monitoring:

2017 yil I choragi davomida davlat aktivlari sotilishi bo'yicha ro'yxatga olingan 1026 ta oldi-sotdi shartnomalari bo'yicha 229,2 mln. AQSH dollari va 1 591,4 mlrd. so'm miqdorida investitsiya kiritilishi nazoratga olingan. Shulardan, 16 ta oldi-sotdi shartnomalari xorijiy investorlar bilan tuzilgan. Yuqoridagi shartnomalarga ko'ra, bajarilgan investitsiyalar umumiy miqdori 112,9 mln. AQSH dollari va 700,2 mlrd. so'mni tashkil etdi. Investitsiya kiritish davrida 7640 dan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi.

2017 yil I choragi davomida 1026 ta oldi-sotdi shartnomalaridan 42 ta shartnoma bekor qilindi, 28 ta shartnoma bo'yicha investitsiya majburiyatlari to'liq bajarildi va qabul qilindi.

01.04.2017 y. holatiga davlat aktivlari sotilishi bo'yicha ro'yxatga olingan 956 ta oldi-sotdi shartnomalari bo'yicha 183,8 mln. AQSH dollari va 1 545,4 mlrd. so'm miqdorida investitsiya kiritilishi nazoratga olingan. Shulardan, 15 ta oldi-sotdi shartnomalari xorijiy investorlar bilan tuzilgan. Yuqoridagi shartnomalarga ko'ra, bajarilgan investitsiyalar umumiy miqdori 112,9 mln. AQSH dollari va 683,6 mlrd. so'mni tashkil etdi. Investitsiya kiritish davrida 6910 dan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi.

Amaldagi shartnomalarga ko'ra, yil boshidan investorlar tomonidan 4,2 mln. AQSH dollari va 127,8 mlrd. so'm investitsiya kiritilishi belgilangan bo'lib, haqiqatda kiritilgan investitsiyalar hajmi 3,1 mln. AQSH dollari va 134,1 mlrd. so'mni tashkil etdi.

Hisobot davrida 28 ta oldi-sotdi shartnomalari shu jumladan, 7 ta sotib olish qiymatida va 21 ta “noлb” xarid qiymatida tuzilgan shartnomalarga asosan kiritilgan umumiy 16,6 mlrd. so'm miqdoridagi investitsiyalar komissiya tomonidan qabul qilingan hamda investitsiya hisobidan yangi 730 ta ish o'rinlari yaratilgan.

Shu bilan birga, yil boshidan 9,4 mln AQSH dollari va 292,7 mlrd. so'm miqdorida investitsiya kiritish sharti bilan 155 ta oldi-sotdi shartnomalari rasmiylashtirilgan bo'lib, shundan:

- 148 ta past rentabelli, iqtisodiy nochor davlat aktivlari va bo'sh turgan binolar “nol” xarid qiymatida 9,4 mln AQSH dollari va 291,3 mlrd. so'm investitsiya kiritish majburiyati bilan;
- 7 ta davlat aktivi 1,4 mlrd. so'm investitsiya kiritish sharti bilan sotib olish qiymati bilan sotilgan.

2.3. Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishda investitsion va tashqi iqtisodiy faolligini oshirish hamda boshqarish

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning kreditlar, xomashyo resurslari, shuningdek, davlat xaridlari tizimidan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish ularni iqtisodiy faolligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Buning uchun ularga kreditlar ajratish, birinchi navbatda, investitsiya maqsadlari uchun uzoq muddatli kreditlar ajratish mexanizmlarini yanada takomillashtirish va ularning hajmini oshirish, boshlang'ich kapitalni shakllantirish, mikrokreditlar berish ko'lamini kengaytirishga oid amaliy tadbirlarni davom ettirish zarur.

KBXT sub'ektlarini biznes rejalarini tayyorlash sarf-xarajatlarini kamaytirish, ularning sifatini oshirish va kreditlar berish muddatlarini qisqartirish imkonini yaratadigan investitsiya loyihalari bo'yicha loyiha hujjatlari tayyorlashni moliyalashtirish jamg'armasini tashkil qilinishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

KBXT sub'ektlari faoliyatini yanada rivojlantirish va ularning iqtisodiy faolligini oshirishda investitsion xarajatlarini moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirishni talab etadi.

Davlat Raqobat Qo'mitasi tomonidan ham KBXT faoliyatini yanada rivojlantirish va ularning iqtisodiy faolligini oshirishda investitsion faoliyat bo'yicha quyidagi ishlar amalga oshirilgan :

2016 yil 9 oyligi davomida davlat aktivlari sotilishi bo'yicha ro'yxatga olingan 1058 ta oldi-sotdi shartnomalari bo'yicha 224,9 mln. AQSH dollari va 1 492,4 mlrd. so'm miqdorida investitsiya kiritilishi nazoratga olingan. Shulardan, 15 ta oldi-sotdi shartnomalari xorijiy investorlar bilan tuzilgan.

Yuqoridagi shartnomalarga ko'ra, bajarilgan investitsiyalar umumiy miqdori 110,5 mln. AQSH dollari va 563,1 mlrd. so'mni tashkil etdi. Investitsiya kiritish davrida 7600 dan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi.

2016 yil 9 oyligi davomida 1000 ta oldi-sotdi shartnomalaridan 104 ta shartnoma bekor qilindi, 63 ta shartnoma bo'yicha investitsiya majburiyatlari to'liq bajarildi va qabul qilindi.

01.10.2016 y. holatiga davlat aktivlari sotilishi bo'yicha ro'yxatga olingan 891 ta oldi-sotdi shartnomalari bo'yicha 215,3 mln. AQSH dollari va 1 279,2 mlrd. so'm miqdorida investitsiya kiritilishi nazoratga olingan. Shulardan, 15 ta oldi-sotdi shartnomalari xorijiy investorlar bilan tuzilgan. Yuqoridagi shartnomalarga ko'ra, bajarilgan investitsiyalar umumiy miqdori 110,2 mln. AQSH dollari va 525,5 mlrd. so'mni tashkil etdi. Investitsiya kiritish davrida 5550 dan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi.

Amaldagi shartnomalarga ko'ra, yil boshidan investorlar tomonidan 5,2 mln. AQSH dollari va 229,2 mlrd. so'm investitsiya kiritilishi belgilangan bo'lib, haqiqatda kiritilgan investitsiyalar hajmi 5,4 mln. AQSH dollari va 243,7 mlrd. so'mni tashkil etdi.

Hisobot davrida 63 ta oldi-sotdi shartnomalari shu jumladan, 17 ta sotib olish qiymatida va 46 ta "nol" xarid qiymatida tuzilgan shartnomalarga asosan kiritilgan umumiy 0,2 mln. AQSH dollari va 37,6 mlrd. so'm miqdoridagi investitsiyalar komissiya tomonidan qabul qilingan hamda investitsiya hisobidan yangi 2050 ta ish o'rinlari yaratilgan.

Shu bilan birga, yil boshidan 22,3 mln AQSH dollari va 322,8 mlrd. so'm miqdorida investitsiya kiritish sharti bilan 257 ta oldi-sotdi shartnomalari rasmiylashtirilgan bo'lib, shundan:

- 145 ta past rentabelli, iqtisodiy nochor davlat aktivlari va bo'sh turgan binolar “nolъ” xarid qiymatida 22,3 mln AQSH dollari va 295,0 mlrd. so'm investitsiya kiritish majburiyati bilan;

- 112 ta davlat aktivi 27,8 mlrd. so'm investitsiya kiritish sharti bilan sotib olish qiymati bilan sotilgan.

Quyidagilar davlat Raqobat qo'mitasi Toshkent shahar hududiy boshqarmasining asosiy vazifalari hisoblanadi:

- respublika iqtisodiyotida xususiy sektor o'rni va ahamiyatini tubdan oshirish hamda mazkur tarmoqda davlat ulushini yanada kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- vazirliklar, idoralar va tashkilotlarda, davlat korxonalari va tashkilotlarining, shu jumladan Davlat byudjeti mablag'lari hisobiga moliyalashtiriladigan davlat korxonalari va tashkilotlari, shuningdek ustav fondlarida davlat ulushi bo'lgan xo'jalik jamiyatlarining davlat mulki hisobini va reestrini yuritishni ta'minlash;

- boshqaruvchi kompaniyalar va davlat ishonchli vakillarining davlat ixtiyoridagi, shu jumladan chet ellardagi mulkni samarali boshqarish yuzasidan faoliyati samaradorligi monitoringini olib borish;

- Davlat mulki (ulushlari) mavjud bo'lgan korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish yuzasidan ularda zamonaviy menejmentni joriy etish, marketingni rivojlantirish va ishlab chiqarishni moderinizatsiyalashga yo'naltirilgan chora-tadbirlar majmuini amalga oshirish;

- bozor mexanizmlarini rivojlantirish, raqobat muhitini shakllantirish va xususiy mulk ortishini rag'batlantiruvchi davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

- korxonalarni keyinchalik xususiy mulk sifatida sotish uchun ularni xususiylashtirishdan keyin va sotishdan oldin samarali tayyorlashni joriy etish;

- davlat mulki ob'ektlarini xususiylashtirish jarayonlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, investorlar o'rtasida respublikamizda ular uchun berilgan imtiyozlar va kafolatlar to'g'risida tushuntirish ishlarini olib borish;

- aktsiyalarning davlat paketlarini va ob'ektlarini xususiylashtirish va sotish tartibotlarini maksimal darajada soddalashtirish va oshkoraliligini ta'minlash;

- aktsiyadorlar, kuzatuv kengashlari va boshqa idoraviy organlarning davlat ulushi bo'lgan aktsiyadorlik jamiyatlarini boshqarishdagi, korxonalar ijroiya organlarining korxonalar faoliyati natijalari uchun mas'uliyatini oshirishdagi rolini tubdan oshirishga qaratilgan korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish;

- qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish, me'yoriy-huquqiy bazani soddalashtirish va oshkoraliligini ta'minlash, qimmatli qog'ozlar bozorida moliyaviy barqaror investitsion tuzilmalarni rivojlantirish, uning infratuzilmasini mustahkamlash va zamonaviy moliyaviy yondashuvlarni joriy etish uchun qulay va zarur shart-sharoitlarni yaratish, mamlakatimiz fond bozorini xalqaro kapital bozorlariga integratsiyalash uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

- tizimli va samarali reklama-axborot ishlarini amalga oshirish, davlat aktivlarini xususiylashtirish va sotish jarayonlarining oshkoraliligi va ochiqqligini ta'minlash.

Davlat raqobat qo'mitasi tarkibidagi Toshkent shahar hududiy boshqarmasi o'ziga yuklangan vazifalarga muvofiq quyidagi funksiyalarni bajaradi:

a) xususiylashtirish ob'ektlarini sotishdan oldin tayyorlash va realizatsiya qilish, investorlar tomonidan majburiyatlar bajarilishi monitoringini olib borish sohasida:

- nostrategik korxonalarda davlatning ishtirokini qisqartirishni ta'minlaydi; manfaatdor davlat organlari va xo'jalik birlashmalarini jalb etgan holda xususiylashtirish bo'yicha davlat dasturlari loyihalarini ishlab chiqadi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga taqdim etadi hamda ularning amalga oshirilishini ta'minlaydi;

- xususiylashtirish ob'ektlarini sotishdan oldin tayyorlashni amalga oshiradi va xususiylashtirishning, shu jumladan iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlari korxonalarining, aniq investitsiya majburiyatlari evaziga bepul beriladigan ob'ektlarni xususiylashtirishning shartnomaviy shartlarini belgilaydi;

- xususiylashtirish ob'ektlari, shartlari va shakllari yuzasidan qabul qilinadigan qarorlarning oshkoraligi va ochiqligini ta'minlaydi, xususiylashtiriladigan korxonalar - emitentlar va ular tomonidan chiqariladigan qimmatli qog'ozlar to'g'risidagi axborotni tarqatadi, shuningdek mahalliy va xorijiy investorlarni jalb etish maqsadida reklama-axborot ishlarini amalga oshiradi;

- xususiylashtirish ob'ektlarining sotuvchisi funksiyasini amalga oshiradi, ularning boshlang'ich sotuv narxini, investitsiyalar hajmini, savdolarining turi va shartlarini belgilaydi, shu jumladan davlatga tegishli qimmatli qog'ozlarni mustaqil ravishda yoki shartnoma asosida jalb etiladigan mahalliy va xorijiy investitsiya vositachilari orqali ichki va xalqaro bozorlarda, birja savdolari va birjadan tashqari savdolarida sotadi;

- xususiylashtirish ob'ektlarining oldi-sotdisi bo'yicha Davlat raqobat qo'mitasi tomonidan tuziladigan bitimlarning o'z vaqtida va to'liq bajarilishi, shu jumladan investorlar tomonidan investitsiya majburiyatlarining bajarilishi monitoringini olib boradi;

- yangi mulkdorga xususiylashtirilgan ob'ektga mulk huquqini tasdiqlovchi order (sertifikat) beradi, shuningdek xaridorning xizmat ko'rsatuvchi depozitariysiga uning tomonidan sotib olingan aksiyalarni o'tkazishga (razblokirovka qilishga) depo topshirig'ini taqdim etadi;

- xususiylashtirish bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qiladi hamda xususiylashtirish bilan bog'liq mulkdorlar tomonidan xususiylashtirish ob'ektlari sotilishining ochiqligi va oshkoraligini ta'minlaydigan xususiylashtirishning yangi shakllari va usullarini joriy etish, shu jumladan mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi normalarni takomillashtirish yuzasidan takliflarni shakllantiradi;

b) qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish va korporativ boshqaruv sohasida:

- qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishga, shuningdek qimmatli qog'ozlar birja savdosi tamoyillariga rioya qilishni ta'minlashga doir choralar ko'radi;

- moliyaviy vositalarning yangi turlarini, shu jumladan investitsiya

loyihalarini moliyalashtirish uchun zarur resurslarni jalb etish imkonini beradigan qimmatli qog'ozlar hosilalarini joriy etishga ko'maklashadi;

- davlat boshqaruvining manfaatdor organlari bilan birgalikda qimmatli qog'ozlar bozorini, shuningdek ushbu bozorni rivojlantirish uchun zarur muhit va infratuzilmani shakllantirish va ularning amal qilishi jarayonlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralarini ko'radi;

- qimmatli qog'ozlar bozorida fuqarolarning va xorijiy investorlarning, shu jumladan investitsion va professional faoliyatni rag'batlantirish, qimmatli qog'ozlar bozorida jamoaviy investitsiya qo'yish shartlarini takomillashtirish yo'li bilan faolligini oshirish bo'yicha takliflarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritadi;

- savdolarni o'tkazishning elektron shakliga to'liq o'tishni va qimmatli qog'ozlar bo'yicha hisob-kitob qilishni nazarda tutuvchi qimmatli qog'ozlar bozori faoliyat ko'rsatishining xalqaro amaliyotini joriy etish choralarini ko'radi;

- korporativ boshqarish tizimini takomillashtirish bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qiladi va korporativ munosabatlarni tartibga soluvchi normalarni takomillashtirish yuzasidan takliflarni shakllantiradi;

- xo'jalik jamiyatlarida korporativ boshqarishni takomillashtirish, shu jumladan ularning tashkiliy tuzilmasini takomillashtirish bo'yicha xalqaro tamoyillar va qoidalar asosida tavsiyalar ishlab chiqadi;

- davlat-aksiyadorlik kompaniyalarining va ustav fondida davlat ulushi bo'lgan, respublika iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqa xo'jalik jamiyatlarining ijroiya organi hamda kuzatuv kengashi rahbarlarining korporativ boshqarishning sifatli tizimini joriy etish bo'yicha hisobotlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasida vaqti-vaqti bilan eshutilishini tashkil etadi;

- davlat aktivlarini samarali boshqarish bo'yicha «Davlat aktivlarini boshqarish markazi» DUKning hamda korporativ boshqarish va qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish bo'yicha Qimmatli qog'ozlar bozorini muvofiqlashtirish va rivojlantirish markazi faoliyatini muvofiqlashtiradi hamda ular faoliyati

monitoringini olib boradi, shuningdek ularning samarali o'zaro hamkorlik qilishini ta'minlaydi;

- aksiyadorlik jamiyatlarida boshqaruv va nazorat organlari faoliyatining amaliy masalalarini aks ettiruvchi korporativ boshqarish bo'yicha qo'llanmalar chiqaradi, shuningdek investorlar va qimmatli qog'ozlar bozori qatnashchilarini ta'lim jihatidan qo'llab-quvvatlashning shakllantirilishiga ko'maklashadi;

- xalqaro tashkilotlar doirasida ikki tomonlama va ko'p tomonlama samarali o'zaro hamkorlikni tashkil etish yo'li bilan korporativ boshqarish va qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish sohasidagi xalqaro munosabatlarni rivojlantirishga ko'maklashadi;

с) bankrotlik, iqtisodiy nochor korxonalarni tarkibiy qayta o'zgartirish va sud boshqaruvchilari faoliyati ustidan nazorat qilish sohasida davlat tomonidan tartibga solishni amalga oshirish sohasida:

- ustav fondida davlat ulushi bo'lgan korxonalarning moliyaviy holatini, shu jumladan to'lovga qodir bo'lmagan, zarar ko'rib ishlaydigan va iqtisodiy nochor korxonalarni aniqlash maqsadida ma'lumotlar bazasini yuritish yo'li bilan monitoring va tahlil qiladi, shuningdek manfaatdor davlat organlari bilan birgalikda ularni moliyaviy sog'lomlashtirish yuzasidan kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqadi va amalga oshiradi;

- davlat va xo'jalik boshqaruvi organlarining takliflari asosida bankrotlik taomillarini qo'llash tashabbusi bilan chiqish, ustav fondida davlat ulushi bo'lgan iqtisodiy nochor korxonalarni tarkibiy qayta o'zgartirish va ixchamlashtirish to'g'risida qaror qabul qiladi;

- ustav fondida davlat ulushi bo'lgan korxonalarda bankrotlik taomillarining borishi ustidan nazoratni tashkil etadi, shuningdek sudgacha sanatsiya, sud sanatsiyasi va tashqi boshqaruv rejalarini kelishadi;

- tijorat banklariga berilgan (realizatsiya qilingan) bankrot korxonalar bo'yicha ishlab chiqarish faoliyatini tiklash, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash bo'yicha investitsiya majburiyatlari bajarilishi monitoringini olib boradi;

– iqtisodiy nochor korxonalarda bankrotlik yoki sudgacha sanatsiya taomillarini amalga oshirishda kreditorlarning manfaatlari va aksiyadorlar (qatnashchilar)ning mulkiy huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi;

– ustav fondida davlat ulushi bo'lgan va (yoki) pul majburiyatlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi oldida qarzdor bo'lgan korxonalarining sudgacha sanatsiyasini o'tkazish, uzaytirish yoki muddatidan oldin to'xtatish to'g'risida, shuningdek sudgacha sanatsiya qilish to'g'risida qaror qabul qiladi;

– tarkibiy o'zgartirilishi kerak bo'lgan iqtisodiy nochor, zarar ko'rib ishlayotgan va past rentabelli korxonalarining, shuningdek ularga nisbatan bankrotlik taomillari qo'llanilgan korxonalarining qurilishi tugallanmagan ob'ektlarini hamda asosiy fondlarini konservatsiya qilish va sotish masalalarini ko'rib chiqadi va bu haqdagi takliflarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritadi;

– sud boshqaruvchilarini tayyorlash tizimini tashkil etadi, ularni attestatsiyadan o'tkazadi hamda sud boshqaruvchilarining yagona reestrini yuritadi, sud boshqaruvchilari attestatini berish, ularning amal qilishini to'xtatib turish va to'xtatish to'g'risida qaror qabul qiladi;

– davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan korxonalarining sudgacha sanatsiyasini uzaytirish va muddatidan oldin to'xtatish to'g'risida qaror qabul qiladi;

– zarar ko'rib ishlayotgan, to'lovga qodir bo'lmagan va iqtisodiy nochor korxonalarni tarkibiy qayta o'zgartirish, ixchamlashtirish, moliyaviy sog'lomlashtirish va sudgacha sanatsiyani amalga oshirish davrida qonun hujjatlarida nazarda tutilgan shakllarda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritadi;

– davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining zarar ko'rib ishlaydigan va iqtisodiy nochor korxonalarni tarkibiy qayta o'zgartirish, moliyaviy sog'lomlashtirish dasturlarini amalga oshirilishi to'g'risidagi hisobotlarini eshitadi;

– tashqi boshqaruvchilarning, shuningdek davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan yoxud mulkida davlat ulushi bo'lgan sanatsiya qilinayotgan korxonalar rahbarlarining hisobotlarini eshitadi.

2.3-jadval

Kichik biznesni investitsiyalashni tavsiflovchi ko'rsatkichlar³²

Ko'rsatkichlar	Yillar					2016 yilda 2000 yilga nisbatan o'zgarishi
	2000y.	2005y.	2010y.	2015y.	2016y.	
Kichik biznes sub'ektlari tomonidan asosiy kapitalga qilingan investitsiyalar miqdori, mlrd. so'm	1107,2	893,2	1365,3	2055,2	4745,8	4,3 marta
Kichik biznes sub'ektlari tomonidan amalga oshirilgan 1 so'mlik investitsiyalarga to'g'ri keladigan mahsulot miqdori, so'm	7,9	14,4	13,0	11,7	8,6	108,8 %

Kichik biznesni investitsiyalashni tavsiflovchi ko'rsatkichlarning tendentsiyasini tahlil etadigan bo'lsak, ular tomonidan asosiy kapitalga qilingan investitsiyalarning joriy baholardagi miqdori yuqori o'sish sur'atiga ega bo'lgan (4,3 marta).

Shuningdek, 1 so'mlik investitsiyalarga to'g'ri keladigan mahsulot miqdori ushbu davrda 8,8 foizga o'sgan. Bu esa, sezilarli darajadagi o'sish sur'ati hisoblansada, ushbu ko'rsatkich 2007-2009 yillarga nisbatan sezilarli darajada pasayganligini ko'rish mumkin. Mazkur pasayish ushbu davrda kichik biznes sub'ektlari tomonidan asosiy kapitalga qilingan investitsiyalar miqdorining o'sish sur'atini ular tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar miqdorining o'sish sur'atidan yuqori bo'lganligi bilan izohlanadi.

Kichik biznesni investitsiyalash borasida erishilgan ijobiy yutuqlar bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud.

³² O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblandi.

Jumladan:

- yetarli darajada texnik-iqtisodiy asoslangan investitsion loyihalarning mavjud emasligi;
 - yuqori likvidli garov ob'ektlarining etishmayotganligi natijasida uzoq muddatli investitsion kreditlaridan foydalanish darajasi pastligi ;
 - ustuvor tarmoqlarda mahsulot ishlab chiqarish va eksport qilayotgan kichik biznes sub'ektlariga berilgan kreditlarni davlat tomonidan bonifikatsiya qilishni yo'lga qo'yilmaganligi;
- amaliyotini mavjud emas.

Buning uchun esa, bizning fikrimizcha, taklif etilayotgan investitsion loyihalarini kompleks ekspertiza qilish, to'lov qobiliyati yuqori bo'lgan uchinchi shaxslarning kafilligi asosida kreditlar berish mexanizmini joriy etish vatijorat banklari kreditlari foiz stavkalarining kamida 50 foizini Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi bazaviy stavka sifatida qabul qilinishidan kelib chiqqan holda davlat mablag'lari hisobidan bonifikatsiya qilish mexanizmini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlanishi va iqtisodiy faollik aksariyat jihatdan, ichki omillardan tashqari tashqi omillarga ham bog'liqdir. Biroq, KBXT sub'ektlari mustaqil ravishda tashqi bozorga chiqa olmaydi. Bunday holat, birinchidan, katta sarf-xarajatlarni talab etsa, ikkinchidan, xorijiy mamlakatlar bozorining holati va qonunchiligining o'ziga xos xususiyatlari haqida etarlicha axborot va bilimlarga ega emasligi bilan izohlanadi.

Bugungi kunda kichik biznesning mamlakat eksportidagi ulushini o'sish tendentsiyasini kuzatish mumkin. 2006 yilda 10,7%ni tashkil etgan bo'lsa, 2011 yilga kelib 18,8 %ga o'sib, 8,1 f.p.oshgan va o'sish sur'atlari ham ushbu davrda o'rtacha 49 % yillik o'sishni tashkil etgan.

KBXTning mamlakat importidagi ulushi mos ravishda 34,5%dan 37,4%ga, yoki 2,9 f.p.ga oshgan va yillik o'sish sur'atlari o'rtacha 14,5 %ni tashkil etgan. Ammo kichik biznesning respublika eksportidagi ulushi bilan importidagi ulushi o'rtasida sezilarli darajadagi nomutanosiblik mavjud. Ushbu holat kichik biznes va

xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining eksport salohiyatidan etarli darajada samarali foydalanilmayotganligidan dalolat beradi.

Fikrimizcha, kichik biznesning mamlakat eksportidagi ulushi bilan importidagi ulushi o'rtasida sezilarli darajada farq bo'lishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Buning sababi shundaki, import to'lovlari mamlakat ichki valyuta bozoridagi xorijiy valyutalar taklifining kamayishiga olib keladi. Ushbu kamayish import hisobiga yangi texnika va texnologiyalarni kichik biznes sub'ektlarining ishlab chiqarish faoliyatiga joriy qilish yo'li bilan sifatli, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni eksport qilish hisobidan olinadigan valyuta tushumlari bilan qoplanishi lozim.

Shuningdek, KBXT sub'ektlarining mintaqalar kesimidagi rivojlanish tendentsiyasida quyidagilarni kuzatish mumkin. Bugungi kunda YaHMdagi ulushiga ko'ra eng yuqori ko'rsatkich Samarqand (73,4%), Namangan (54,3%), Jizzax (41,4%), Surxondaryo (36,1%) va Toshkent (30,5%) viloyatlari va eng past ko'rsatkichlar Xorazm (7,1%), Andijon (9,7%), Navoiy (9,8%) va Qashqadaryo (12,2%) viloyatlari tashkil etadi.

Bunday holatlarning mavjud bo'lishi kelajakda KBXT sub'ektlarini iqtisodiy jihatdan mavjud salohiyatlari va imkoniyatlaridan samarali foydalanish borasida amaliy tadbirlar ishlab chiqishni taqoza etadi.

2011 yil 7 fevralda qabul qilingan "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" Davlat dasturida kichik biznes sub'ektlarining eksport salohiyatini oshirish bo'yicha aniq vazifalarning qo'yilganligi ularning mamlakat eksportidagi ulushini oshirish nuqtai-nazaridan muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Dasturda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlarining tashqi iqtisodiy faoliyatdagi ishtirokini kengaytirish masalalarini tubdan hal etish, ularning eksport salohiyatini oshirishga, eksportga mo'ljallangan mahsulotini jahon va mintaqaviy bozorlarga olib chiqishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash alohida ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilganligi kelajakda KBXT sub'ektlarining tashqi iqtisodiy faoliyatini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kichik tadbirkorlikning tashqi savdo aylanmasidagi ulushi³³

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2005y.	2010y.	2015y.	2016y.
Eksport	%	12,3	14,6	13,6	18,8
O'sish sur'atlari	%	106,6	121,4	102,9	158,6
Import	%	38,5	42,5	36,6	37,4
O'sish sur'atlari	%	134,1	116,0	80,4	119,7
Tashqi savdo faoliyatida ishtirok etayotgan KBXT sub'ektlari soni	ming birlik	5,1	5,0	5,6	6,0

Kichik biznesning eksport salohiyatini rivojlantirish uchun zarur tashkiliy, huquqiy, moliyaviy mexanizm va sharoitlarni yanada takomillashtirish orqali ularning eksport salohiyatini oshirishga erishish mumkin. Buning uchun avvalambor, tashqi savdo operatsiyalarini rasmiylashtirishdagi ortiqcha ichki protseduralarni bartaraf etish va ularga mahsulotlarini eksport qilish borasida qo'shimcha preferensiyalar berish, mahsulotlarini sotishga ko'maklashadigan, marketing o'tkazish, sertifikat va ruxsatnomalar olishni ta'minlaydigan mexanizmi yaratilishi lozim.

³³ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblandi.

II bob bo'yicha xulosa

Iqtisodiy faollikni ta'minlashda va unga erishishda bozor iqtisodiyotining barcha sub'ektlarining samarali faoliyat yuritishlari talab etiladi. Bunda uning eng muhim sub'ektlaridan hisoblangan tadbirkorlar uchun ularni faoliyatini ichki omillari bilan bir qatorda tashqi omillar ham faoliyatini barqarorligini ta'minlashning asosiy jihatlari hisoblanadi.

Mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlanishi va iqtisodiy faollik aksariyat jihatdan, ichki omillardan tashqari tashqi omillarga ham bog'liqdir. Biroq, KBXT sub'ektlari mustaqil ravishda tashqi bozorga chiqa olmaydi. Bunday holat, birinchidan, katta sarf-xarajatlarni talab etsa, ikkinchidan, xorijiy mamlakatlar bozorining holati va qonunchiligining o'ziga xos xususiyatlari haqida etarlicha axborot va bilimlarga ega emasligi bilan izohlanadi.

Tashqi omillardan samarali foydalanish aksariyat jihatdan, iqtisodiy faollikning muhim tomoni hisoblangan ishchanlik muhitini shakllantirish va muntazam ravishda rivojlantirib borishga bog'liqdir.

Vaholanki, xalqaro iqtisodiy amaliyotda ishchanlik muhiti indikatorlarini hisoblash va uning natijalaridan foydalanish, mamlakatlar doirasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning qay darajada samaradorligidan dalolat berib, kelajakda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish hamda foydalanilmayotgan salohiyatlardan unumli foydalanish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqishda muhim dastak bo'lib xizmat qiladi.

Fikrimizcha, kichik biznesning mamlakat eksportidagi ulushi bilan importidagi ulushi o'rtasida sezilarli darajada farq bo'lishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Buning sababi shundaki, import to'lovlari mamlakat ichki valyuta bozoridagi xorijiy valyutalar taklifining kamayishiga olib keladi. Ushbu kamayish import hisobiga yangi texnika va texnologiyalarni kichik biznes sub'ektlarining ishlab chiqarish faoliyatiga joriy qilish yo'li bilan sifatli, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni eksport qilish hisobidan olinadigan valyuta tushumlari bilan qoplanishi lozim.

III BOB. INNOVATSION TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISH VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

3.1. Innovatsion tadbirkorlikni tashkil etish va boshqarish bo'yicha rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan foydalanish

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida qishloq xo'jaligi sanoat bilan integratsiyalash va savdo bilan qo'shilish orqali taraqqiy topmoqda. Shu bois jahon qishloq xo'jaligi bu sohaga aloqador bo'lmagan sohalar bilan qo'shib olib borish keng tarqalmoqda. Masalan, Yaponiyada shunday dehqon xo'jaliklari 80foizga etib qoldi. Amerika fermerlarining qishloq xo'jaligiga aloqasi bo'lmagan sohalardan olayotgan daromadlari o'rtacha 63 foiz, Xitoyda 65 foiz, Janubiy Koreyada 40 foizni tashkil etadi.

Zamonaviy texnika vositalari va biotexnologiyalarning rivojlanishi asosida qishloq xo'jaligi va sanoat o'rtasidagi munosabatlar murakkablashib bormoqda. Yaponiya hukumati o'tgan asrning 60-yillar oxiriga kelib, mamlakat hududini o'zlashtirishnin uchinchi rejasi haqida qaror qilgan edi. Bu qarorda qishloq xo'jaligini sanoat bila integratsiyalash zaruriyati ko'zda tutilgan. Hamma joyda qishloqni industrlashtirsh orqali mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish rejalashtirilgan. 1978 yil «Qishloq joylarida sanoat korxonalarini rivojlantirish haqida»gi qonun e'lon qilindi. Unda qishloq sanoatini tuzish tadbirlari tizimi ko'zda tutilgan edi. Shu qonun asosida "Har bir qishloqda bitta tovar" harakati boshlandi. Uning mazmuni shuki, har qaysi qishloqda raqobatbardosh sanoat mahsuloti ishlab chiqaradigan bitta korxona bo'lishi shart. Qishloq sanoatining rivojlanishi munosabati bilan «Bitta qishloqda yuzta tovar» shiorini ilgari surgan murakkab vazifa kun tartibiga qo'yildi.

AQSh iqtisodidagi kichik sektorning ulushi nafaqat yalpi ichki mahsulotda, balki unda ishlovchilar sonida ham katta. Kichik biznesni rivojlantirishning 900 dan ortiq markazlari kichik va o'rta firmalarga konsultatsiya beradilar, boshlovchi tadbirkorlarga biznes-rejalar tayyorlashda, davlat tashkilotlaridan moliyaviy yordam olishda ko'maklashadilar. 1,5 mingdan ko'proq kompaniyalarni birlashtirgan okrug kengashlari seminarlar o'tkazadilar, tadbirkorlarni o'qitadilar,

kichik firmalar faoliyatini tashkil qilish bo'yicha ma'lumotnoma-qo'llanmalar tuzadilar.

Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida kichik biznesni rivojlantirish uchun 330ga yaqin maxsus uzoq, o'rta va qisqa muddatli dasturlar amalga oshirilmoqda. Bunda mazkur dasturning yarmidan ko'prog'i iqtisodiyotning turli sohalarida kichik biznesni shakllantirish maqsadida turlicha kreditlash va ishlab chiqarish infrastrukturasi rivojlantirish, tabaqalashtirilgan soliq, solish shaklida amalga oshiriladi.

Yaponiyada ham kichik biznes sezilarli rol o'ynaydi. Bunga kichik va o'rta kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning rivojlangan tizimi yaratilganligi imkon berdi. Shu narsa diqqatga sazovorki, Yaponiya qonunchiligi kichik va o'rta korxonalarni ular rivojining barcha bosqichlarida imtiyozli qarz va kreditlar berish, turli soliq, imtiyozlaridan foydalanish, texnika va maslahat yordami ko'rsatish, axborot xizmatini amalga oshirish, kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish asosida rag'batlantirishni nazarda tutadi. Yaponiya sanoatining bu sektorida kichik biznes shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil soliq, imtiyozlari va puxta moliya siyosati bilan bir qatorda kichik korxonalarga kredit beruvchi xususiy banklarga beriladigan kafolatlar tizimidir.

Janubiy Koreya, Singapur va Gonkongda kichik va o'rta korxonalarga zarur kapitalning 50 foizgachasi davlat tomonidan berilgan, shuningdek davlat uzoq, muddatli kreditlar bo'yicha foizlar summasining yarmini to'lashni ham o'z zimmasiga olgan. Quyidagilar ham kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlovchi muhim tadbirlar turiga kiradi: xomashyo va asbob uskunalarni qat'iy baholarda etkazib berish kafolatlangan davlat xaridi.

Lotin Amerikasi mamlakatlarida kichik kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni turli moliya-kredit muassasalari: Peruda Rivojlanish moliya korporatsiyasi, Boliviya Los va Andes Omonat kassasi va Birdamlik banki, Urugvayda Milliy rivojlanish korporatsiyasi, Kolumbiyada milliy Kafolat fondi va boshqalar qo'llab-quvvatlaydilar.

Kichik tadbirkorlik sektori turli mamlakatlar iqtisodiyotida nihoyatda muxim vazifani bajarmoqda. Ushbu sektor bozor iqtisodiyoti sharoitida zarur tezkorlikni ta'minlaydi, ishlab chiqarishda chuqur ixtisoslashuv va tarmoqlashgan kooperatsiyani yaratadi. Zero, bularsiz yuksak samaradorlikni tasavvur ham qilib bo'lmaydi. Masalan, AQShda turli yo'nalishdagi 19 mln.dan ortiq mustaqil firmaning 90 foizdan ziyodi mayda korxonalardir. Yaponiyada o'rta va kichik korxonalar tarkibiga kiradigan 10 mln.dan ortiq mustaqil kompaniyalar mavjud bo'lib, ularning 99 foizi kichik biznes sektorida faoliyat ko'rsatar ekan, AQSh va Yaponiyada ishlab chiqarilayotgan yalpi mahsulotning 50 foizdan ortig'i ana shunday korxonalar hissasiga to'g'ri kelmoqda.

AQShda yangi ishchi o'rinlarining 3 dan 2 qismi mayda firmalarda tashkil etilmoqda. Masalan, 1970 yilda 264 mingta, 1980 yilda 532 mingta, 1988 - 1990 yillarda 682 mingta kichik korxona va firmalar tashkil topishi aholini ish bilan ta'minlashda katta imkoniyat yaratdi. Xullas, kichik biznes AQSh taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda Buyuk Britaniyaning ham o'ziga xos yo'nalishi bo'lgan. 1970 yilda hokimiyatni boshqargan E.Xito kichik biznesga jiddiy ahamiyat bergan va 1971 yil Bolton komissiyasini tuzgan. Komissiyaga kichik biznesning ahvolini o'rganib borishni va uni rivojlantirish bo'yicha takliflar kiritishni topshirgan. Natijada, kichik va o'rta biznes taraqqiyoti uchun eng qulay sharoit yaratilgan. Shunisi e'tiborga loyiqki, mazkur yillarda tashkil toptan kichik va o'rta biznes faoliyati bilan shug'ullanuvchi firmalardan 96 foizining har birida ishchilar soni 20 nafardan oshmagan. Umuman, rivojlangan mamlakatlarda mehnatga layoqatli kishilarning 70-90 foizi kichik va o'rta biznes bilan shug'ullanadi.

Germaniya sanoat ishlab chiqarishining eksportdagi eng katta ulushi bilan ajralib turadigan davlatlar sirasiga kiradi. Mazkur mamlakat tovar aylanishi bo'yicha Evropada birinchi o'rinda turadi. Uning tajribasidan o'rganib, xayotga tatbiq etsa arziydigan jihatlar juda ko'p. Aniq, puxta, o'z vaqtida, bekamu-ko'st

bajarish bilan birga doimo har qanday talabga hozir bo'lish kabi qoidalar shunday jihatlardan sanaladi.

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida endigina o'z faoliyatini boshlagan tadbirkorning bu qoidalarga e'tibor berishi sifat ko'rsatkichlari oshishi hamda ortiqcha xarajatlar kamayishiga olib keladi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini barqaror iqtisodiy o'sishning asosiy omili, iqtisodiy kon'yunkturaning o'zgarishlariga tez moslasha oladigan, yangi texnika va texnologiyalarni doimiy ravishda talab qiladigan, mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan xo'jalik sub'ektlari sifatida keng faoliyat yuritmoqda. Darhaqiqat, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini izchil rivojlantirish natijasida aholini yangi ish joylari va daromad manbai bilan ta'minlash, joylarda tashabbuskorlikni rag'batlantirish orqali aholi orasida tadbirkorlik ko'nikmalarini ommalashtirish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini milliy iqtisodiyotning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois, bugungi kunda kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish asosida mamlakatda o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish, ichki bozorni nisbatan arzon va sifatli zaruriy tovar va xizmatlar bilan to'ldirish, yangi ishchi o'rinlarini yaratishga, shuningdek, ular tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni eksportga yo'naltirish orqali mamlakatimizning eksport salohiyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Shu maqsadda biz turli manbalarni o'rganish asosida rivojlangan va rivojlanish bosqichiga kirayotgan bir necha xorijiy mamlakatlarning bu boradagi tajribalarini o'rganish va tahlil etish asosida ulardan mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning salmog'ini oshirishga tadbiriq etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Rivojlangan mamlakatlarda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash davlat ahamiyatiga ega bo'lgan majmuaviy kompleks tuzilma bo'lib, bunda tadbirkorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish qonuniy asoslab qo'yilgan hamda tadbirkorlar imtiyozli sur'atda kredit resurslari imkoniyatlaridan

foydalanadilar. Imtiyozli soliq to'lash imkoniyatlariga ega, ishlab chiqarish, moliya, fan, bozor infratuzilmasidagi jami afzalliklar va yangiliklardan, o'zlariga manfaatli bo'lgan iqtisodiy o'sishga ko'maklashuvchi barcha omillardan foydalanadilar. Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, biror bir mamlakatda davlat kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga doir maqsadli va qat'iy iqtisodiy siyosat yuritir ekan, albatta o'z hududida yashovchi aholining iqtisodiyotdagi tuzilmalarining o'ziga xos xususiyatlarini, mentalitetini va shu kabi boshqa omillarni ham hisobga olishi zarur .

Masalan, Germaniyada davlat qishloq joylarida tsexlar ko'rinishidagi kichik-kichik ishlab chiqarish xo'jaliklarining faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun har tomonlama rag'batlantirish bo'yicha qarorlar qabul qilib, qishloq xo'jalik maxsulotlari ishlab chiqaruvchilarining ma'lum bir ekin turiga yoki o'simlikka ixtisoslanmaganligi, oziq-ovqat va nooziq-ovqat, iste'mol mollarining ishlab chiqarilishi keng yo'lga qo'yilishiga katta ahamiyat bermoqda. Yaponiyada esa kichik va yirik kooperatsiya tarmoqlarini shakllantirish, mayda va o'rta biznes imkoniyatlarini rivojlantirib, yirik korxonalar tizimini yaratishga, tashqi bozorlarda yapon maxsulotlarining, yapon texnologiyasining qadru-qimmatini oshirishga alohida e'tibor berila boshlandi.

Jahon tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, rivojlangan mamlakatlarda ham dastavval kichik biznesning iqtisodiyotda tutgan o'rniga alohida ahamiyat berilgan. Qisqa muddatda Evropa iqtisodiyotining asosiy ustunlaridan biriga aylangan Germaniyada o'tkazilgan qat'iy davlat siyosati natijasida mamlakat iqtisodiyotida kichik biznes rivojlantirildi va urushdan keyingi yillar mobaynida kichik biznes taraqqiyoti 10 foizdan 65 foizgacha etdi.

Yaponiya ham iqtisodiyotda kichik biznesni jadal rivojlantirishi natijasida "yapon mo'jizasi"ni yaratib, dunyoda bu boradagi eng yuksak natijalarni qo'lga kiritdi, ya'ni, Yaponiyada aholi jon boshiga 38000 AQSh dollari hisobida daromad kela boshladi, xolbuki, kichik biznesni rivojlantirish borasidagi islohotlar boshlanishidan avval bu ko'rsatkich atigi 600 AQSh dollarini tashkil etardi, xolos. Jahon sanoatida etakchi o'rinda turadigan Yaponiyaning «Yamaxa» transmilliy

kompaniyasi butun dunyo bo'yicha yiliga bir necha o'n milliard AQSh dollariga teng mahsulot ishlab chiqarmoqda, xolbuki mana shu "naxang,, kompaniya ham o'z faoliyatini 40-yillar oxirida 7 nafar odam ishlaydigan velosiped tamirlashni amalga oshiruvchi kichik kooperativ (ustaxona) shaklida boshlagan edi.

2000 yillargacha o'tgan 20 yil (1980-2000 yy.) davomida Xitoy Xalq Respublikasi (XXR) o'z iqtisodiyotini kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochish asosida tashkil etishi natijasida mamlakat iqtisodiy, siyosiy va davlat inqirozidan ko'p ko'rsatkichlar bo'yicha chiqib ketdi va jahon taraqqiyotida o'zining munosib o'rnini topdi. Yutuqlar shu darajada qoyil qolarliki, global iqtisodiy tahlil markazlari hisoblangan Butunjahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasining tan olib aytishicha, bunday "taraqqiyot tezligi"da Xitoy iqtisodiy rivojlanish absolyut ko'rsatkichlari bo'yicha 2015-2020 yillarga kelib, AQSh va Yaponiyadan o'zib ketishi mumkin. Keyingi 20 yil davomida XXRning YaIM bir necha barobar o'sib, 1998 yilda 8 trln. yuan (taxminan 1 trln. AQSh dollari)ga etdi. Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan o'rtacha daromad 16 marta – 184 yuandan 2972 yuangacha, aholining pul jamg'armalari 254 martaga (450 mlrd. AQSh doll.) oshdi. Bu davrda YaIMning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 10 foizni, jumladan, sanoatda – 15,8 foiz, qishloq xo'jaligida 7 foizni tashkil etdi. Bu esa davlatning iqtisodiyotni rivojlantirishga sarflaydigan ulkan ichki investitsiya jamg'armasining shakllanishiga asos bo'ldi.

XXR iqtisodiyoning jadal rivojlanishining asosiy sabablaridan yana biri kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari va xorijiy investorlar faoliyatining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi va ximoyalanishidir. Buning tasdig'i sifatida shuni ko'rsatish mumkinki, 1979 yildan xozirgi vaqtgacha Umumxitoy xalq vakillari yig'ini (UXVY) va UXVY Doimiy qo'mitasi tomonidan 328 ta qonunlar ko'rib chiqilib, ular bo'yicha sharh va qarorlar qabul qilingan. Davlat kengashi orqali XXR hukumati moliyaviy-iqtisodiy va bozor munosabatlarining turli jihatlarini tartibga soluvchi 700 dan ortiq me'yoriy xujjatlar chiqardi.

Xitoyda iqtisodiy islohotlar va modernizatsiyalashning ajoyib va original jihatlaridan yana biri bu "ochiq" iqtisodiy siyosatning olib borilishidir. Bu siyosat

o'z aksini shunda namoyon qiladiki, mamlakatda maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etilgan, 14 ta yirik dengiz portlari va shaharlar ochiq deb e'lon qilingan. Butun Xaynan provintsiyasi (shu nom bilan ataluvchi orolda joylashgan) maydoni maxsus ochiq iqtisodiy hudud deb e'lon qilindi. Shanxayda Pudun yangi iqtisodiy rayoni tashkil etildi va x.k.

Ochiqlik siyosati esa, avvalo, mamlakatning tashqi iqtisodiy faoliyatini xalqaro amaliyot talablari asosida olib borish imkonini berdi. Natijada tashqi savdoda islohotlar amalga oshirildi, valyuta tushumi xarajatlarini rejalashtirishga chek qo'yildi, muntazam va bosqichma-bosqich ravishda bojlarning umumiy miqdori kamaytirilib borildi. Xorijiy kapital qo'yilmalar uchun Markaziy bank va davlatning huquqiy va iqtisodiy kafolatlarini belgilovchi kompleks tizim yaratildi.

“Ochiqlik siyosati” va qulay investitsion iqlimning yaratilishi Xitoy iqtisodiyotiga chet el kapitalini kiritish bo'yicha AQShdan keyingi, ikkinchi markazga aylantirdi. Islohot yillarida Xitoyda 370 mlrd. AQSh dollaridan ko'proq chet el kapitalidan foydalanilgan. Xorijiy kapital ishtirokida 300 mingdan ziyod investitsion loyihalarni amalga oshirishga erishilgan. Bunda 17,5 mln kishi band bo'lgan.

Shuningdek, kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish borasida Janubiy Koreya, Isroil, Malayziya va Iordaniya davlatlarida ham foydali tajribalar to'plangan.

So'ngi yillarda Isroil davlati kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan siyosatni ishlab chiqib, 1998 yilda kichik biznes rivojlantirish bo'yicha 64 ta markaz tashkil etildi.

Iordaniyada kichik mayda ishlab chiqaruvchilar iqtisodiyotning notartib sektori deb ataladigan sektorni tashkil etadigan xo'jalik sub'ektlaridir. Unga quyidagilar kiritiladi:

- band bo'lgan xodimlar soni 9 kishidan ortmaydigan mayda sanoat korxonalari, shuningdek, texnikani ta'mirlaydigan va xizmat ko'rsatadigan ustaxonalar;

- tsex va uylarda amalga oshiriladigan, yollanma va oila mehnatidan

foydalaniladigan hunarmandchilik ishlab chiqarishi;

-uy xizmatkorlari, xaydovchilar, yuk ortuvchilar, korovullar, oshpazlar va boshqalarni o'z ichiga olgan shaxsiy xizmatlar sohasi;

- mayda chakana savdo va maishiy xizmat ko'rsatishni o'z ichiga olgan mayda an'anaviy xizmat va an'anaviy transport sohasi.

Shu paytgacha bozor tarkibida band bo'lganlar soni bo'yicha notartib sektor kichik korxonalar sohasidan bir yarim baravar ko'p bo'lib, ustunlik qilib keladi.

Iordaniyada mayda tovar ishlab chiqarishining, zamonaviy mehnat qurollarini chiqarish va ta'mirlash, elektr maishiy va radioelektron texnika, tibbiy uskunalar, avtotransportni ta'mirlash tarmoqlari va xokazolar tobora keng tarqalmokda. Bu tarmoqlar yirik shaxarlarda ko'proq rivojlangan. An'anaviy tarmoqlarning asosiy qismi esa kichik chekka shaxarlarda jamlangan. Ta'mirlash tarmoqlarida konveyer tizimi qo'llanadigan ustaxonalar ustunlik qiladi. Unda muayyan ishchilarning izchillik bilan bajarilgan qo'shma mehnati natijasi so'nggi mahsulot hisoblanadi. Bunday muassasalar ko'pincha kichik xususiy korxonalarga aylanadi.

Mayda ishlab chiqarish qishloq-shahar yo'nalishida ko'chib yurishni sekinlashtiradi. Chunki asosiy korxonalar uchun xom ashyo avval uni tayyorlovchi dehqonlardan qishloqdagi yarim tayyor mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi kasanachi ustalarga va ulardan keyingina u tugal qayta ishlaydigan korxonalarga keladi. Raqobat sharoitida bunday ko'p bosqichli aloqalar dehqonga va shaxar vakiliga qo'shimcha mablag'lar olib keladi.

Iordaniyada ilmiy-texnika yutuqlarining tarqalishi va transmilliy kompaniyalarning kirib kelishi mayda ishlab chiqarishning zamonaviylashishi, uni ishlab chiqarishning zamonaviy asboblari va vositalari bilan ta'minlanishiga olib keldi. Bu esa yanada zamonaviyroq mahsulot ishlab chiqarishga o'tish imkonini berdi. Shu bilan birga, tovar ishlab chiqaruvchilarning asosiy qismi yangi ishlab chiqarish vositalarining qimmatligi tufayli bugungi kungacha ishlab chiqarishning an'anaviy vositalaridan foydalanadi.

Zamonaviy ishlab chiqarishlarda texnika bilan ta'minlanish va energiyadan foydalanish darajasi an'anaviyga qaraganda yuqoriroqdir. An'anaviy mayda tovar

ishlab chiqaruvchilari aylanma mablag'lari tuzilmasida mashina va uskunalarning qiymati emas, balki xom ashyoning qiymati ko'proq ulushni tashkil etadi. Bu esa gilam to'qish, charm va muynadan, rangli metallardan, sun'iy va tabiiy qimmatbaxo toshlardan ishlangan buyumlar ishlab chiqarish uchun xosdir. Bunday tarmoqlar uchun aylanma mablag'lar miqdori asosiy aylanma mablag'lar miqdoridan 25-30 baravar oshadi.

Shu tariqa, Iordaniyada rivojlanishning murakkabliklari va bir xil emasligiga qaramay, mayda ishlab chiqarish mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasining muhim qismi hisoblanadi. U jamiyatning xo'jalik tuzilmasini ko'p jihatdan belgilaydi va kichik tadbirkorlikning asosiy negizini tashkil etadi. Hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida asosiy iste'mol tovarlariga bo'lgan ehtiyoj o'rtacha har to'qqiz oyda o'zgarib turishi kuzatilgan. Shuni hisobga olsak, aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari faoliyatining afzalliklari yanada yaqqol, yorqinroq namoyon bo'ladi. Ya'ni ular iqtisodiy taraqqiyotning mustahkam va ravon yo'lga tushib olish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Quyidagi jadvalda turli xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotida kichik biznesning o'rnini to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan. Statistik ma'lumotlarda qayd etilishicha, rivojlangan mamlakatlarda yalpi ichki mahsulotning 50-67 foizi kichik biznes korxonalari hissasiga to'g'ri keladi. Bu ko'rsatkich AQShda 50-52 foizni, Evropa Ittifoqi mamlakatlarida 63-67 foizni, Yaponiyada 52-55 foizni tashkil etadi. MDH mamlakatlarida esa kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi rivojlangan mamlakatlarga nisbatan past ko'rsatkichni tashkil etmoqda.

Yaponiyada barcha kompaniyalarning 99,6 foizi, sotilgan mahsulotning 55 foizi va sanoatda band bo'lganlarning 80 foizi kichik va o'rta korxonalar ulushiga to'g'ri keladi. Bunday yuqori kursatkichlar ko'pchilik tadbirkorlarning kichik biznesga jalb etilganligidan dalolat beradi. Mazkur mamlakatda kichik biznes sohasi juda ko'p korxonalarni (uy xo'jaligidan boshlab to zamonaviy texnikalar bilan qurollangan firmalargacha) qamrab oladi.

Dunyoning ba'zi mamlakatlari iqtisodiyotida kichik va o'rta biznesning o'rni⁴² (2010 yil 1 yanvar holatiga)

Mamlakatlar	Kichik biznes korxonalari soni		Kichik biznes ulushi, foiz xisobida	
	ming dona	ming kishi xisobiga	jami ish bilan bandlar soni	yalpi ichki mahsulot
AQSh	19266	71,0	53	49-51
Evropa Ittifoqi mamlakatlari	14981	46	74	64-65
Buyuk Britaniya	2917	46	49	55-53
Germaniya	2229	37	46	53-54
Italiya	3917	68	73	58-60
Frantsiya	1889	35	54	55-60
Yaponiya	6434	49,6	78	52-55
Rossiya	834,4	6,3	9,7	10-12
O'zbekiston*	389,20	9,2	76	46-48

Aytish joizki, mazkur davlatlarda kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rniga XX asrning 70-yillaridan boshlab munosib baho berib, unga bo'lgan e'tibor yanada kuchaytirib kelingan.

Ko'pgina xorijiy mamlakatlarning kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarini rivojlantirish siyosatida kichik va yirik korxonalarning o'zaro hamkorlikdagi faoliyatini qo'llab-quvvatlash tendentsiyasi amalda qo'llaniladi. Masalan, AQSh qonunchiligida "500 ming dollardan ortiq miqdordagi to'g'risidan-to'g'ri federal bitim tuzishda yirik firmalar bu bitim bo'yicha bajariladigan ishlarning ma'lum bir qismi (foizi)ni kichik korxonalarga berishi (ya'ni ular orqali bajarishi) shartligi belgilab qo'yilgan».

Bu qonunga rioya etishni esa «Kichik biznes ishlari bo'yicha ma'muriyat» tomonidan nazorat qilib boriladi. Shuningdek, turli xil tashkilot hamda yirik korxonalarning kichik korxonalarga moliyaviy yordam berishga qiziqishini va manfaatdorligini oshirish uchun «Kichik biznes ishlari ma'muriyati» kichik biznes korxonalarini kreditlashda kreditorlarga kreditni to'lay olmaslik xavfini

⁴² «Деловая среда в Узбекистане глазами представителей малого и среднего бизнеса». Отчет Международной Финансовой Корпорации по итогам 2010 г. - 21 с. *Ўзбекистон бўйича маълумотлар 2009 йил якунлари бўйича берилган. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари.

kamaytirish maqsadida zayom kapitalining 90 foizigacha davlat kafolatini beradi (sug'urtalaydi). Bunday siyosatni amalda tadbiqui tufayli keyingi yillarda yirik korporatsiyalarning o'z faoliyatlarida kichik biznes korxonalariga alohida ishlar va xizmatlar turlarini berish orqali yuksalishga erishmoqdalar. Chunki, ularning bajarilishi aynan kichik korxonalarda sifatli va samarali bo'lmoqda.

3.2-jadval

Ba'zi rivojlangan mamlakatlarida kichik va o'rta biznes rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari (foizda)⁴³

Davlatlar	Kichik va o'rta biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi	Kichik va o'rta biznesning umumiy bandlikdagi ulushi	Jami korxonalar tarkibida kichik va o'rta biznes korxonalari ulush
AQSh	52	50,1	97,6
Kanada	43	47	99,8
Yaponiya	51,6	69,5	99,2
Germaniya	57	69,3	99,3
Frantsiya	49,8	56,6	97,6
Italiya	55	71,0	99,2
Buyuk Britaniya	52	55,5	99,1

“Iqtisodiy rivojlanish milliy kengashi” tomonidan muntazam ravishda kichik firmalarning ixtisoslashgan katalogi chiqarilib, bu orqali esa yirik kompaniyalar o'zlarining kichik biznesdagi potentsial hamkorlarini tanlab olishlariga imkon yaratiladi. Shuningdek, kichik va yirik biznes o'rtasidagi aloqani o'rnatishni amalga oshiruvchi maxsus markazlar yaratilgan. Kichik biznesga katta yordam beradigan tashkilot va yirik kompaniyalardan: Savdo va sanoat vazirligining, «Djeneral elektrik», “Neshil kompyuter” firmalarining axborot markazlarini alohida ko'rsatish mumkin.

Yaponiyada barcha kichik sanoat firmalarining 60 foizdan ko'prog'i yirik firmalar bilan subpodryad asosida ishlaydi. Korxona – subpodryadchi turli masshtabdagi subpodryad kompaniyalarga kiruvchi yirik kompaniyalarning yarim mustaqil a'zolari bo'lib, bu subpodryad kompaniyalar o'z navbatida markaziy

⁴³ «Деловая среда в Узбекистане глазами представителей малого и среднего бизнеса». Отчет Международной Финансовой Корпорации по итогам 2010 г. - 21 с.

kompaniyalar atrofida guruhlangan bo'ladi.

Subpodryadchilar o'z mablag' (kapital)lari hisobidan texnologik jarayonlarning salmoqli qismini tashkil etadilar, detallar va butlovchi qismlarni etkazib beruvchilar hisoblanadilar, tayyor mahsulotlarning ta'minotini ta'minlaydilar. Ta'kidlash joizki, "Sony" korporatsiyasining faqat o'zi bevosita texnologik rejada 1100 dan ko'proq kichik korxonalar bilan ishlaydi. Bunday tendentsiyaning rivojlanishi soliq to'lash tizimida qonunda ko'zda tutilgan imtiyozlar bo'yicha bu kichik korxonalar uchun "kam bo'lmagan darajada" foyda olishga sabab bo'lmoqda⁴⁴.

Xorijiy mamlakatlar tajribalarida, birinchidan, rivojlanayotgan mamlakatlarda muhim iqtisodiy omillardan biri, bu kichik biznes rivoji bo'lib, bu boradagi har qanday umummanfaatini ko'zlagan samarali faoliyatlar davlat ahamiyatiga ega bo'ladi va qo'llab-quvvatlanadi. Zero, kichik biznes faoliyati o'sib, yanada samarali biznesga aylanishi, mamlakat ichki bozorini tovar hamda xizmatlar turlari bilan to'ldirishi, shu tariqa eksport salohiyati rivojiga hissa qo'shilishi, aholining ish bilan bandligi muammosi echilishiga ko'maklashuvi, aholining real daromadi o'sishiga, pirovard natijada aholinining turmush darajasini yuksalishiga olib keladi.

Ikkinchidan, iqtisodiyotning globallasuvi sharoitida, jahon bozorida raqobat kuchayayotgan bir paytda, yirik korxonalardan ko'ra aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarida raqobatga dosh berish, manevrlar qilish, ishlab chiqarish yo'nalishini o'zgartirish kabi iqtisodiy chora tadbirlar ko'rish oson kechadi.

Ko'rinib turibdiki, xorijiy mamlakatlarda kichik biznesni har tomonlama qo'llab-quvvatlashning rivojlangan tizimi mavjud bo'lib, bu hol raqobatning kuchayishi sharoitida ijtimoiy-itisodiy muhitning barqaror taraqqiy etishini ta'minlaydi. Bu esa, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmining to'laqonli rivojlanganligidan dalolat beradi.

⁴⁴ Малый, средний и частный бизнес. Ежеквартальный информационный бюллетень для предпринимателей. Республиканская научно-техническая библиотека. ГФАГИ. 2009.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, jahon amaliyotida hamda rivojlangan bozor iqtisodiyoti mamlakatlarida kichik biznes ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda, yangi ish o'rinlarini barpo qilishda, bozor o'zgarishlariga nisbatan tez moslashishda va mulkdorlar sinfini shakllantirishda alohida ahamiyatga va yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlamoqda. Ko'pchilik mamlakatlarda kichik biznesning iqtisodiyotda tutgan o'rniga, uning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdagi bozor munosabatlarini shakllantirishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor berilmoqda.

3.2. Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida raqobatbardoshlik munosabatlarini shakllantirish

Respublikada amalga oshiralayotgan iqtisodiy islohotlarni rivojlantirish va isloh qilish hozirgi kunning asosiy vazifasi bo'lib, shu yo'l orqali davlatimiz iqtisodiy-ijtimoiy va siyosiy vazifalarni hal etishi oson kechadi. Bunda respublikaga chet el investitsiyasini jalb qilish, iqtisodiy aloqalarni kengaytirish va mustaxkamlash, tadbirkorlikka erkinlik berish va zarur shart-sharoit yaratish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilab olindi.

Aholini ijtimoiy himoya qilishda davlat mahalliy boshqaruv organlarining roli ahamiyatli bo'lgani holda ular kichik biznes korxonalarini rivojlantirishda ham e'tibordan chetda qolmasliklari lozim. Mahalliy boshqaruv organlari tadbirkorlarni ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish binolari, ombor, shuningdek savdo joylari bilan ta'minlash muammolarini hal etishda etakchilikni o'z zimmasiga olishi lozim. Chunki o'z xududida kichik biznesni jadal rivojlanishidan ko'proq mahalliy boshqaruv organlari manfaatdordirlar va o'z hududlarida joylashgan korxona va tashkilotlarning iqtisodiy salohiyatini, bandlik darajasi to'g'risida operativ va kengroq ma'lumotga ega bo'ladilar. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini ma'lum hududda samarali ishlashi shu hududda joylashgan bog'cha, maktabga ijtimoiy yordam ko'rsatish va boshqa xayriyalar natijasida shu hududda yashovchi aholining yashash darajasi oshadi, ijtimoiy ziddiyatlarning oldi olinadi. Hozirgi vaqtda faoliyat olib borayotgan turli o'quv kurslari, jumladan, pishiriqlar

pishirish, tikuvchilik, sartaroshlik singari kurslarning tashkil etilishi xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Bunday kurslarning O'zbekistonning turli viloyatlarida faoliyat olib borishlari natijasida yana qo'shimcha ish joylari tashkil etilmoqda. Demak, kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi iqtisodiy islohotlarning barqarorligini ta'minlaydi.

Bozor iqtisodiyoti eski, samarasiz xo'jalik yuritish mexanizmi o'rniga bozor munosabatlarini shakllantirishga karatilgan maxsus chora-tadbirlar tizimi raqobat muhitini yaratadi. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari tamoyillariga amal qilgan holda rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasining ko'rsatishicha, raqobat munosabatlarini rivojlantirish ancha murakkab va uzoq davrni oluvchi jarayon hisoblanadi.

Sog'lom raqobatni rivojlantirishda aksariyat hollarda o'tish davri iqtisodiyoti uchun xos bo'lgan quyidagi muammolarni bartaraf etish chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqilishi muhim ahamiyat kasb etadi:

- tarmoqlar tuzilishidagi nomuvofiqliklar va ishlab chiqarishda yuqori texnologiyalarning etishmasligi;

- soha va tarmoqlar miqyosidagi raqobatda adolat mezonlarining buzilishi;

- mansabdor shaxslar tomonidan tadbirkorlik faoliyati borasida suiste'mollik holatlariga yo'l qo'yilishi;

- narx belgilashda monopol mavqening saqlanib qolishi, xususan iqtisodiyotning agrar va industrial sektorida narxlarning keskin farqlanishi;

- mamlakatga tovarlarning kontrabanda yo'li bilan kirib kelishi;

- faoliyat turini va daromadlarni yashirish holatlarining mavjudligi;

- sog'lom pul muomalasi uchun hozirgi sharoitdan kelib chiqadigan bozor infratuzilmasining etarli emasligi;

- milliy valyutani xorij valyutalariga erkin almashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi;

- sub'ektlarning bozor iqtisodiyoti qoidalarini chuqur tushunib etmasliklari;

- iqtisodiy jinoyatchilik holatlarining mavjudligi.

Iqtisodi rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida raqobat bozor xo'jaligining ajralmas qismi sifatida tabiiy ravishda paydo bo'lgan bo'lsa, o'nlab yillar davomida ma'muriy buyruqbozlik tartibi hukmron bo'lgan, raqobatni va bozorning boshqa belgilarini tan olmagan mamlakatlarda bu jarayon elementlarini "joriy qilish" va hatto majburan qabul qilishga to'g'ri keladi. Shu munosabat bilan iqtisodiyotning o'tish davri holatida raqobat munosabatlarini rivojlantirishning mavjud real imkoniyatlarini hisobga olish muhim rol o'ynaydi.

Birinchidan, raqobatsiz iqtisodiyotning samarali harakat qila olmasligiga ishonch shakllandi. Bu ishonch ta'sirida yaqin vaqtlargacha xukmron mavqega ega bo'lgan rejali-buyruqbozlik tizimining g'oyaviy qarashlari emirilmoqda. Ikkinchidan, respublikada raqobatni davlat gomonidan rag'batlantirish va tartibga solishning keng rejali harakatlari shakllanmoqda. Uchinchidan, raqobat hali keng joriy qilinmasada, bozor iqtisodiyotiga o'tishda muhim qadamlar qo'yilmoqda.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida raqobatni shakllantirishning asosiy tamoyillari qatorida, eng birinchi navbatda, bozor munosabatlarining qaror toptirilishini ta'kidlash mumkin. Shunday ekan, bozor iqtisodiyotini yuzaga keltirish ayni vaqtda raqobatchilik muhitining shakllanishini bildiradi.

Raqobatning to'laqonli amal qilishi iqtisodiy jarayonlarning erkinligini taqozo etadi. Iqtisodiyotdagi faoliyat va jarayonlarning erkinligining har qanday ko'rinishdagi cheklanishi o'z navbatida raqobatning ham cheklanishi holatlariga olib keladi. Bugungi kunda ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan ko'plab mamlakatlar uchun erkinlashtirish jarayonlarini amalga oshirish tamoyili xos bo'lib, bu quyidagi hodisalarni sodir bo'lishi bilan bolg'liq:

- ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantirish;
- xususiy sektorni rivojlantirish;
- raqobat muhitini yaratish, yakkahukmronlik holatini bartaraf etish va monopoliyaga qarshi tartiblashni takomillashtirish;

- bozor infratuzilmasini rivojlantirish, moliya va bank tizimini takomillashtirish, bank islohotlarini jadallashtirish;

- tashqi iqtisodiy faoliyat hamda valyutani tartibga solishni erkinlashtirish;

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatiga davlatning aralashuvini cheklash. ularning iqtisodiy va moliyaviy mas'uliyatlarini oshirish, bankrotlik instituti rolini kuchaytirish, xo'jalik sudlarini faollashtirish. Shuningdek, ta'kidlash o'rinliki, faoliyat erkinligi, har bir kishining tanlash imkoniyatiga ega bo'lishigina raqobat uchun keng yo'l ochadi va bu jarayonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, unda raqobat muhitining shakllanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud bo'lib, ular rivojlanishining asosiy yo'nalishlari savdo, umumiy ovqatlanish, moliyaviy va sayyohlik xizmatlari hisoblanadi.

Mazkur yo'nalishlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish, ular barqaror tashqi iqtisodiy faoliyatini kuchaytirish maqsadida davlat tomonidan qulay shart-sharoitlar yaratib kelinmoqda. Xususan, davlat tomonidan lizing xizmatlari tizimini rivojlantirish, kredit ittifoqlarini shakllantirish va kichik biznes korxonalariga xizmat ko'rsatadigan bank-moliya institutlari vujudga keltirish maqsadida barcha imkoniyatlar hozirlangan.

Masalan, ular texnologik jihozlarni olib kirayotganda import bojxona to'lovlaridan ozod qilish tartibi belgilab qo'yilgan. Kichik biznes vakillari uchun muntazam ravishda seminarlar, shuningdek tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishning dolzarb muammolariga bag'ishlangan "aylanma stol" atrofidagi bahs-munozaralar, tegishli ixtisoslashtirilgan idoralar tomonidan kichik jihozlar, texnologiyalar hamda KB korxonalarining eksportga yo'naltirilgan mahsulotlarining ko'rgazmalarini muntazam tashkil etish davlat tashqi savdo siyosatining ajralmas bo'lagi sifatida qarab kelinmoqda.

3.3-jadval

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mahsulotlari raqobatbardoshligi strategiyasini solishtirish

Strategiya	Ustunligi	Bozor sharoiti	Ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish	Izdan chiqarish omillari
1	2	3	4	5
Mahsulot tannarxini kamaytirish	Mahsulot haj-mini o'sishi, foydani ko'payishi, kirishdagi to'siqlarni or-tishi, ta'min-lashda narxni ortishi bilan bog'liq rezervlar	Bozordagi katta ulush, mahsulot-ga narx bo'yicha talabni egiluvchanligi, narx-navo raqobati, mahsulot standartlashgan	Ishlab chiqarishni optimal hajmi, yuqori darajadagi texnologik tayyorgarlik, mahsulot tannarxini qat'iy nazorati	Texnologik yangilikni kiritilish raqobatchilar tomonidan ko'zbo'yamachilik, talabdagi o'zgarishlar, yangi mahsulotlar
Mahsulot tabaqalashuvi	Mahsulot	Iste'molchilar tomonidan tovarning jihatli xususiyatlari tushunarli va qadrlanadi, raqobat asosan narx bilan bog'liq bo'lmagan	Moslashuvchan ishlab chiqarishni mavjudligi, yuqori darajadagi konstruktorklik tayyorgarligi, salohiyatli mar-keting xizmati	Tovarning obro'liligi uchun sarflanadigan harajatlar, narxning o'sishi, raqobatchilarning noqonuniy hatti-harakati
Bozorni segmentlash	Sotish hajmini o'sishi, foydani ortishi, aniq segmentga har tomonlama xizmat ko'rsatish	Iste'molchilar-ning aniq belgilangan guruhlari	Moslashuvchan ishlab chiqarish, kichik seriyadagi ishlab chiqarish turi	O'xshash tovarlar-ga narxni kamay-tirish, raqobat-chilar segment-larning ma'lum qismini o'z tomo-niga og'dirishi
Bozor ehtiyojiga zudlik bilan ta'sir qilish	Foydani oshirish, mijozlar ehtiyojini hisobga oluvchi	Mahsulotga talab egiluvchan emas, bozorga kirish va undan chiqish uchun to'siqlarning kamligi, raqobatchilar sonini kamligi	Uzoq muddatga mo'ljallanmagan yuqori rentabelli loyihalar bo'yicha marketing xizmati	Xarajatlarning yuqori ulushi, tashqi muhitning barqarorsizligi
Yangiliklarni joriy etish	Monopol baho hisobiga yuqori foyda olish	O'xshash mahsulotni yo'qligi, yangi mahsulotga talabni mavjudligi	Xodimlarning yuqori fan-texnika malakasi, boshqarish tarkibi	Moliyalashtirishning katta hajmi, nogironlik xav-fi, raqobatchilar tomonidan yangi mahsulot chiqar-ganligi to'g'risi-dagi noto'g'ri ma'lumot.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 7 iyuldagi "O'zbekiston savdo-sanoat palatasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni bugungi kunda xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish borasida zaruriy shart-

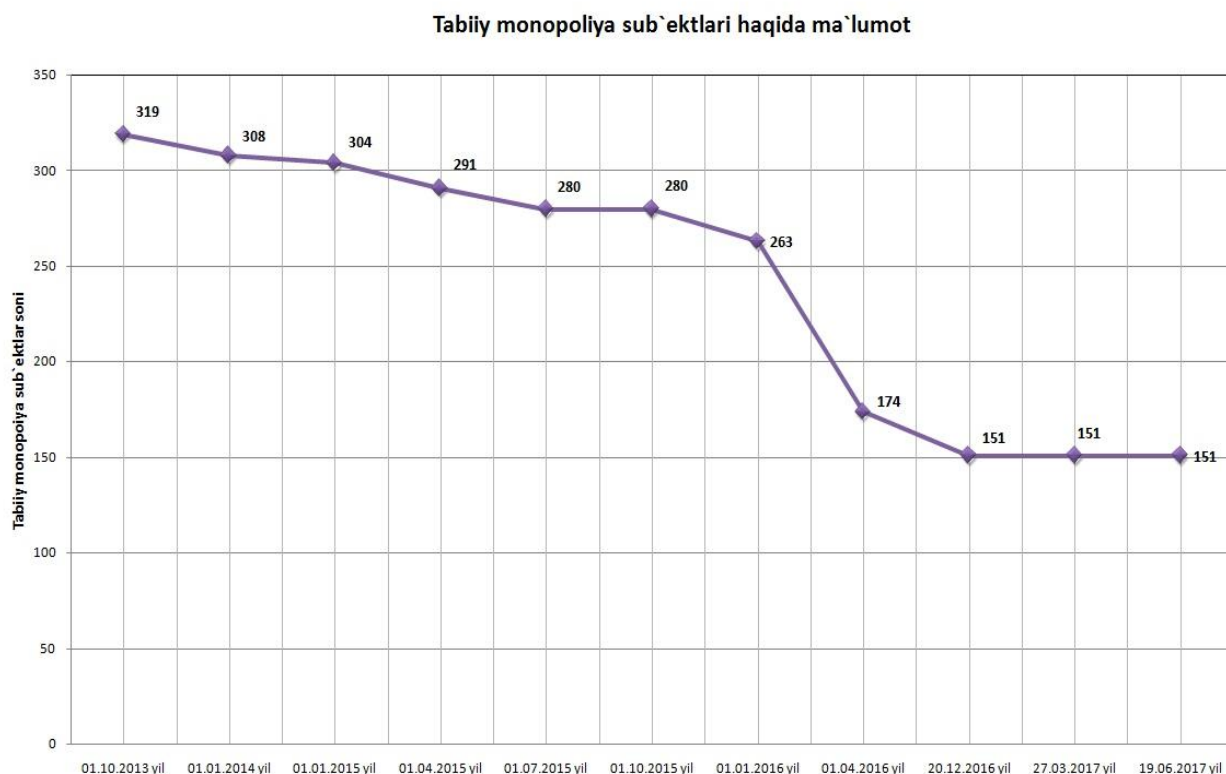
sharoitlarni yaratish, biznes muhitini takomillashtirish, respublika tadbirkorlarining salohiyatli xorijiy hamkorlar bilan aloqalarini mustahkamlash, mahalliy tovarlar va xizmatlarning tashqi bozorlarga faol olib chiqilishi, raqobatbardosh tayyor mahsulotlar ishlab chiqarilishini ta'minlab beruvchi ishlab chiqarish sohalarini texnik qayta qurollantirish va modernizatsiya qilinishini ta'minlash maqsadida respublika iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish bilan bog'liq bo'lgan muammolarni bartaraf etishda muhim omil bo'lib xizmat qildi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarida raqobatni rivojlantirish tamoyillaridan yana biri - sog'lom raqobatni ta'minlashga yo'naltirilgan meyoriy-huquqiy asosning yaratilishi hisoblanadi.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish va islohotlarni chuqurlashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish masalasidir. Xorijiy investiyalarni jalb etmay, ayniqsa etakchi tarmoqlarda chet el sarmoyasi ishtirokini kengaytirmay turib, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish va modernizatsiyalash, korxonalarni zamonaviy texnika-texnologiyalar bilan jihozlash hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin emas.

Shuning uchun har bir mamlakat jumladan, O'zbekiston ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlik loyihalarini moliyalashtirishning tashqi manbalari bilan bir qatorda, moliyalashning ichki manbalaridan ham oqilona foydalanishga harakat qilinadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat strategik ahamiyatga ega bo'lgan hamda kam foyda keltirsada, milliy iqtisodiyotimiz uchun zarur bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi ob'ektlarni moliyalashtiradi. Lekin shunday bo'lsada, xususiylashtirishning kengayishi hamda xususiy sektorning rivojlanib borishi bilan davlat byudjeti mablag'lari evaziga investitsiyalash kamayib boradi. Bunday hollarda bozor iqtisodiyotiga endigina o'tib borayotgan davlatlarda, jumladan O'zbekistonda ham davlat byudjeti tomonidan tibbiyot, sog'liqni saqlash, fan va madaniyat, maorif va boshqa ijtimoiy sohalar loyihalari moliyalashtiriladi va bu maqsadga muvofiqdir. Bunga misol qilib, keyingi paytlarda mamlakatda keng miqyosda qurilib foydalanishga topshirilayotgan sog'liqni saqlash muassasalari, akademik litseylar hamda kasb-hunar kollejlari va boshqalarni

ko'rsatish mumkin. Bunday maqsadlar uchun davlat byudjeti, mahalliy byudjetlar hamda boshqa manbalardan mablag'lar ajratiladi.

3.1-rasm. Tabiiy monopoliyada KBXT sub'ektlarining ishtiroki dinamikasi³⁴

Respublikada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari sekin-asta bo'lsada rivojlanib, moliyaviy jihatdan o'z-o'zini moliyalashning yangi mablag'lari shakllanib bormoqda va bular quyidagilardan tashkil topishi mumkin:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining taqsimlanmagan foydasi;
- amortizatsiya ajratmalari fondi;
- aksiyalar chiqarishi hisobiga shakllantirilgan mablag'lar;
- maxsus fondlar.

Bu mablag'lar manbaidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari o'z ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi ishlab chiqarishni barpo qilish, modernizatsiyalash yoki texnik-texnologik jihatdan yangilash, aylanma

³⁴ www.gkk.uz//tabiiy/monopoliya

mablag'larni ko'paytirishda foydalanishlari mumkin. Hozirgi kunda ko'pgina kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari moddiy jihatdan ta'minlanmaganligi va moliyaviy holatining beqarorligi bois, ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir.

Davlat tomonidan olib borilayotgan qo'llab-quvvatlash siyosati asosida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlariga, ayniqsa endigina ish boshlagan xorijiy investitsiya ishtirokidagi yoki boshqa turdagi kichik korxonalar va xususiy tadbirkorlik sub'ektlariga berilgan soliq imtiyozlari ham alohida ahamiyat kasb etib, ular imtiyozli davr mobaynida soliq to'lovlarini amalga oshirmaydilar va uni ishlab chiqarishni kengaytirish maqsadida sarflashlari mumkin. Bundan tashqari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari o'zlariga keraksiz bo'lgan asosiy vosita va boshqa mulklarni sotishi yoki ijaraga berishi orqali ham qo'shimcha mablag'larga ega bo'lishlari mumkin.

Respublikamizda aholining bo'sh pul mablag'larini jamg'arish tijorat banklarida amalga oshirilmoqda va ushbu jamg'arma mablag'lari ko'proq qisqa muddatli kreditlashga yo'naltirilmoqda. Buning birinchi sababi, inflyatsiya darajasining yuqoriligi bo'lsa, ikkinchi sababi, aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchining kamligidadir. Shuning uchun respublikamizda mahalliy investorlar soni sanoqli desak mubolag'a bvlmaydi.

Pul mablag'larining taqchilligi sharoitida va mahalliy investorlar faolligining sustligi bois, davlatimiz asosiy e'tiborni xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga qaratmoqda. Har bir mamlakatning jahon hamjamiyatidagi roli va salohiyati uning iqtisodiy va siyosiy hamda ijtimoiy rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham chet el investitsiyalarini milliy iqtisodiyotimizning xususiy sektoriga jalb qilishning oqilona yo'llarini tanlash O'zbekiston uchun eng muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Iqtisodiyotda monopollashuv printsiplari kuchayib borishi bilan raqobat cheklanadi, shu sababli raqobatchilik muhitini vujudga keltirishda davlat ham qatnashadi. Bu esa davlatning monopoliyalarga qarshi siyosatida o'z aksini topadi. Har bir mamlakatdagi aniq vaziyat, ya'ni iqtisodiyotning monopollashuv darajasi

uning miqyosi va xarakteriga qarab, bu siyosat erkin rakobat muhitini yangidan yaratish, uni saqlab qolish, zarur bo'lganda qaytadan tiklash, raqobat usullarini qaror toptirish kabilarga qaratiladi. Masalan, AQShda davlatning xususiy monopoliyalar faoliyatini cheklashga qaratilgan tadbirlari 1880 yilda trestlarga qarshi qabul qilingan Sherman konuni, 1914 yildagi Kleyton qonuni va Federal savdo komissiyasining konunlarida o'z ifodasini topadi. Monopoliyalarga qarshi qonunchilik va uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar boshqa mamlakatlarda xam sharoit taqozo etgan shakllarda amal qiladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida raqobatni rivojlantirish tamoyillaridan biri - iqtisodiyotda korxonalarining sun'iy ravishda ustunlik mavqeiga ega bo'lishi uchun imkon yaratmaslikdir. Bu boradagi eng samarali chora-tadbirlar sifatida monopolist-korxonalarining tovar bozoridagi egallab turgan ustunlik mavqeini suiste'mol qilishning oldini olish va unga yo'l qo'ymaslik bo'yicha nazorat olib borish maydonga tushadi.

Ustunlik mavqeiga ega bo'lgan korxona tovar bozorlarida yuzaga kelgan munosabatlarga o'z ta'sirini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ba'zida iste'molchilar monopolistik korxonalar tomonidan ishlab chiqariladigan ma'lum bir tovarlarga ehtiyojining yuqori bo'lganligi sababli, ularning turli xil noqonuniy shartlariga ko'nikishga majbur bo'ladilar.

Monopolistik korxonalarining bozordagi ustunlik mavqeini suiste'mol qilish o'z-o'zidan tovarlar va xizmatlar narxining asossiz ravishda o'sishi va sifatining pasayishiga olib keladi. Bundan tashqari, ustunlik mavqeini suiste'mol qilishning salbiy oqibatlardan biri -tovar bozorlarida iste'molchilar o'rtasida notenglik holatlarini yuzaga keltirish, ya'ni ayrim iste'molchilarga mahsulot etkazib berish yoki xizmatlar ko'rsatishdan asossiz ravishda bosh tortish, monopol qimmat narxlarda sotish va boshqalarga olib keladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida raqobat uchun shart-sharoitlarni shakllantirishning boshqa muhim tamoyili - xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi kelishib qilingan noqonuniy harakatlari (bitimlari) ustidan nazoratni olib borish hisoblanadi. Chet el amaliyotida ushbu tarzda kelishib olib

boriladigan harakatlarni kartel deb atash qabul tsilingan. Kartellarning faoliyati nafaqat bir davlatning tovar bozorida balki jahon bozorida ham nohush holatlarni keltirib chiqarish mumkin. Kartel sifatidagi kelishuvlar narxlarni sun'iy ravishda oshishiga, shuningdek ularning ishtirokchilik o'rtasida raqobatni umuman bo'lmasligiga olib keladi, bu esa o'z navbatida ishlab chiqarishni takomillashtirish jarayonini susaytiradi.

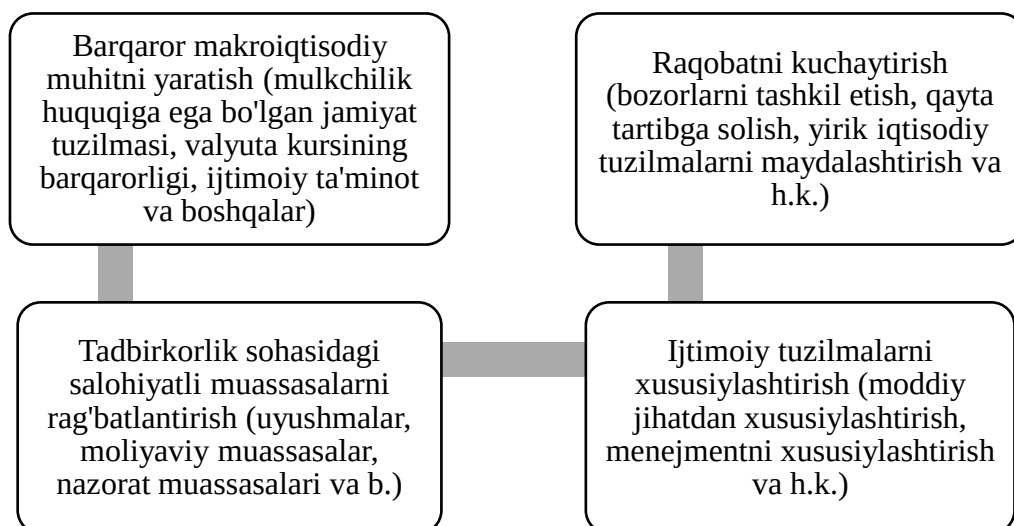
O'zbekistonda davlatning raqobatchilik muhitini shakllantirishga qaratilgan siyosatida xususiylashtirish, davlat mulki hisobidan mulkchilikning boshqa shakllarini vujudga keltirish asosiy o'rin tutadi. Xususiylashtirish natijasida, birinchidan, mulk o'z egalari qo'liga topshirilsa, ikkinchidan, ko'p ukkladli iqtisodiyot va raqobatchilik muhitini vujudga keltiradi. O'zbekistonda raqobatchilik muhitini vujudga keltirishning asosiy yo'li, bu raqobatni inkor qiluvchi davlat monopoliyasidan nodavlat, turli xo'jalik shakllarining mavjudligiga asoslangan va iloji boricha erkin raqobatni taqozo etuvchi bozor tizimiga o'tishdir. Bu erda raqobatchilik munosabatlarini shakllantirish, avvalo, mustaqil erkin tovar ishlab chiqaruvchilarning paydo bo'lishini taqozo kiladi, chunki raqobatning asosiy sharti alohidalashgan, mulkiy mas'uliyat asosida o'z manfaatiga ega bo'lgan va tadbirkorlik tahlikasini zimmasiga oluvchi erkin xo'jalik sub'ektlarining mavjudligi va ularni bozor orqali iqtisodiy aloqani yo'lga qo'yish hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida raqobatchilik muhitini shakllantirish uzoq muddatli va murakkab jarayon bo'lib, u juda ko'plab omillarning ta'siri ostida shakllanadi. Ayniqsa, iqtisodiyotdagi mulkchilik munosabatlarining yanada takomillashuviga, samaradorligining oshishiga olib keluvchi mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish raqobat muhitining rivojlanishida etakchi o'rin tutadi.

Xususiylashtirish doirasida davlat korxonalari xususiy shaklga o'tkaziladi. Bu odatda rasmiy xususiylashtirish deb atalib, u keyingi xususiylashtirish jarayonlari uchun huquqiy asos sifatida maydonga tushadi. So'ngra mulkchilik huquqi korxonalarga o'tkazilib, xususiy shaxslar uchun manfaatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyati yaratiladi. Uchinchi vazifa yangi mulkdorning samarali

xo'jalik yuritishini rag'batlantirish (masalan, dotatsiyalarni qisqartirish hamda raqobat muhitini yaratish va h.k.) orqali, tadbirkorlik javobgarligi va xavf-xatarni o'z zimmasiga olishiga majbur etishdan iborat.

Xususiylashtirish keng qamrovli islohotlarning bir qismi ekanligini quyidagi 3.2-rasm orqali tasavvur etish mumkin:

3.2-rasm. Xususiylashtirish jarayonida raqobatbardoshlik muhitini yaratish³⁵

Rasmdan ko'rinib turibdiki xususiylashtirish va raqobatni rag'batlantirish iqtisodiy jarayonga harakatchanlikni baxsh etuvchi islohotlarning muhim elementlarini namoyon etadi. Foyda olishga bo'lgan rag'bat ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy jihatdan to'qnashuviga va navbatdagi raqobat kurashiga olib kelib, pirovardida iqtisodiyot barcha sub'ektlari farovonligining oshishiga zamin yaratadi.

Xususiylashtirish jarayonining tezlashishi va uning asosida turli mulk shakllarining barpo qilinishi sub'ektlar o'rtasida raqobat muhitining shakllanishiga va uning rivojlanishiga turtki hisoblanadi. Chunki aniq bir mulk egasigina bu mulkni asrashga, uni yanada ko'paytirishga harakat qiladi. Mulkn ko'paytirish yo'lida qilingan sa'y-harakat ishlab chiqarish sur'atlarini va hajmini oshirishga, mahsulot turlarini kupaytirishga, bozor va iste'molchilar talablarini hisobga olgan

³⁵ I.E.Tursunov, A.B.Qurbonov, F.F.Mamatov "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish tendensiyalari", Monografiya "VORIS NASHRIYOT" Toshkent, 2012-yil.

holda tovarlar ishlab chiqarish uchun undaydi. Bozor munosabatlarida ishtirok qiluvchi har bir sub'ektning bunday hoxishi ular o'rtasida raqobat muhitining yuzaga kelishiga va yanada rivojlanishiga asos soladi. Shu bois mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim jihati raqobat muhitini yaratish bilan bir qatorda, ishlab chiqarish va tovarlar rakobatbardoshligiga keng yo'l ochib berish asosiy msala hisoblanadi.

Raqobatbardoshlik - bu ochiq iqtisodiy tizimning har qanday iqtisodiy sub'ektga qo'yadigan asosiy talabidir. Raqobatbardosh bo'lish bu tovar va xizmatlarning tashqi yoki ichki bozorga mo'ljallanganligidan qat'iy nazar iste'mol, sifat va baho ko'rsatkichlarini dunyo standartlari darajasiga ko'tarishdan iborat bo'lib, korxonalarning raqobatchilar bilan iqtisodiy kurashda ustunlikka zga bo'lishi ko'p jihatdan mamlakatdagi iqtisodiy sharoitga, raqobatchilik afzalliklarining to'rt asosiy belgisi: omil sharoitlari (tabiiy, mehnat, texnologik va investitsion resurslar, infratuzilma va h.k)ning jahon bozoridagi raqobatbardosh, yordamchi sohalarning mavjudligi, mahsulot va xizmatlarga bo'lgan talab korxonaning strategiyasi va uni ichki bozordagi raqobati tarkibi va mazmuni bilan belgilanadi.

O'zbekistondagi bozor munosabatlari rejali iqtisodiyotning yetmish yillik hukmronligidan so'ng va mamlakat ichidagi raqobatga umuman sharoit yaratmagan sobiq ittifoqning uzoq muddat davomida jahon iqtisodiyotidan uzilib qolganligidan keyin shakllana boshladi. Uzbekistonda alohida bozor va institutlarning shakllanishi hamon tugagani yo'q. Islohotlarga bo'lgan davrda mavjud bo'lgan tarkibiy kamchiliklar bugungi kunda ham ma'lum qiyinchiliklarning vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda. Shu sababli raqobatdagi afzalliklar o'tish davridagi iqtisodiyotning xususiyatlaridan kelib chiqadigan, o'zbekistonlik ishlab chikaruvchilar o'z raqobatbardoshliligini oshirish va mustahkamlash imkoniyatlariga ta'sir ztuvchi, o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lishi lozim. O'zbekistonlik ishlab chiqaruvchilar uchun raqobatdagi afzalliklar manbalarini kengaytirish uchun O'zbekistonda avvalo xo'jalik faoliyati uchun zarur shart sharoit yaratishga, talabning o'sishiga, korxonaning investitsion va

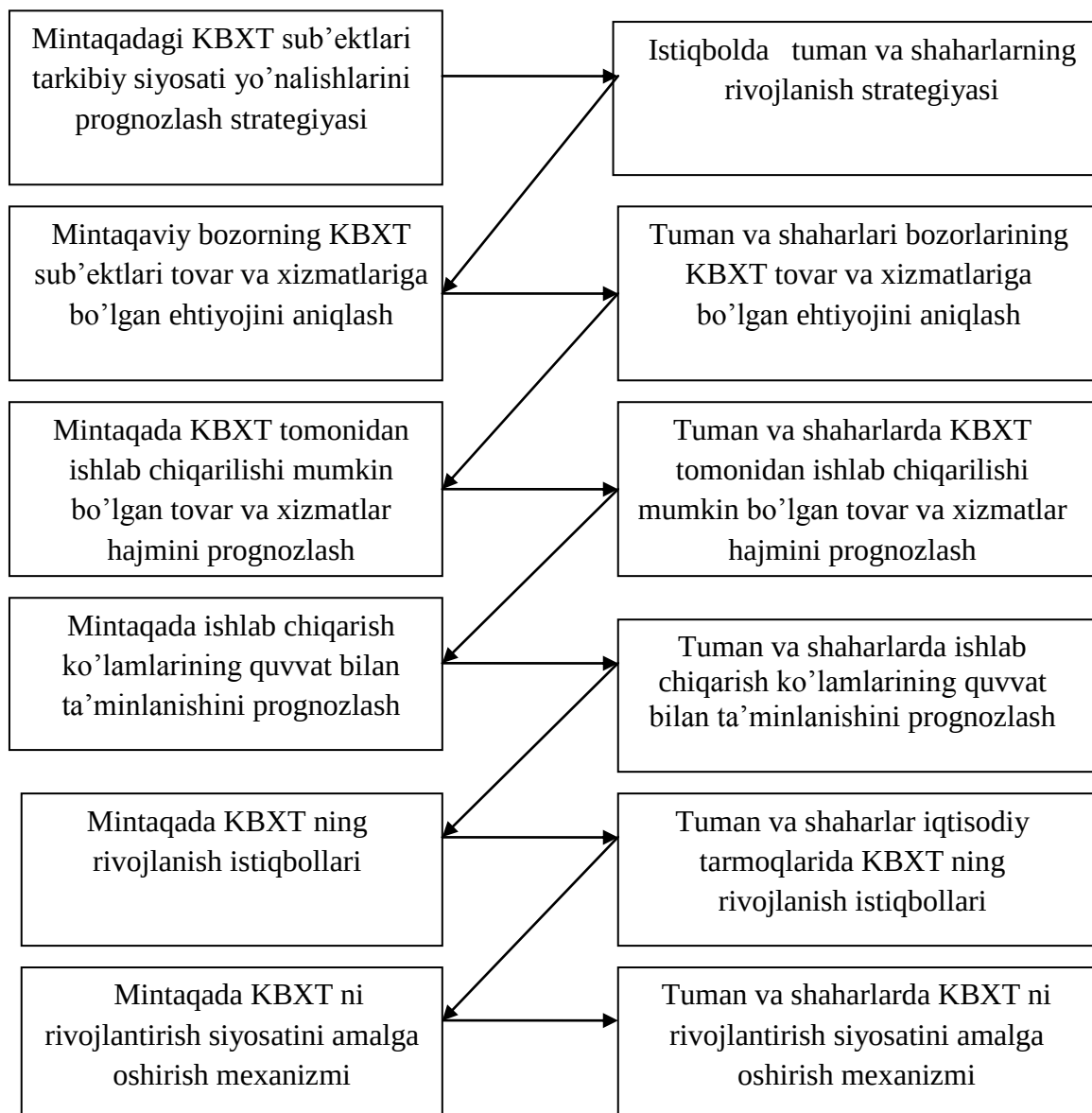
innovatsion faolligini oshiruvchi maqbul sharoit yaratishga, ilmiy texnik salohiyatini saqlab, qolishga, shuningdek ta'lim sohasiga moliyaviy e'tiborni oshirishga yo'naltirilgan siyosat olib borish lozim.

3.3. Innovatsion tadbirkorlikning rivojlanishi va boshqarish samaradorligi istiqbollarini bashoratlash

Bashoratlash jamiyat hayotining barcha sohalarida nazariya bilan amaliyot orasidagi eng muhim aloqalarni bog'lovchi bo'g'in hisoblanadi. Uning yordamida turli ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning rivojlanish yo'nalishlari xo'jalikka jalb qilinishi mumkin bo'lgan foydali qazilmalar zahiralar, quvvatli mehnat resurslari, aholining soni aniqlanadi. Shuningdek, ilmiy texnika taraqqiyotining eng samarali yo'nalishlari, xalq iste'mol tovarlariga talablarning o'zgarish yo'nalishlari va shartnomalarni ishlab chiqishda hisobga olish zarur bo'lgan qator boshqa omillarga oydinlik kiritiladi. Bashoratlash ob'ektni rivojlanish yo'nalishlarini tahlil qilish asosida uni rivojlanish jarayonlarining shakllanishiga yo'naltirilgan inson ongli faoliyati turidir. Bashoratlash ikkita savolga javob berish kerak:

- 1) Kelajakda barcha kutilishi mumkin bo'lgan ehtimolliklar nimada?
- 2) Berilgan maqsadga erishish uchun qanday shart-sharoitlar o'zgarishi kerak?

Hozirgi vaqtda ijtimoiy-iqtisodiy holatni bashoratlash, iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish masalalari bilan iqtisodiy idoralar shug'ullanishmoqda. Ammo hali bu sohada olib borilayotgan nazariy va amaliy ishlarda anchagina muammolar mavjud bo'lib, bu olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirishni talab etmoqda.

3.3-rasm. Mintaqa hududlaridagi tadbirkorlik rivojlanishini bashoratlash tizimi³⁶

Yuqoridagi ishlab chiqilgan tizimdan kelib chiqqan holda kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning bashoratlash variantlari uchun stsenariy shart-sharoitlari belgilanadi. Xususan, bular viloyat tuman va shaharlari o'rtasidagi nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki, Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishidagi nomutanosibliklarni yo'qotish; tuman va shaharlarda Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bir xil sur'atlarda izchil rivojlanishini ta'minlash; Kichik biznes va

³⁶ Olingan ma'lumotlar asosida magistrant tomonidan ishlab chiqildi.

xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini rivojlantirishda tabaqalashtirilgan yondashuvni qo'llashdan iborat.

Innovatsion tadbirkorlik faoliyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik hududiy tarkibini shakllantirish va rivojlantirishning quyidagi strategik yo'nalishlari ajratib ko'rsatiladi:

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari nisbatan kam rivojlangan tuman va shaharlarga investitsiya jalb etishni ko'paytirish;

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik past darajada rivojlangan tuman va shaharlarda tabiiy-iqtisodiy imkoniyatlarni, ekologik omillarni hisobga olgan holda infratuzilmani sifat jihatidan takomillashtirish;

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy faoliyatini boy mahalliy mineral, issiqlik-energetik va boshqa resurslarga asoslangan holda diversifikatsiyalash.

Bayon qilingan shart-sharoitlar va yo'nalishlar asosida tadbirkorlik sub'ektlarini rivojlantirish va tarkibiy qayta qurish ikkita bosqichga ajratiladi. 2009-2012 yillarni o'z ichiga olgan birinchi bosqichda viloyatda mavjud ishlab chiqarish imkoniyatlaridan, Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy omillaridan yuqori darajada foydalangan holda hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish va uning YaHMDagi ulushini 60-70 foizga yetkazish vazifalari hal qilinadi.

Ikkinchi bosqich 2012-2015 yillarni o'z ichiga oladi. U kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning viloyat iqtisodiyotidagi mavqeini yanada mustahkamlash, kichik va yirik biznes sub'ektlari o'rtasidagi sinergetik samaralarni, kooperatsion aloqalarni kuchaytirish, Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni viloyat iqtisodiy rivojlanishining, iqtisodiy o'sishning barqaror manbasiga aylantirish bilan tavsiflanadi. Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ishlab chiqarish imkoniyatlarini tashkil qiluvchilari va soha taraqqiyotidagi muallif tasniflagan asosiy omillar ta'siri aniqlanadi.

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishining 1995-2008 yillardagi quyidagi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari tanlab olingan: kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda yaratilgan tovar va xizmatlar hajmi (Y), kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YaHMDagi ulushi (Y_1), kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari soni (N_{kb}), kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlar soni (L_{kb}), kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka ajratilgan kreditlar va investitsiyalar (I).

O'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, mustaqillikdan keyingi o'tgan o'n sakkiz yil davomida viloyatda tadbirkorlik rivojlanish tendentsiyalarini eksponentsial, darajali, logarifmik, ko'rsatkichli, binominal va chiziqli funktsiyalar yordamida tahlil qilganda chiziqli funktsiyaning ko'proq real amaliyotni aniqroq ifodalashi namoyon bo'ladi.

Shu sababdan ham chiziqli tenglamaning determinatsiya koeffitsienti katta bo'lganligi uchun (0,9819) tenglamaning chiziqli shakli tanlab olinadi. Bunda:

1. Bog'liq bo'lmagan barcha o'zgaruvchilar (N_k L_{kb} I) orasidagi korrelyatsiya koeffitsientlari quyidagicha bo'ladi (3.4-jadval).

3.4-jadval

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishini bashoratlash modeliga kiritilgan o'zgaruvchilar o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsientlari³⁷

	Y_1	N_{kb}	L_{kb}	I
Y_1	1	0,71837	0,967071	0,88196
N_{kb}	0,718374	1	0,757249	0,762707
L_{kb}	0,967071	0,757249	1	0,831151
I	0,881964	0,762707	0,831151	1

Bundan ko'rinib turibdiki, olingan to'rtta ko'rsatkich orasidagi bog'lanishlar kuchli.

2. Ko'p omilli korrelyatsiya koeffitsienti R quyidagiga teng: $R=0,9803$

Chiziqli regressiya tenglamasi quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

³⁷ G.Narzullayeva "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining mavjud iqtisodiy muammolari", "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 2/2015, 52-56 bet.

$$Y=22,7243-0,015622 N_{kb}+0,001132 L_{kb}+0,000304 I$$

Omillar bo'yicha elastiklik koeffitsientlari quyidagiga teng:

$$E_{Nkb}=0,0053; E_{Lkb}= 0,3643; E_I= 0,4429$$

Fisherning hisoblangan F mezoni qiymati ($F_{hisob}=8,246$) jadvaldagi qiymat ($F_{jad}=3,01$) bilan solishtirilganda ($F_{hisob} > F_{jad}$) natijaning qanoatlanarliligi tasdiqlanadi. Ya'ni olingan to'g'ri chiziqli regressiya tenglamasi real jarayonga mos kelar ekan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, Y_{yahm} , N_{kb} , L_{kb} , I larning vaqt bilan bog'liq regressiya tenglamalari quyidagicha aniqlandi:

$$Y_1 = 2,6868t + 16,899, \quad R^2 = 0,9072$$

$$N_{kb} = 1,9668t + 1,9989, \quad R^2 = 0,9499$$

$$L_{kb} = 0,408t^2 - 4,6889t + 64,698, \quad R^2 = 0,7693$$

$$I = 4538,8e^{0,1327t} - 24500, \quad R^2 = 0,8597$$

Ushbu tenglamalardan ko'rinadiki, viloyatda Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YaHM dagi ulushi va kichik biznes sub'ektlarining soni bo'yicha 1995-2009 yillar mobaynidagi ko'rsatkichlarning to'g'ri chiziqli tenglamasini aniq ifodalaydi, ya'ni yuqoridagi bog'lanishlarda ko'rsatkichlarning o'zgarishi dinamikasi to'g'ri chiziqli qonuniyatga bo'ysunadi. Bundan tashqari, Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlar soni bo'yicha vaqt trendini darajali funktsiya, Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikga ajratilgan investitsiyalar hajmi bo'yicha bog'lanishni esa eksponentsial funktsiya to'laroq ifodalaydi. Yuqoridagi funktsiyalar asosida tegishli ko'rsatkichlar bo'yicha prognoz qiymatlari aniqlanadi.

Olib borilgan hisob-kitoblarga ko'ra, 2012 yilga borib, kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning Qashqadaryo viloyati YaHM idagi ulushi 69,8 foizga, viloyat iqtisodiyotida umumiy band bo'lganlarning sonidagi ulushi 80,4 foizga, Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari soni esa, qariyb 40 mingtaga ko'payadi. Bu prognoz natijalari esa Prezidentimiz tomonidan belgilangan kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy

tadbirkorlikning mamlakat YaIM dagi ulushini 50-60 foizga etkazishdek ulkan vazifasi real amaliyotga qanchalik mosligining nazariy isbotidir.

Shuni qayd etish kerakki, birinchi bosqichda Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ishlab chiqarish, eksport, infratuzilmaviy, mehnat, ijtimoiy-madaniy, innovatsion omillarning ta'siri ahamiyatli hisoblanadi.

Ikkinchi bosqichda esa, iqtisodiy imkoniyatlarning ta'sirida yer-suv, tadbirkorlik, ekologik imkoniyatlar va kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy demografik omillar ta'siri ham salmoqli bo'ladi.

Yuqoridagi bosqichlar asosida tadqiqotda optimistik (I) va pessimistik (II) variantlar amalga oshiriladi.

Optimistik variant 2 ta asosiy holatga asoslanadi: Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga davlatning faol aralashuvi; tuman va shaharlarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning yanada chuqurlashuvi, iqtisodiyotning yanada erkinlashtirilishi, mamlakat va viloyat iqtisodiyotini modernizatsiyalashni jadallashtirish. Bu variant I-bosqichda ishlab chiqarish imkoniyatlariga ega tuman va shaharlarda Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining tarkibini rivojlantirish va takomillashtirish hamda tuman va shaharlarda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari, kichik va yirik biznes kooperatsion aloqalarini rivojlantirish, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalarni tashkil etish, qayta loyihalash, texnika bilan yangidan qurollantirishni nazarda tutadi. Pessimistik variant Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini rivojlantirish va joylashtirishning eskicha amaliyoti saqlanishi, joylarda davlatning kichik biznes sub'ektlari rivojlanishiga ma'muriy aralashuvisiz o'z hududlarida mavjud imkoniyatlardan kelib chiqqan holda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni hisobga oladi (3.5-jadval).

**O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik rivojlanishining
asosiy ko'rsatkichlari bashorati***

Yil (t)	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda yaratiladigan tovar va xizmatlar hajmi, mlrd.so'm (Y)	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ning YaHMDagi ulushi, foiz (Y₁)	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlarning viloyat iqtisodiyotida umumiy bandlar sonidagi ulushi, foiz (L_{kb})	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari soni, birlik (N_{kb})	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikga ajratiladigan kreditlar va investitsiyalar, mln.so'm (I)
2008	935,5	59,3	77,8	31000	49780,6
2009	1077,6	62,1	78,2	33120	58649,3
2010	1251,8	65,6	78,8	35245	67342,1
2011	1424,7	67,9	79,8	37132	79876,7
2012	1461,4	69,8	80,4	39556	91231,2
2013	1493,2	71,2	81,0	41816	102147,3
2014	1521,6	73,4	82,6	43602	117471,6
2015	1804,2	75,8	83,4	45014	139922,5

*Muallif ishlanmasi.

Bu variant I-bosqichda ishlab chiqarish imkoniyatlariga ega tuman va shaharlarda tadbirkorlik sub'ektlarining tarkibini rivojlantirish va takomillashtirish hamda tuman va shaharlarda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari, kichik va yirik biznes kooperatsion aloqalarini rivojlantirish, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalarni tashkil etish, qayta loyihalash, texnika bilan yangidan qurollantirishni nazarda tutadi.

Optimistik variant viloyatda 2008-2012 yillarda kichik biznes sohasini jadal rivojlantirishni va quyidagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishni belgilab beradi:

– Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish bo'yicha dastur va loyihalarni davlatning bosh islohotchiligiga asoslanib, bosqichma-bosqich amalga oshirishni davom ettirish;

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini o'z resurslaridan yanada to'liqroq foydalanishiga erishish, qo'shma korxonalar tashkil etish, yirik va kichik ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi raqobat muhitini yanada yaxshilash;

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining texnikaviy qayta qurollantirish va yangi texnologiyalarni joriy etish, malakali mutaxassislarni jalb qilish va qayta o'qitish asosida ular mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish;

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining hududiy va tarmoq tarkiblarini yaxshilash;

- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarida ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning ilg'or shakllarini qo'llash;

- qisqa muddatda qoplanuvchi investitsion loyihalarni amalga oshirish.

Viloyatda iqtisodiyot tarmoqlarini tarkibiy o'zgartirish va modernizatsiya qilish iqtisodiyotda sifat jihatidan siljishga erishishni ta'minlaydi. 2012 yilgacha kichik tadbirkorlik ulushini bosqichma-bosqich sanoatda 13-14 foizgacha, qishloq xo'jaligida esa 99,0 foizga, pullik xizmat ko'rsatishda 65,5 foiz, eksportda ulushini 11,0 foizga, qurilish ishlarida 36-38 foizga etkazish belgilab olindi.

Viloyat hokimligi tomonidan viloyatda kichik biznes sohasini barqaror rivojlantirish uchun 2015 yilgacha bo'lgan maqsadli dastur ishlab chiqish va amalga oshirish belgilangan.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va tuzilmaviy siljishlar asosida eksportni rag'batlantirish va eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishga keng imkoniyatlar yaratilishi lozim. Buning uchun kichik kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tovar va xizmatlarini tashqi bozorda muvaffaqiyatli sota oladigan maxsus tashqi savdo tashkilotlarini rivojlantirish; sifatni boshqarishning xalqaro tizimini amaliyotga tatbiq etish yo'li bilan tovarlar raqobatbardoshligini oshirish; eksportga chiqarilayotgan yuklarga transport xizmati ko'rsatish samaradorligini oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarur.

III bob bo'yicha xulosa

O'zbekistonda davlatning raqobatchilik muhitini shakllantirishga qaratilgan siyosatida xususiylashtirish, davlat mulki hisobidan mulkchilikning boshqa shakllarini vujudga keltirish asosiy o'rin tutadi. Xususiylashtirish natijasida, birinchidan, mulk o'z egalari qo'lga topshirilsa, ikkinchidan, ko'p ukkladli iqtisodiyot va raqobatchilik muhitini vujudga keltiradi. O'zbekistonda raqobatchilik muhitini vujudga keltirishning asosiy yo'li, bu raqobatni inkor qiluvchi davlat monopoliyasidan nodavlat, turli xo'jalik shakllarining mavjudligiga asoslangan va iloji boricha erkin raqobatni taqozo etuvchi bozor tizimiga o'tishdir.

Bu yerda raqobatchilik munosabatlarini shakllantirish, avvalo, mustaqil erkin tovar ishlab chiqaruvchilarning paydo bo'lishini taqozo kiladi, chunki raqobatning asosiy sharti alohidalashgan, mulkiy mas'uliyat asosida o'z manfaatiga ega bo'lgan va tadbirkorlik tahlikasini zimmasiga oluvchi erkin xo'jalik sub'ektlarining mavjudligi va ularni bozor orqali iqtisodiy aloqani yo'lga qo'yish hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida raqobatchilik muhitini shakllantirish uzoq muddatli va murakkab jarayon bo'lib, u juda ko'plab omillarning ta'siri ostida shakllanadi. Ayniqsa, iqtisodiyotdagi mulkchilik munosabatlarining yanada takomillashuviga, samaradorligining oshishiga olib keluvchi mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish raqobat muhitining rivojlanishida yetakchi o'rin tutadi.

Shuni qayd etish kerakki, Kichik biznes va xususiy kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ishlab chiqarish, eksport, infratuzilmaviy, mehnat, ijtimoiy-madaniy, innovatsion omillarning ta'siri ahamiyatli hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda ijtimoiy-iqtisodiy holatni bashoratlash, iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish masalalari bilan iqtisodiy idoralar shug'ullanishmoqda. Ammo hali bu sohada olib borilayotgan nazariy va amaliy ishlarda anchagina muammolar mavjud bo'lib, bu olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirishni talab etmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadbirkorlikni boshqarish va uni samaradorligini oshirish masalalarni ijobiy hal qilish uchun innovatsion faoliyatni doimo rivojlantirib borish zarur.

Tadbirkorlik faoliyatining maqsadi, sabablari, doirasi, turli ko'rinishda ekanligi va samaradorligi bevosita mulkchilik munosabatlari bilan bog'liq bo'lib. muayyan imkoniyatlarga, ishlab chiqarish shart-sharoitlari va vositalarga ega bo'lgan kishilarga ishlab chiqarish faoliyati va uning natijalariga ko'ra, tadbirkorlikni amalga oshirishga imkon beradi. Mulkdan foydalanishda mulkdor o'zi qatnashishi mumkin yoki boshqa fuqarolarni yollanma ravishda jalb qilishi mumkin. Tadbirkor o'z mulkini xo'jalik jixatdan to'lik yuritish uchun boshqa shaxsga berishi hamda xo'jalik faoliyati natijasida olingan daromad taqsimoti tartibini belgilashi mumkin.

“Biznes” - so'zi inglizcha so'z bo'lib, u tadbirkorlik faoliyati yoki boshqacha so'z bilan aytganda kishilarni foyda olishga qaratilgan tadbirkorlik faoliyatidir.

Kichik tadbirkorlikning iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlardagi rolini o'rganish asosida xulosa chiqaramizki, bu faoliyat bir vaqtning o'zida bozor iqtisodiyotining maqsadi va vositasi bo'lib xizmat qiladi. Uning ikki tomonlama roli kichik korxonaga xos vazifalar tahlilida ham namoyon bo'ladi. Kichik tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy vazifalaridan biri ekanligi ham uning maqsadga yo'naltirilganligini ko'rsatadi. Bu vazifaning amalga oshirilishi ishsizlikning qisqartirilishi, ilmiy-texnik taraqqiyotni oshirish, jamiyatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni har tomonlama qo'llab-quvvatlab, ular ichki va tashqi bozorda raqobatlasha oladigan, sifatli maxsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatishni izchil yo'lga qo'ya oladigan mustaxkam iqtisodiy sohaga aylanishini ta'minlash lozim. Umuman olganda mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, xizmat ko'rsatish va servis, kasanachilik sohalarini barqaror rivojlantirish zarur. Bu, aholi turmush darajasining yuksalishiga olib keladi.

Mamlakatimiz boshqaruv organlari tomonidan yurtimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning amalda qo'llab quvvatlanishi oqibatida bugungi kunga

kelib mazkur sohaning jadal sur'atlarda rivojlanishiga olib keldi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi bilan mamlakatimizda o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish vazifasini bevosita hal qilishga erishamiz. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlaydigan va uning asosiy daromad manbai bo'lgan muhim sohaga aylanadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishdagi ahamiyati, afzalliklari va ustuvorliklarida quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- nisbatan kam mablag' sarflagan holda, yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qilib, aholi bandlik muammosini barham topishiga, turmush tarzini yaxshilanishiga hamda aholi daromadlarini oshishiga olib keladi;

- ishlab chiqarishga yangi texnika va texnologiyalarni qisqa muddatlarda jalb etib, moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga zamin yaratadi. Innovatsiyalarni jalb etilishi iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirilishiga olib keladi va boshqalar.

E'tiborlisi, mamlakat aholi turmush tarzi va ularning daromadlarining ortishiga ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o'rni tobora ortib bormoqda. Albatta bunday tendentsiya aholi turmush tarzi va farovonligini yaxshilanishida munosib xizmat qilgan.

Kichik biznes sub'ektlarining sanoat tarmoqlarida faoliyat ko'rsatishlari nisbatan ko'proq mablag' talab qiladi, ammo buning uchun ularning ko'pchiligida o'z mablag'lari yetishmay hamda kreditlardan foydalanish imkoniyatlari chegaralangan. Shuningdek, respublikamiz yalpi ichki mahsulotida uning ulushini yanada oshirish rejalashtirilgan. Bozor iqtisodiga o'tish sharoitida O'zbekiston Respublikasida kichik biznesni boshqarish va uni takomillashtirishda innovatsiyalarning rolini oshirish yo'llarini o'rganish, kichik biznes faoliyatini samarali olib borish va raqobatbardoshligini ta'minlash, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda kichik biznes sub'ektlari ulushini yanada oshirish va istiqbollari ko'rib chiqish xozirgi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda innovatsion usullarni qo'llash orqali boshqarish va uni takomillashtirish yo'llari yuzasidan quyidagi takliflarni berishimiz mumkin:

Birinchidan innovatsion tadbirkorlikni boshqarish va takomillashtirish jarayonida davlat tomonidan berilayotgan moliyaviy rag'batlantirish usullaridan samarali foydalanish.

Ikkinchidan iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarni tadbirkorlikni boshqarish va samaradorligini oshirishda innovatsion tajribalaridan foydalanish, eng yaxshi samara bergan usullaridan foydalanish.

Uchinchidan bozor iqtisodiga o'tish sharoitida O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlikni samarali boshqarish va uni takomillashtirish natijasida uning raqobatbardoshligini ta'minlash. Chunki raqobatchilar qancha ko'p bo'lsa, shuncha rivojlanish bo'ladi.

To'rtinchidan mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda tadbirkorlik sub'ektlarini samaradorligini oshirish maqsadida fan-texnika yutuqlaridan ko'proq foydalansak, korxonada faoliyat yuritayotgan xodimlarni malakasini oshirib, ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirib tursak maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Shuningdek, ta'kidlash joizki, kichik biznesda innovatsion tadbirkorlik faolligini oshirish uchun quyidagi umumiy sharoitlar ta'minlashi zarur:

- milliy iqtisodiyotda makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash negizida uni barqaror rivojlanishini jadallashtirish;

- iqtisodiyotda raqobat muhiti shakllanishini ta'minlash;

- kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimi, uning mexanizmlarini takomillashtirish asosida rivojlantirib borish;

- kichik biznesga xizmat ko'rsatuvchi infratizimlarni samarali harakat qilishini ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasida innovatsion tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilar bo'lishi maqsadga muvofiqdir:

- tadbirkorlikning huquqiy-me'yoriy va tashkiliy asoslarini iqtisodiyotda turli

omillar ta'sirida ro'y berayotgan o'zgarishlarga mos ravishda uzluksiz takomillashtirib borish;

- davlat tomonidan kichik biznes va huquqiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini samaradorligini oshirish, bu borada xorijiy mamlakatlar tajribasidagi yangi mexanizmlarni mavjud sharoitlarga moslashtirgan holda amaliyotga qo'llash;

- tadbirkorlikning innovatsiya negizida rivojlanishini ta'minlash borasida chora-tadbirlarni ishlab chiqish;

- tadbirkorlikni moliyaviy jihatdan ta'minlash mavjud mexanizmlar samaradorligini oshirish va moliyalashtirishning yangi manbalarini harakatga keltirish negizida qulay investitsiya muhitini yaratish;

- tadbirkorlikda ishlab chiqarishni tashkil etishning moddiy ta'minotini takomillashtirish;

- tadbirkorlikni tashqi iqtisodiy faoliyat mexanizmlarini takomillashtirish;

- kichik biznes sohasi uchun malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash;

- tadbirkorlikda kooperatsiyani chuqurlashtirish.

Xulosa o'mida ishonch bilan aytish mumkinki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik o'sishi bilan biz mamlakatimizda tayanchimiz bo'lgan o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish vazifasini bevosita hal qilishga erishamiz. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlaydigan va uning asosiy daromad manbai bo'lgan muhim bo'g'inga aylanadi. Iqtisodiyotni izchil rivojlantirishning eng muhim omili, jamiyatimiz ijtimoiy va siyosiy barqarorligining kafolati, mamlakatimizni taraqqiyot yo'lidan olg'a yetaklaydigan faol harakatlanuvchi kuchi sifatida amal qiladi.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1.1 “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” Toshkent, “O‘zbekiston” nashriyoti, 2015 yil;

1.2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, Toshkent, “O'zbekiston” nashriyoti, 2016-yil;

1.3. “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni, 25-may 2000-yil;

1.4 “Mikrofimlar va kichik korxonalar tomonidan yagona ijtimoiy to‘lovni hisoblash va to‘lash tartibi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi VM-26 sonli qarori, 2015-yil 13-fevral;

1.5. Kichik tadbirkorlik (biznes) subyektlariga tegishli bo‘lgan korxonalar va tashkilotlar klassifikatsiyasiga o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi VM-178 sonli qarori, 2014-yil 3-iyul;

1.6. Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi (Biznes fond)ni tuzish to‘g‘risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 1995-yil 26-iyul;

1.7. Kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2003-yil, 23-dekabr;

1.8. Tadbirkorlik subyektlari tomonidan taqdim etiladigan hisobot tizimini takomillashtirish va uni noqonuniy talabetganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish to‘g‘risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2005-yil 15-iyun;

1.9. Mikrofirma va kichik korxonalarni rivojlantirishni rag‘batlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2005-yil 20-iyun;

1.10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning “Mamlakatimizni 2015-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunkari va 2016-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlari”ga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan ma‘ruzasi, “Xalq so‘zi” 16-yanvar 2016-yil;

1.11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir"ga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan ma'ruzasi, "Xalq so'zi" 17-yanvar 2015-yil.

1.12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasi. 2017 yil 14 yanvar.

1.13. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi. 2017 yil 7 fevral.

II. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

2.1. Тульчинский Г.Л., Терентьева В.И. Бренд-интегрированный менеджмент: каждый сотрудник в ответе за бренд. - Москва : Вершина, 2012. - 352 с.

2.2. Чечулин А.В. Коммуникационные технологии в социальной сфере: Научно-методические материалы. - СПб.: ООО "Книжный Дом", 2012.- 120 с.

2.3. Iminova D., Kichik biznes faoliyatini rivojlantirishning iqtisodiyotimizdagi ahamiyati", "Iqtisodiyot va ta'lim" 2014y, №5

2.4. Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический бюллетень за январь-июнь 2015 года. Т.: Senter for Ekonomiks Research, 2015 год. 24-с.; Тенденции социально-экономического развития Узбекистана (2005-2014 гг.) / под общей редакцией д.э.н. А.М.Садыкова / Ташкент: ИФМР, 2015.-97 с.

2.5. Тесленко М.А. Проблемы развития малого предпринимательства в России. <http://www.yunisevforum.ru>.

2.6. Аналитический банковский журнал. М.: №2 (215) февраль 2014.
(микрофинансы для развития малого бизнеса)

2.7. Ro'zmetova. X, "Kichik biznesni samarali tashkil qilishda AKTning o'rni", "O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi" tahliliy jurnal.5/2014, 36-b.

2.8. T.Madaliyev "Kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashda banklarning o'rni" "Bozor, pul va kredit" jurnali, 11/2014, 12-16 b.;

2.9. A.Doschanov "O'rta sinf va kichik biznesning o'zaro bog'liqligi hamda rivojlanishida inson kapitalining o'rni va ahamiyati" "Bozor, pul va kredit" jurnali, 10/2014, 40-48 b.;

2.10. N.Oblomurodov "Tadbirkorlik subyektlarini investitsion faoliyatini kreditlashni yanada kengaytirish imkoniyatlari" "Bozor, pul va kredit" jurnali, 3/2015, 4-8 b.;

2.11. G.Narzullayeva "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining mavjud iqtisodiy muammolari", "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 2/2015, 52-56 bet;

2.12. D.Almatova "Jahon amaliyotida kichik va o'rta tadbirkorlikning ijtimoiy tajribalari va ulardan foydalanish", "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 2/2014, 110-112 b.;

2.13. X.Sulatnova "Kichik biznes va tadbirkorlik nazariyasini rivojlantirish" "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 3/2014, 82-84 b.;

2.14. Q.To'qсанov "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini soliqqa tortishning xorijiy mamlakatlart tajribasi" "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, 1/2013, 92-96 b.

III. Foydalanilgan boshqa adabiyotlar

3.1. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining mustaqillik yillaridagi (1990-2010 yillar) asosiy tendensiya va ko'rsatkichlari hamda 2011-2015 yillarga mo'ljallangan prognozlari: statistik to'plam. – T.: "O'zbekiston", 2011.yil.

3.2. O'zbekiston Iqtisodiy axborotnomasi. /№ 3/2011 y.

3.3. Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 2012-2015
годи. Т., 2012 г.

3.4. Internet saytlari.

- www.academy.uz (O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi))
- www.cbu.uz (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki)
- www.stat.uz (O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi)
- www.press-service.uz (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti press xizmati)
- www.mehnat.uz (O'zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligi)
- www.mineconomy.uz (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi)
- www.mf.uz (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi)
- <http://www.lex.uz> (O'zbekiston Qonunchiligi)
- <http://www.ziynet.uz> (Ta'lim portali)
- <http://www.google.co.uz> (Ma'lumotlar qidiruv portali)
- <http://www.wikipedia.ru> (Erkin ensiklopediya)